

فضولی .

بیوک تورک شاعرلرندن .
حکمت لسانیه دن برنبده .
امام و مدرس سرورالدين
بن مفتاح الدين .

فلسفه عقليه دن علم روح .
زينت الله هميدى .
مسلمانلر اراسنده علم
تارالماو حقنده .

محمد کمال ، ظفروف .
فنى اوقو . هورا طوغروينده .
على رقيقى .

بيسرمنلر . مترجمى : ع . ف .
مطبوعات ويستفقه سى .
شريف الاحمدى .

مقاللر حقنده . مقالچى .
ايسكى زمان كشيلىرينك
عمرلرى .

بدرالدين عمرانف .
نيچوك ترقى ايدرگه ؟
هادى طامرى .

تربيه و تعليم :

« هرفلر ايله تاشدرو و يازارغه
اويره تو » - يوسف شرقى .
« معارف يولنده » - يوسف
كازاكوف . « مكتب بالالرينه
بيرام كيچه ارى » - معلم مدرس
فيض اللين . « ياش معلم گه
جواب » - على جان تيرشقاوى .

مراسله و مخابره :

ايركوتسكى . اورالسكى و قول
چك دن .

ادبيات : « تاورغه نارازانده »
- اخنق نانغتارف .

لطايف .

شورا

عدد ۷ * سنه ۱۹۱۲

№ ۷

مصرى رضاء الدين بن فضل الدين =
ناشرى م . شاکر م . ذاکر راميفلر

الله تعالانىڭ اوزىنه خاسىر. شونىڭ ايجون بىرىنىڭ بىر
خاسىيىنى قاراپ دە آنىڭ فضىلىنى انكار ايتىمىك، فىر
دانلىق اولماز. خصوص بىر خطا ويا كە عيب سوزلىرىنى
آلۇپ دە شونلارنى نصىيىن ايتىمىش آدم معذوردر.

حلاجى مدح ايدۇچىلار «انا» دىدىكى
سوزى ايجون دىگىلىكى بىلكە باشقىە فضىلىلرى ايجون مدح
ايتىمىشلىرى واپوزىدىگە، محبت باغلاۋچىلار دە «سبح» نى
دەيش سوزلىرى ايجون دىگىلىكى بىلكە باشقىە بىر شىيىلىرى
ايجوندر. بىر طوغرۇدە، اسلام عالمىدە مشهور آدملىرىدىن
بىك كۇبلىرىنى صاناب وئىمال ايدۇپ كۇستىرگە مقتدىرمز.
شونىڭ ايجون بىزم مذكور مکتوبىمىزدە غلو و اسرافى
اولمىسە كرىك.

مقالە يازۇچى افندى چىنابلىرىنە دە معلوم اولسون كە
بىز ۲ نچى عدد «شورا» طىشىندە اولان مکتوبىنى شىيخ
حضرتلىرى حقىندە يازمادىق. اغفال ايدىلىش كىمىسەلەر عقل
وشىرىعت نظرىندە بىر فىر معذور اولدىقلىرىدىن بىزم آڭا
اوپكەمىز يوق. بىلكە بىز آنى روسىيەدە چىقىمىدە اولان وئىلى
مطبوعاندىن بىرنە شىيىمىزنى تىرىپ ايلە: «ونضاح و نترك . . .»
هم دە «فليس من الله فى شىء» كىن عبارتلىرى يازمىش بالىكز
بىر كىنە آدم حقىندە يازدىق. اوشبو كىن حاللىدە اولمىمىش
آدملىرگە مکتوبىمىزنىڭ تىلىقى يوقدر.

اوشبونىڭ ايجون مقالە كز درج اولمىدە، لىكن
تاشلامادىق دە. آنىڭ «آثار» دە درج ايدىلورگە موافق
اورنى وار. كىندى امضا كز ايلە بىز آنى شونىدە كوچىسەك
كرىك.

رضاءالدين بن فخرالدين
۲۷ نچى مارت ۱۹۱۲-سەنە، اورنبورغ.

حسن افندىنىڭ ۴ نچى عدد «شورا» دە اولان
سەئالنىنە جواب: بىرسكى اويازنىدە كى باشقىدلىرىغە دە
ۋوتچىنىنىڭ لىقىن ابارتلىگان، مىلا بايقى باش ۋولسىندەغى
باشقىدلىرىغە صونلارسكى ۋوتچىنىنىكى، بالقچى ۋولسىندەغى
باشقىدلىرىغە بالقچىنىسكى ۋوتچىنىنىكى دىلار. بونىڭ سىيى
بىزم بابالار صونارچى و بالقچى ۋولسىنلىرى بالقچى بولغانلار.
هم شوش باشقىرد بابالارىمىز پادشاه حضرتلىرىنىڭ بىرگان
بىرىنە قارشى باصاق تولىگانلار. صونارچىلار صوصار،
تېيىن، تولىكى، بالقچىلار بالق تولىگانلار دە بىر بابالارىمىز
ملىكىندە قالغان.

شول آنا بابا مىلكى بولغان بىرگە روسىيە ۋوتچىنا
(Вотчина) دىوب ايتولىدەر. شول بىرنى كوتىكان اوجون
ۋوتچىنىنىڭ دىولەدر.

صونلارسكى ۋوتچىنىنىڭ: ابوالسكرم اوساينى.

ستىدى لك الايام ما كنت جاملا
ويأتىك بالاخبار من لم تزود.

۲ نچى «شورا» طىشىندە «مرشدلار، هادى و محتىسبلار»
دە سوز باشى فويولوب بىر مکتوب باصلمىشىدى. مذكور
مکتوب نىچوندر كۇب كىمىسەلرنىڭ پاڭلىشىلارنى تولىرى
ظىلارنى سبب اولدى. حاللى آڭلادىغىمىز ايلە، اوزمىزگە
ايز كۇلىكىدىن باشقىە ضررلىرى نىكىمامىش آدملىرىڭ راختىسىز-
لىكىلرىنى سبب اولمىسون دىيە قالانلارنى بىتونلاي باصمامىش ايدىك.
بو كون آلدىغىمىز اوزون بىر مقالەنى اوفودىغىمىزدىن
صونىڭ «شورا» طىشىندە يازىلىش مذكور مکتوب حقىندە بىر
ايكى سوز قوشارغە لزوم كورلدى.
مقالە صاحىبى خصوصى مکتوبىندە اوشبو جىملەلرنى
يازمىش:

«۲ نچى عدد «شورا» طىشىندەغى «مرشدلار» عنوانى
آچىق مکتوبىڭىزنى اوقۇپ غايت متأثر بولدىم. ايزمىڭ
توشنومە كورە سىز موى شىيخ حضرت كە يازغان
كەرنەسىز. مکتوبىڭىزنىڭ آياغىندەغى «مدا فراق بىنى و بىنىك»
دىگان سوزلىرىگە كوكلم تولوب كىتىدى، كوزلىرىدىن ايرىكىسىز
آچى ياشلىر بوشالىدى. اوزمىدىن اوزم غائب بولوب
كۇب زمان اوتوردىم. سىزنىڭ ايكى آرا كزىدەغى معنائى
فراق غە مېن سىيىچى بولدىم غوى دىب اوزمە اوزم
اوپكەلدەم. زىرە مېن بىبارگان بىر كىتابدىن متأثر بولغان
كورنەسىز»

«اوشبو حقىدە «مرشدلار و هادىلار لساندىن» عنوانى
بىر مکتوب كوندىرەمىن، موافق بولسە «شورا» نىڭ طىشىندە
يازۇڭىزنى اوتنەمىن. بوندىن مقصودم شىيخ حضرت تىرەسىندە
كى حشرات كە اوپكە، بيان ايتىمىكلىرى. اكر دە سىزنىڭ
مقصودكز شىيخ حضرتلىرى بولمىسە مکتوبىنى تاشلارسىز»
ايشنە آلدىغىمىز مقالە ايلە بىرلىك دە اولان مکتوبىڭىز
روھى اوشبو جىملەلردىن عبارت.

**

مقالە صاحىبىنى و باشقىلارغە معلوم اولسون كە ۲ نچى
عدد «شورا» طىشىندە يازمىش آچىق مکتوبىمىزدە ھىچ كىمگە
طەن و تشىيىع يا كە حرمىتىزلىك يوق. زىرە عبارتلىرىم دە
بعض بىر چىغىشىمىز سوزلار اولسە دە آنى يازمىقىن مقصودم
درست ايدى.

«ولابد من شكوى الى ذى مررة * يواسىك اويسلىك اويتوجع»
دىيولمىش سوزگە موافق بىز اول مکتوب ايلە اوزمىزدىن
صونىڭ عالم غىيىدىن كىلۇب دە دىيادە بىزم كىن فلم و يازوايل
مشغول اولۇچى كىمىسەلرگە زار و موكمىزنى غنىە عرض ايتىدك.
آدم بالالىرى ھر وقت خطا قىلورلار، عصمت ايسە

۱ اپریل - ۱۹۱۲ سنه

ربیع الاخر ۲۷ - سنه ۱۳۳۰

« كل نفس ذائقة الموت ثم اليها ترجعون » .

محمد شاكر افندى محمد صادق اوغلى راميفى دنيان رحلت قىلدى .

انا لله و انا اليه راجعون .

مجموعه مزناڭ ناشرلارندن محترم محمد شاكر افندى گه صوڭفى وقتلارده بر نوع عصبى و روحى خستهلك عارض بولا باشلاب بر آز كيفسزلىنگان و مسكوده طبييلرغه كورينوب مشاوره بعدنده قريم غه ياكه چييت مملكت گه باروب دوالانور ايچون اوزينڭ رفيقه سى گوهر خانم ، برادرى محمد ذاكر افندى راميفى ، باجاسى محمد هادى افندى نعمت اللين هم باشقه بر نيچه اقربالرى ايله اوشبو مارتنىڭ ۱۳ نده مسكاوگه سفر ايتكابلر ايدى . مسكاوگه يتار آلدنده « ؤوسكريسينسكى » ديگان استانسه ياننده تقدير الهى ايله بيوك بر قضا واقع بولوب محمد شاكر افندى پويزددن يغلوب ۱۵ نچى مارتده اويله دن صوڭ ساعت ۳ ارده وفات ايتمشدر .

لازم بولغان رسمى رخصتلارنى آغاندن صوڭ مرحومه نڭ جنازه سى ۲۰ نچى مارتده « اورنبورغ » غه قايتارلدى و ۲۱ نچى مارتده اويله دن صوڭ جمع عظيم طرفندن جنازه نمازى اوقولوب ياڭى مقبره گه دفن ايدلدى .

رحمه الله تعالى رحمة واسعة .

شورا دىر والوغ خادىملىرى

فضولى

۹۱۰-۹۷۵

تورك قومندىن ظاهر اولمىش شاعرلرنىڭ بيوكلرنىن اولان فضولىنىڭ اسمى محمد ياكە سلىمان اولوب آتاسى « خەلە » شەرىنىڭ مەفتىسى سلىمان افندى ايدى. ۹۱۰-۱۵۰۳ دە « كرىلا » شەرىندە دىياغە كلوب « بغداد » دە شەرت تابدى و شول سەبەبن « فضولى بغدادى » دىيە معروف اولمىشدر. « فضولى » شاعرزنىڭ مەفەسى ايدى.

سلطان سلىمان قانۇنى، عراق ولايتىنى فتح ايدىر ايجون سفر ايتدىكىندە صدر اعظم ابراهيم پاشا واسطەسى ايله بعض بر شەرلرېنى تەقدىم ايدوب مەقبوليت كەسب ايتدى.

بروقندىن كەلكدە اولان حصەسىنى مەنە ايندىكى سەبەبن وقفى ناظرندىن شكايەت قىلوب يازمىش بلىغ بر مەقالەسى وارد (۱). فضولى، تەحصىل ايله مشغول اولدىغى وقتندە رحمت الله اسمندە اولان استاذنىڭ قەزىنە مەجمەتى توشوب شونىڭ فەكرى ايله مشغول اولەش و عرض مەجمەت قەدى ايله شەر سويلرگە باشلامىشدر. فضولىنىڭ بىتون حىياتى و عمرى حسرت و اضطراب ايجندە اوتدى. اوشبو المەرىنى، زار و موكلرېنى شەرلرى ايله خەلقەرغە حكايەت و تەفھىم ايدىر ايدى. مشقت و زەمت ايجندە ياشادىكىندىن فوق العادە حساس اولدى و بو حساسلىگى دە كەندىسىنى برىنچى شاعرلر درجەسىنە كوتاردى. بونىڭ سوكتندە كەش توركى شاعرلر بوكتا تەقلىد ايله شەر سويلام شەر ايسە دە فضولى هر برىنىڭ اوستندە قالەمىشدر.

فضولى، اوزىنىڭ آنا تىلى اولان توركىچە شەر سويلرگە مەقتدر اولدىغى كېى فارسىچە دە سويلر ايدى. توركىچە شەرلندە ايكىنچى على شىرنوابى سانالور (بونىڭ تەرجمەء حالى « شورا » دە مذكوردر ج ۲ ص ۵۱۳). نثرلرى هم شەرلرى مرتبەسندە گوزل اولدىغىندىن مەلم ناچى بونىڭ حقندە: « فضولى، كندى مسلك مەخسوسندە نەظىرسز اولوب

هنوز بونىڭ مثلى كەلامىشدر » دىيور.

فضولىنىڭ فەكرى سلىس، افادەسى گوزل، تصورلرى مؤثر و موكللى اولەق ايله شەرت تابمىشدر. فقط شەرلندە حكمتدىن و افسكار صوفىيەدن زىادە عشق، تصور و خيال غالب ايدىكى دەوى قىلنور. بونىڭلە برابەر شىعە اولدىغىندىن، فەكر جەتتەچە ايرازلورغە تەقلىد ايدوب مەبالغە و افراطلر ايله مەتلا اولدى دىيورلر و شەرلرېنى عجم مودە مەندە كيونمىش بر تورك قەزىنە تشبىه قىلورلر.

ابوالضيا نۇفوق افندى، فضولىنى تەرىف ايدوب: « وجداننە مەغلوب اولەرق سويلامىش سوزلرندىن تەقلىد مەكن اولەق درجەسىندىن عالى اولان بر موجددر. يازدىغى وقتندە آغلار و كولر، آغلالتور و كولدر. فەكرىنە تابع اولەرق سويلامىش سوزلرى حتى تەقلىدگە لائق اولماز درجە دە توباندىر. قافىيە و سجع ياصامق ايله شغللنور، صالحون و لذتسز شىيار بازار، دىكلارلق قىمەتدىن مەجروم سوزلر سويلر » دىيور و هر ايكى حالىنى، سويلامىش اولان شەر و نثرلرندىن مثاللر كتوروب اىضاح ايدىر.

مشهور شكايەت نامەسى (بلىغ مەقالەسى) دە اولان « سلام و ىردم - رشوت دىكلر، دىيە آلمادىلر » جەلمەسىنى فضولىغە خاص اولان « سەهل مەنتەع » گە مئال ايدىلر. مذكور مەقالە دە اولان: « بن امت مەسوخ كېى مەقشوع الامل، اول آيت مەسوخ كېى مەنوع العمل » جەلمەسى دە صنایع بديعه دن مەدوددر. عباسىلر انقراضندىن سوكت، اسلاملر، بيوكت تاغ باشندىن اىك تىران چوقورغە نىگارەب توشمەكە اولان الوغ تاش قىبلىندىن توبان كىتدىكلرى حالە يالنىز شەر سويلامك طوغر وسندە باشقەرغە نەسبت ايله بر قدر صبر اوزرندە تەنى ايتەمشلر. خصوصا عراقندە شەر، تاما رواجدىن توشمامىشدر. حضرت حەسەن ماجرالىرىنى و گرىلا واقەلرېنى شەر ايله حكايەت ايدوب مشغول اولدىلرندىن عومما سنىلرگە كورە شىعەلر، بو طوغرودە كوب آلدە طوردفلىرى دەوى قىلنور. ايشتە فضولى، بردن عراقندە و ايكىنچىدىن شىعە اولدىغىندىن (۱) شەر

(۱) سامى بك جەنابلىرى اوشبو شكايەت مادەسىندىن استىلال ايدوب اولسە كرك فضولىنىڭ استانبول شەرىنە كەلدىكى حكايەت ايتمىش (قەموس لاعلام دە فضولى « مادەسىنە باق). فقط بو، بر ذھولدىن عبارتدر. زىرا فضولى اوز عەزىندە استانبولە كەلمەش و مذكور شكايەتنى دە « بغداد » دە اولدىغى حالە مەرافە ايتەمشدر.

(۱) بونىڭ شىعەلىكى حقندە آچىق خەبەر بوق ايسدە دىوانندە و باشقە اثرندە حضرت عەمرىڭ اسمىنى ذكەر ايتەمەدىكى اوشبو « ايش » خەبرى بر آز تەقويە قىلور.

جان باغشلىرىدى لېك اظھار كفتار ايليوب اورمىن عيسى لى جان بخشاقىن دم هنوز سجدە گاه ايتمشدى عشق اهلى قاشك بحرابنى قيلمىن خيل ملائك سجدە آدم هنوز جانە دردك جسمه پيكازك روان ايتمشدى حكم جسميله جان ارتباطى اولمىن محكم هنوز اشك صرف ايلار فلكىن كام حاصل قيلمغه بو كهر قىدىنى بيلمز ديدە پرنم هنوز پرده چشم منام ايتمشدى بر ترسايچه اولمىن مهت مسيحا دامن مريم هنوز اى فضولى ايلدى هر درده درمان اول طبيب بر بنم زخمدر آنچق بولمىن مرهم منور .

بندە مجنوندىن فزون عاشقلىق استعدادى وار عاشق صادق بنم مجنونك آنچق آدى وار (۱)

هر كورن عيب ايتدى آب ديدە گريانىمى ايلدم تحقيق ، كورەش كيمسه يوق جانانمى قمانغى بتلر بيلمزم ايمانمى غارت ايدىن سنده ايمان يوق كەسن آلك ديم ايمانمى .

اوشبو صولك مر بعسنى صوكره خاتونى اواش محبوبه سینه خطاب ايدرك سويلادىكى مرويدر . سنيلكىنى قويوب شيعه مذهبى اختيار ايتمهسى ده مذکور محبوبهسى سببىن اولدى ديورلر . رسمىن آكلاشلىد يقينه كوره فضولى ، الوغ باشلى ، زور و اونكن كوزلى ، اوزونچه بيتلى ، قويى سقاللى ، قسقه ساچلى ، اوزون ميوقلى بر آدمدر .
آثارى : حديقه السعداء ، صحت و مرض ، ديوان ، لىلى و مجنون (۲) و غيرلردر . كليات آثارى طبع اولوب نشر ايدلمشدر .

فضولى ۶۵ سنه عمر سوروب ۹۷۵ - ۱۵۶۷ تارىخنده ارتحال قىلدى . قبرى «بغداد» ده معروفدر .

(۱) مثنىنىك : « فنع كل صوت عند صوتى فاننى * انا الصانع المحكى وللآخر الصدا » ديديكينه اوخشار .
(۲) استانبول شهرنده برنچى دفعه اولهرق اوينالمش تياتروده فضولىنىك اوشبو « لىلى و مجنون » ي اوينالمشدر .

سويلامك طوغروسنده الوغ مرتبه لرگه ايرشمش اواسه كرك . مع ما فيه اوشبو بيوك شاعرنىك قيمتى اوزينىك معاصرلىرى طرفىن تقدير ايدلمادىكى ، زماننده يازلمش بر « تذكرة شعرا » ده شول وقتنىك شاعرلردن و شعرلردن اوزون بحثلر ايدلىكى حالده فضولى حقنده ايكي اوچ سطرغنه يازلوب اش تمام ايدلمىكىندن استدلال فيلنور (۱) .

روسية اسلامارينه فضولى نه وقت معلوم اولدى و شعرلى ده نه وقت استعمال ايدلنورگه باشلاندى ؟ سلفلرمزنىك باشقه حاللردن خبرمز اولمادىغى كى بوندىن هم معلوماتىز يوقدر . شوبله ايسه ده روسية اسلاملىرى آراسنده مستثنى ذاتلردن بر چوقلرىنىك شعرلىرى فضولى اسلوبنده اولدىغىن استدلال ايدوب بونلرنىك فضولى شعرلىرى ايله آشنا اولدقلىرى و شول شعرلرنىك اسلوبلرىنى اوزلرينه رهبر و دستور العمل طوتقلىرىنى ظن قىلورغه بول وار . بوجمله دن عبدالرحمن بن طويمحمد ، شمس الدين صوفى ، غياث الدين بن حبيب الله و غيرلر . ابوالمنىخ حاجى ، سعيد قصبه سنده اولان شاعرلر (حاجى بغدادى كى شاعرلىكىن محروم ناظملر بوندىن مستثنى) يازيچى اوغلىنىك محمد به سینه ، لامعنىك عبرت نما اسمنده اولان اثرينه تقليد ايتمش اولسه لركرك (۲) .
اورن مناسبتى ايله نمونه ايدوب فضولىنىك بعض بر شعرلرىنى بو يرده ذكر ايتكىنى موافق كوردك :

پريشان حالك اولدم صورمادك حال پريشانم غمگىن درده دوشدم قيلمادك تدبير درمانم نه ديرسن روزكارم بويله مى كچسون گوزل خانم
كوزم جانم افندم سوديكىم دوتلو سلطانم .
محبوبه سینه لك ايلك مرتبه اولهرق تقديم ايتمش اولان شعرلىرى اوشبونلر ايدىكى مرويدر :
اولدى عالم شاد سندن بن اسيرغم هنوز
عالم ايتدى ترك غم بنده غم عالم هنوز

(۱) غريبدركه - « تذكرة شعرا » نك تفصيل اوزرنده بحث ايتش ذاتلرى ملت كوگلىنن چيقوب اونودولوب بتدىكلرى حالده حقنده ارن سطر قدر اولسون ياز و نغانلمش فضولى اسمى بر آستلرنده غى قارانغور اولرگه قدر تارالدى ، ترجمه حالى آتالردن بالارغه ، نسلردن نسلرگه كوچرلوب طولور .

(۲) حاجى بغدادى ايله آندن مقدم ذكر ايدلمش آدملرنىك ترجمه حاللىرى « آثار » ده ذكر ايدلمشدر . « عبرت » نما نام اثرنىك بيك ايسكى يازمه نسخه لرى مملكت مزده كورلور . ابوالمنىخ حاجىنىك : « جهاننىك جاه مالى نفسه غايته حسندر بو * ولى معنا جهنم سوى گه قاشد رسندر بو » ديه باشلاب سويلامش اولان شعرلىرى ، تماما مذکور « عبرت نما » باشده اولان قصيده دن آلمشدر .

حکمت لسانیه دن بر نیده

حکمت لسانیه ایسه حکمت طبیعیه شعبه لرندن بولغان یاگا بر فندر. قرآن کریمده هر بر فننک ماده سی و مبادیسی کوستر یلدیگی کبی حکمت لسانیه ننگ ده مبادیسی آچیق روشده «الرحمن علم القرآن خلق الانسان علمه الیابان...» دیه کوستر لمشدر.

قرآن کریم، حقایق موجوداتنک ترجمانی اوله رق ایندر لمشدر که: نوع انسان، بو حقایقنی آکلماق هم ده آنی بیان قیلماق ایله مأموردر.

حقایق موجوداتنی بیان قیلماق ایکی درلو طریق ایله اولور. بری: کائناتنک احوالینه نظر قیلورده بونی آکلماغان لرغه تعلیم ایدر.

ایکنچیسسی، کتب سماویه ننگ حکمتلرینی باشقه لرغه بیان قیلور، آکلماغان لرغه آکلآتور.

نوع انسان ایسه اوشبو بیان و لسان سببندن بو دنیا ده اولان جهله مخلوق لرغه اوستون بولوب افاده و استفاده، تعلیم و تدریس لر، تألیف و تحریر لر، خطابت و کتابتلر کبی خاصیتلر ایله مشرف بولمشدر.

مدنیت عالمنده خارق العاده درجه ده ترقی قیلمش مطبوعات و ادبیات، تیلیگرام و تیلیفون هم کتبخانه لر ننگ جمله سی، حکمت لسانیه مخصوص لاندندر.

اگرده نوع انسان نطق، بیان و لساندن محروم اوله یدی «صم بکم عمی...» اولوب حکمتدن محروم و کندی کوه رنده قویلدش حقایق الهیه و لطایف ربانیه ده هنوز مکتوم قالور، بتون حقایق موجودات ده یاشرلوب علوم و معارفدن نام و نشان اولنماز ایدی.

لغات و السنه

لغت و لسان، انساننک آغزندن چقان لفظلر و تاوش لردن عبارتدر که: آنک ایله انساننک حافظه و قلبنده اولان معنی لر ابراز اولنور.

نوع انسان درلو قبیله و شعبه لرگه آیرلدیگی قدر

دخی درلو لسانلرغده آیرلدیار. هر بر قبیله ننگ اوزینه مخصوص عادتلری و عرفلری اولدیگی کبی اوزینه مخصوص لغتلری ده اولنور.

نسب و مکانلرنک اختلافلری سببندن بتون دنیا ده بیکنن آرتق لغت اولنوب بولنرنک ده باشلوچه لر: یافثیه، سامیه، حامیه دیه تعبیر ایدلور.

السنه یافثیه، حضرت نوح (علیه السلام) ننگ یافث اسملی بالاسندن تارالوب تشعب ایتمشدر که بولنر انک ایلك ایکی قسم گه آیرلوب بری «ایرانیه» و دیگر «تورانیه» در. السنه تورانیه، شرقی و غربی اسمنده دخی ایکی قسم گه آیرلمشدر (۱).

بر لساننک باشقه لسانلردن نه روشده آیرلدیغنی و بر لسان ایله ایکنچی بر لسان نه روشده مشابهنده اولدیقلری و بر برسینک الفاظ و لغتلری متداخل اولشماقلرینی بلدیروچی علم گه «علم دخیل» دیبولور. علم لسان، علوم طبیعیه جمله سندن اولنور ایسه ده علم دخیل تاریخ شعبه سندن اولنور.

هر لساننک تاریخی، تاریخ ادبیاتی ایله ییلنور. آنک ادبیاتنده ظهور ایدن تبدلات ایله اول لساننک تاریخنه قایتلور. هر لساننک ده قیمتی و رواجی اوزینک ادبیاتنه و اصلاحاتنه کوره ظاهر بولور. بر لسان، علوم و ادبیاتی سایه سنده شایع و رواج بولندیگی کبی، علوم و ادبیاتدن محروم و یالانچاچ بولدیقه قیمتسز و رواجسز اولنمق در. بر قومنک حیاتی و دوامی لسان و ادبیاتی سایه سنده بولندیگی کبی دخی آنک مماتی و انقراضی ده لسان ادبیه و ادبیاتی ننگ یوقلغندن اولنور. بر ملت ننگ تاریخی ده لسان ادبیه سی و ادبیاتی آرقاسنده حفظ و ضبط اولنوب، لسان ادبیه و ادبیاتدن محروم اولان ملت ننگ ده احوال تاریخیه لری یوق اولنور. اولیه ملت لر مدنیت عالمنه کره آلمدقلری کبی تاریخ انسان عالمنده ده اونوتلمش اولورلر.

(۱) شرقی اولغانلری: یاپون، قنای، مانچور، تونگوز، تبت لسانلریدر. غربی اولغانلری: تورک، تاتار، سارت، عثمانلی، تورکمان لسانلری اولوب جمله سی تورکدر.

اولنمادىغى كىي توركىده «ث، ز، ع» حرفلىرى بولدر. آفريقاي وسطى قوملىرىنىڭ لغتلىرىدە «ف، ب، م، و» حرفلىرى اولنمادىغى كىي آمريكا ھندولرىنىڭ لغتلىرىدە «پ، ج، و» حرفلىرى تىلفظ ايدىلماز. مصر قديم لسانى (ھىروغلىف)دە ب، د، ج، ز حرفلىرى خالى اولوب ت، م، ن حرفلىرى ھمان ھر لساندە اولنور.

لسانلارنىڭ قىسمى

عموما لسانلار «لغات غىر مرتقىه»، «لغات متصرفه»، «لغات اشتقاقىه» اسمى ايله اوچ صنف غە آيرلور. لغات غىر مرتقىه. بو قسم، آفريقاي جنوبى قوملىرىنىڭ لغتلىرى اولان لغات زنجىيە و آمريكا ھندولرىنىڭ لسانلىرى و آسپانكا شىمال شرقىسىندە اولان «ساخالىن» ھم «فاجانكا» جزيرەلىرىنىڭ لغتلىرىدە. بونلر دىخى بو اعتبار ايله «السنه بسپطه» دىيورلر. چىن لسانىدە، الفاظنىڭ مقطع واحدن تشكىلى و اسم ايله حرف و فعلدە ھىچدە فرق بولنمادىغى ايچون لغات غىر مرتقىدەن صاييلور. بوندىن باشقە دىخى مصر قديم، حبش، بربىر، زنج لسانلىرىدە بو جملەدندىر. بو قسمدن اولان بعض لغتلىرى، نرقىغە تابا كىتەشلر فقط تصرف قاعدەسنە ھنوز قوللنماشلردىر. بونلر تورك (۱)، تاتار، مخول لسانلىرى كىي السنه تورانيەدە.

لغات متصرفه. بو قسم، تصرفنى قبول ابدن لسانلر اولوب بونلر دىخى ايكي درلودر. I «لغات آريانيه» وياخود آوروپا ھندولرىنىڭ لغتلىرى اولوب جنوبى و شىمالى اسمندە ايكي قسم گە آيرلور. جنوبى اولغانلر آسپاي جنوبى لسانلىرى اولان «سانسقرىت» و بونلر فرعلرى اولان ھند لسانلىرىلە فارسى، افغانى، كردى، بخارى، ارمنى، اوستى لسانلىرىدە. شىمالىي اولغانلر: حاضرگى آوروپا لسانلىرى اولوب بونلر دىخى اوشبو شعبەلرگە آيرلورلر: برنچىسى «كلت» دىنلن لسان اولوب برىتانىا جزيرەلرندە ساكن اولان قوملارنىڭ لغتلىرىدە. ايكنچىسى «لاتىن» لغتى اولوب بوندىن فرانسە، ايتاليا، اسپانيا، پورتوغاليا لغتلىرى تفرغ ايتەشلردىر. اوچونچىسى «ھىلىنى» دركە: ايسكى وياڭا يونان لغتلىرىنىڭ اصلدە. دورتنچى، «اصلاويان» لغتلىرىدە: پولونلر، روسلارنىڭ لغتلىرى بوندىن عبارتدە.

(۱) شىدىكى زماندە تورك عثمانلى لسانلىرى تصرف قاعدەسنە قويلە باشلانمىشدر.

علم لسان، اول حالدە لسانلارنىڭ حرکاتىدىن، حروف صوتىيە و حروف غىر صوتىيەلرندىن بحث ايدىن بر علم اولوب بولمىشدر. بوندىن دىخى بر فلسفە شعبەسى ظاهر بولوب تاريخ السنه گە دائر اولان نظريات و تدقيقات اوزرىدە يول اچلمىشدر.

بر وقتلر عبرانى لسانى، جملە لسانلارنىڭ آناسى واصلى اولندىغى ظن قىلىنوب، جملە لسانلارنىڭ بو لساندىن تشعب ايتىدىكى ظن ايدىلور ايدى. سوڭرە لسان علماسىنىڭ تدقيقاتى اياه بو ظنلر ويران بولمىشدر.

لسان عالملىرىدىن اولان «لاپنىچ» برنچى مرتبە اولمىشدر السنه حاضرگە نظر قىلوب انلارنىڭ بر برىنە قرايتلر و علاقەلر بارلىقىنى كىشكە ايتەش و اوشبو فكر، علمانىڭ دقتلر ينى جلب ايتەشدر.

خصوصا مېسيونىرلر و جمعيات انجيليە و ادبىلر ھم دە سىياحلىردە بو علمنىڭ ترقيسىنە خدمت ايتەشلىرىدە.

سوڭرە ۱۷۸۴ سنەلرندە ھند دە «فالكوتە» شھرىدە تاسىس اولغان «انجمن شرقى»، ھند لسانلىرىنى آوروپا قوملىرىنە تانوتمش و آندىن سوڭ «فرەدرىق شەلەغل» نام ذات: ھندى و فارسى، رومى و ايتاليان ھم دە جرمان لسانلىرىنى برى برىنە قىياس قىلوب جملەسىنىڭ اصلى ھند لسانلىرى اولدىغىنى اثبات قىلەش و شوڭا كورە بونلرغە «ھند آوروپائى» دىيە اسم وىرمىشدر.

بونلر بعدندە «فرانچ بوب» اسملى بر عالم «صرف و نحو تطبىقى» نام اثرىنى نىشر ايدوب «ھند آوروپائى» السنەسى شعبەلىرىنىڭ تشكىلاتى ھقندە قاعدەلر توزومىشدر. بو واققە ۱۸۳۸ سنەلردە بولمىشدى. شول تاريخدن بىرلى آوروپا عالمىدە علم لسان فوق العادە ترقى قىلمىشدر.

معلومدىر كە: اشيا و اعضانىڭ وضعيات و حرکات مخصوصە سندن عبارت اولان لسان حال گە فطرى و عمومى لسان دىيوب؛ حنجرەمزدە حاصل اولان تاوشلردىن، معلوم قاعدە لرگە مطابق اولوب چىقانلر ايسە «لسان قال» دىيە تعبير ايدىلور.

علم لسان علماسى: بتون دىيادە اولان لسانلارنى تدقيق و تفتيش ايتدىكلردىن سوڭ اول لسانلارنى دىخى اصول و فروع اوزرىنە تقسىم ايتەشلىرىدە. ھر لساندە اولان حروف ھچا بر معلوم مقداردن عبارت اولندىغى كىي بر لسانغە مخصوص اولان بعض حرفلىرى دىخى ديگر بر لساندە بولنماز. مثلا عربىدە «پ، چ، ز» حرفلىرى

لسانلرى ايچىدىن يالغز بو لغت لياقت كسب ايتىمىشدر. لغت عربيه، ظهور اسلامه قدر جزيره العربيه قالمش ايسه ده فتوحات اسلاميه وقتلارنده دنيا نىڭ غرب طرفنده جبل طارق بوغازينه قدر و شرق طرفنده هندستانغه قدر، شمالده باغارغه و جنوبده عمان دڭزىنه قدر جايرامش اولوب اوّل زمانلرده بو لسان، بر مهابت و رواج ايله هر درلو قوملارنىڭ تمدن قيامقانه كوب خدمت قيلمىش ايدى. اقوام مختلفه دن اولان بعضيلرى، عرب حرفلرىنى كندى لسانلارنىڭ اخذ قىلوب ولسانلارنىڭ، هر معنائى افاده قيلمىشغە قابل اولمادىقى چىتىدىن الفاظ عربيه ايله توسيع و تزئين قيلمىشدر. بناؤ عليه لغت عربيه، بتون ادبيات اسلاميه ده دستور اولوب مدنيت عالمنده كوب خدمت ايتىمىشدر. عبرى، هندى لسانلارنىڭ درلو لسانلار تشعب ايتىدىكى كىمى عربىدىن ده بر قاچ شعبه لرتارالمىشدر. اگرده قرآن كريم بو لغت ايله انزال ايدلمش اولميه ايدى، باشقه لغتلر كىمى مرور زمان ايله لغت عربيه ده بتونلاي بوغالوب بته چك ايدى. فقط قرآن كريم اون دورت عصردين بيرلى لغت فصيحسى ايله محفوظ اولنوب اصل لغت عربيه ده بونىڭ سايه سنده باقى قالمىشدر.

عربلرگه «عرب» ديه اطلاق اولنماقنىڭ سببىده بر نيچه اختلافلر وار. بعضلرى عرب كلمه سى «عبر» كلمه سندن مقلوب دىمىشدر. بعضيلرى لغت عربيه نىڭ فصاحتى قاراب «عرب» دن آلمىش دىدىلر. بعضلرى بو لسان ايله ايك اوّل تىكلم ايدىن «يعرب» نامنده بر آدم اولوب شول مناسبت ايله عرب ديه قالمىش فكرنده اولدىلر.

لغات ساميه نىڭ خاصه لرى

حروف ثلاثه دن مركب اولوب بو اصللارنىڭ اشتقاق وقتىده ثابت قالمىش لغت ساميه نىڭ خاصه سنندىر. مثلا: «قتل» اولدى، ماضى معناسىده و هم «قتل» اولدىلدى مجعول ماضى اولوب هر ايكىسىنىڭ اصلى بر و بر درلو حرفلردىن مركبدر. اوشنداق قاتل، فتيل، قتل، قاتل كىمى كلمه لرنىڭ جملەسىنىڭ اصلى بردر.

لغات ساميه دن اولان: سريان، عبرانى، عرب، آشور لغتلرنىڭ هر بىرنىڭ ديگرلرینه مناسبتى وار. مثلا:

عربى	سريانى	عبرانى
وئب	وتب	وئب
ذكر	ذکر	زكر

مذكور لغتلرنىڭ خاصه لرى ايسه تصرف و تصريفى قبول ايتىدىكلىرى ايا، برابر اشتقاقى ده قبول ايتىمىشدر. (۲) «لغات ساميه». بو قسم، سام بن نوح اولادى اولان قوملارنىڭ لغتلرىدر. شونىڭ ايچون بو لسانلرگه «ساميه» ديه اسم وىرلدى. بوگا شمدىكى زمانده «لغات شرقيه» ديه هم آيتورلر. بو لسان: عربى، عبرانى، كدانى، آثورى، فنيكه لى اسمنده شعبه لرگه آيرالمىشدر. مدنيت قديمه دن اولان: كدانلر، بابيللر، آثورلر، فنيكه ليلرنىڭ لسانلرى اوشبونلر اولوب السنه قديمه شرقيه دن اولنمىشدر. كندولرى منقرض اولدىلرى ايله برابر لسانلرى ده مندرس اولمىشدر. فقط حاضرگى زمانده اولان السنه شرقيه علمائى آثار عتيقه واسطه سيله بو لسانلارنى اوگرتمىكده لردى.

لغات ساميه، اوشبو اوچ درلو شعبه گه آيرىلور: (۱) «لغات آراميه». سريانى، كدانى لغتلرى بونىڭ فرع لرنىدندىر. اصل لغت آراميه نىڭ آثارى: بابيل، آشور خرابه لرى اوزرنده حروف اسفينيه و انباريه ايله حك ايدىلن آثار عتيقه لردىن تابللمىشدر. كدانى ايسه بابيللر استعمال ايدىن بر لسانلرگه «عهد قديم» سفارنده دانيال نىڭ سفارنىنى حفظ ايتىمىشدر. حاضرگى زمانده اولان سريانى لغتى ده بر آز تغييرات ايله كدانى لغتىنىڭ فرع لرنىڭ اولنور. بناؤ عليه بو لغت بيك ايسكى اولوب ايك اوّل حالده «آراميه» اسميله ذكر اولنمىش ايسه ده سوكره گاها كدانى و گاها سريانى اسملريله شوورت تابه مىشدر.

(۲) لغت عبرانيه. بو لغت تارىخ عتيق و عهد قديم آثارىنى حفظ ايدوب كندىسنه منسوب اولان قوملارنىڭ منشأى اولدىقى حالده لسانلر آراسىده آيرم ابضاح قىلمىشدر. فقط بو زمانده اولان اسرئائيللر آراسىده مستعمل اولان لغت، صرف عبرانى اولمايوب اقوام مذكوره نىڭ بابيللرگه اسير اولدىقلىرى زمان، كدانى لغتلرى ايله مخلوط اولوب تغير ايدىلوب تالمىشدر. عبرانى لغتنده تحرير اولنمىش اولان آثارنىڭ جملەسى عهد قديمگه عائد اولوب ايسكى ملتوردىن فنيكه، قارتاچه لغتلرى ده عبرانى لغتىنىڭ فرع لرنىڭ ايدى.

(۳) لغت عربيه بولغى، حق تعالى نىڭ كلامى ايله اصطفا ايدان لغتلر جملە سنندىر. حق تعالى: تورات، زبور، انجيل كتابلرىنى عبرانى ايله تىكلم قىلمىش كىمى قرآن كريمى دخى لغت عربيه ايله تىكلم قىلمىشدر. قرآن كريم حقايق موجوداتنىڭ ترجمانى اولدىغىدىن يافىيه، ساميه، حاميه

لردركه: بونك ايله اول خطنك ادبياتلرى ده آشكار اولنقه در.

فقط ميخ اول حالده: آثوريلر، كلدانيلرنك خطلرى اولوب بو ملتر ايسكى زمانده بيوك ملتدرن ايديلر، مسكنلرى ده حاضرگى موصل، بغداد ولايتلر بدر. آنلرنك ظهورلرى بوندىن ۴۰۰۰ سنه مقدم اولوب ۱۵ عصر قدر دوام ايتمشلردر. بو خطنى آنلردن مقدم «شومه روقاد» اسمنده بيك ايسكى قوملر احداث ايتديكلرى ظن اولنور. مذكور ايسكى قوملرنك لغتلرى تورك لسانيده مناسبلى بر لسان اولديقى معلومدر.

خط ميخى «هيروغليفي» خطلرندن اخذ اولنوب آوروپا خطلرى كى صولدن صاغ طرفغه يازولور ايدى. «هيروغليفي» خطلرندن بر نمونه بو كونده استانبولنك سلطان احمد ميداننده اولان طاش اوزرنده اولنور. خط ميخ يازيلان شيلر: آلتون، كهوش، باقر، فالاي، مرمر كى لوحلر همده تاغ و تاشلر، ديوار و صنهملر، قابقا و آلتلر اوزرنده هر درلو يازولر اولور ايدى. بونلرغه دائر اولان آثار عتيقهلر آوروپا موزه خانهلرنده در.

خط ميخنك يازولرى حرف ايله اولنمايوب، اوق مثالنده اولان رسملردن عبارتدر. مثلا: بيش بارمق ديمك ايچون بش عدد خط سوزلورده قول كلمه سى حاصل اولور [] كى. دورت ديوار ايله بر قاپو فكرينى كوسترن: [] رسمينى ابو ديه اوفونور.

ايسكى خطلر بويله اشاره لردن عبارت اولمش ايدى كه حتى حاضرگى قاپلار و ياپونلرنك ده اصول كتابلرى بو قىلندن اولنوبراق قالمشدر.

خط هجا، مدنيت ترفيسى ايله ظهور ايتيش بو خطنك «فنيكه» ايلردن ظهور ايتديكى ظن اولنور فنيكه ملتى ميلاددن مقدم ۱۹ عصرلرده باشلانوب ۱۳ نچى عصرلرغه قدر دوام ايتمش ايدى. حاضرده آق دكزنك ساحلارنده اولان: صور، صيدا، بيروت، عكا، توبراقلرينى وقتيله فنيكه نوملرى مالك ايديلر.

لسان علماسينك فكرنجه حروف هجا اصولنجه اولان يازو ايگ اول فنيكه قوملرنده ايجاد اولنمشدر. صوكره «قادموس» اسملى بر فنيكه لى طرفندن يونانستان غه كتورلوب آنندن دخى روملر، لاتينلرنك حروف هجالرى ميدانغه چيقمش، صوكره آوروپاملرلرينك درلو درلو حروف هجالرى تشعب ايتمشدر. و بر طرفدن شرق حروف هجالرندن:

سین	شین	شین
ما	ما	ما
سال	شال	شال
غرب	عرب	عرب
خ	ح	ح
خرپ	حرب	حرب
	عربیده	آثوریده
	اذن	اوزون
	عين	اين
	اب	آبو
	باب	بابو
	لسان	ليشان
	ماء	مه
	نهر	ناهار

خط و کتابت

خط و کتابت انسان ايچون صناعت شريفه اولوب انساننك: عقل، علم، نطق شرفلرينى اظهار ايدر. جمله علوم و فنوننك اصل ماده و مباديلرى پيغمبرلرنك مشكات لرندن اخذ ايديلديكى كى قلم و خط دخى حضرت ادريس ايجادى اولمق ايله شايع اولمشدر. قرآن كريم دخى برنچى وحى ايله: «اقرأ و ربك الاكرم الذى علم بالقلم علم الانسان مالم يعلم...» ديه انسانلرنى: قرائت و قلم هم علم اوزرينه ارشاد قيلمشدر. بو ايسه انسانلرنى علوم و مطبوعات اوزرينه فزدمق اولور.

لسانلر: غير مرتقى و مرتقى صنفلر بنه تقسم اولنديقى كى خط و کتابت صناعتلرى ده بويله در. مثلا: ايسكى زمانلرده اولان خطلر يالكتر رموز و اشاره لردن عبارت اولوب، كلمه لرنى برر درلو اشارت و رسملر ايله آكلاتورلر؛ حرفلر و فلانلر اولنماز ايدى. بويله خطلرنك مشهورلرى: ايسكى مصرنك «هيروغليفي» يازولرى او اوب آثور، كلدان، فرس يازولرندن اولان «خط ميخ» نامنده گى بيك ايسكى خطلر ايدى.

ايسكى مصرنك «هيروغليفي» يازوى اوزون زمانلر بلنمامش ايسه ده صولك زمانلرده «شامپوليون» اسمنده بر فرانسوز طرفندن اوقولوب بو خطنك اسرارى آكلاشلدى. آثور، كلدان، فرس ملتلرنده استعمال اولنان خط ميخنى باشلاب بوتما، سولس، او برن اسملى ذاتلر اوقومش

علملر اوشبو کونمگه قدر نه رساله لرده ونده ژورنال لرمزده اوز تلمزده تشریف بیورغانلری یوق .

بو کوندن اعتبارا شول قصورمزی تکمیل ایتمه دیگان جرئت ایله نوگل ؛ بلکه کیرا کلی بر نرسه مز حقنده آز، ماز سویلاشه طور یق دیگان اوی ایله ، اورن بیرلسه کیڭ صحیفه لی محترم «شورا» ده مبادی علومدن باشلاب اجمالا گنه «علم الروح» دن بحث ایله چکمن .

خلقت آدمدن بو کونگه قدر آتادن اوغلغه برنچی میراث بولوب کوچه کیلگن نرسه فقط علم در . «علم» ، دنیاده هر کیم گه بیک سویکملی بولدیغندن ، زمان قدیمدن بیرلی بو نرسه گه کوب عاشقار چغوب ، سویله ب بترگیسز درجه ده زور خدمتار ایتوچیلر بولمشدر . شوندن طولایی بردن - سیاسی حاللرنک آلماشوینه وایکنچیدن - علم گه خدمت ایتوچیلرنک غیرتلینه قاراب ، بو قدرلی میراث مالمز اولان علمنگ ده بزگه قدر کوچوب کیملوی بر نچه دورگه بولنمشدر .

**

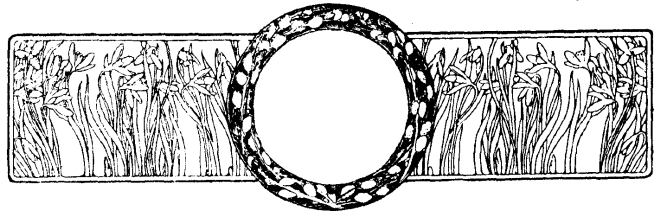
علم منزلاری و دورلرنک مشهورا کاری :-

مصریلر ، کلدانیلر ، فرنکار ، یونانیلر هم عربلر دورندن عبارتدر . کوب قیل ، قال و اعتراضلر ایله سوزمزی چو - بالتمی فسقه غنه آیتکانده ، صوڭ دورده آوروپالیلرغه علمنی کوچروب بیروچیلر هم علم گه فوق العاده خدمت ایتوچیلر یونانیلردر . شونک ایچون علمدن بحث ایلاسسه یا که علمنگ تاثیر و تکاملینه دقت ایدیک دیسه ک ، اولا یونانیلر دورینه قایتوب قاروغه مجبور و محتاج بوله مز .

هر واقعه ، هر حادثه طوپلانه باشلاوندن یونانیلر دورینه قدر همه سی «علم» ، «فلسفه» یا که «حکمت» اسمیله یوریلر ایدی . لیکن یونان مدنیتی دوام ایتدکچه «فلسفه» اسمنده یورگان علمده غایت زور آدملر آتلاب آلفه کیتدی ، ترقی ایتدی . فرعی مسئله لردن قطع نظر ، علملر موضوع و اصول اعتباراری ایله گنه ده کوب عدلرگه یتدیکندن تورلی قاعده لرنی موضوعلری ایله آیره آیره جیوب تورلی اسملرگه بولوگه حاجت بیک نق سیزلیدی . بناء علیه علملرنک موضوع و اصللری ، مرجع الیه توتلوب هر حادثه و قاعده لرنی اوچ موضوعه قایتارو ایله هر مسائل و واقعلرنی ده شول اوچ موضوعه متفرع (بولک) قسملردن سانادیلر . (موضوع - علمنگ بحث ایتدیگی نرسه بولوب ، اصولده - بر حادثه نی ایکنچیسینه باغلاغانده توقان یولیدر) . (۱) بر نرسه نک زورلق ، کچوکک ، آغرلق ینگلاگندن

سربان ، عبران ، حمیر ، حروف هجالی ظهور ایتمشدر . مشاهیر عربدن اولان ابن مرة الانباری نام ذات طرفندن خط حمیر احداث ایدلوب «خط مسند» دیه اسم ویرامشدر . صوڭره بو خط ، عراقده کوفه « طرفارینه نقل ایدامش و آندن دخی طائف ، قریش ، آراسنه تارالمش ایدی . یعنی اول حالده یمنده ظهور ایدوب آندن عراقغه صوڭره حجازغه کلمش و حروف عربیده بویله انتشار ایتمشدر .

اسلام ظهورندن صوڭ حروف عربیه کوفه شهرنده اصلاح قیلندیغی ایچون «خط کوفی» دیه مشهور اولمشدر . صوڭره «بغداد» خلافتی زمانارنده ابن مقله و ابن بواب ، یاقوت بن عبدالله کبیر ظهور ایدوب خط عربیه نی اصلاح ایتمشلردر . خط عربی : آفریقی ، اندلسی ، اسملرینه آیرلمشدر . امام و مدرس سرورالدین بن مفتاح الدین .

فلسفه عقلیه دن علم روح .

I

حاضرغه قدر علمی ، فنی مقاله لرنی معلملرمز و بتون خلقمزه یتشدر و چی ژورنال لرنک آلفی صفده غیسی شبهه سز «شورا» در . اوقو ، اوقوتو اشلرنده گی قصورلرمزغه جدیت ایله کوز صالوب ، غیرتلی خلفه لرمزدن اصول تعلیم حقنده بایتاق مهم قاعده لری یازوچیلرغه ده باشلیچه اورون و یروچی کنه محترم «شورا» در . بو جهندن قاراغانده معلم و مریدلرگه برنچی درجه ده روح بیروچی «شورا» ایدیکی اوز اوزندن آکلاشه در .

اوقو ، اوقوتو اشلرنده ، صورت افاده نی بر درجه دن ایکنچی گه ، تعلیم و تربیه نی حالدن حالگه ایلنرگان ، و نچار اعتقادلردن خلاص ایتوب نوغری طورمش کورگارگان فن ، فقط فلسفه عقلیه و آنک ایچندنده خصوصیه «علم الروح» ایدیکنده شبهه یوقدر . مطبوعاتمز تر یله باشلاغاندن بو کون گه قدر همان شوشندای فائده لی علملرنی کوتوو مزده شک بوله سده تأسفی که معلم و مریدلرنک قورالی بولغان بو

ایتلوندن بحث ایتکان «علم اقتصاد» (ایفانومی پولیتبکه) در .
۵نچی یمانلقدن صافلانوب، یخشی اشلرنی فیلورغه واسطه
بولغان یوللرنی اوگراتکان «علم اخلاق» (مارال) در . ۶نچی -
حقوق انسانیه و آکارعایه ابدالمکانده جزا بیرو قانونلرندن
بحث ایتکان «علم حقوق» (سیانس ژریدیک - ژریص
پردانص) در . ۷نچی - ادارهء حکومت طریقلرندن بحث
ایتکان «علم سیاست» (سیانس پولیتبیک) در .
ایشته علملرنک موضوع و اصول اعتبارلری ایله بولنولری
شویله در . مجموع فنون ایچنده فقط «فن فلسفه» ذکر
ایتلمه دی . کیله سی بابده اطار افلیچه فن فلسفه» دن بحث
ایدلور .

11

فن فلسفه

فن فلسفه (فیلوزوفی) نیدر؟ باشقه فنلر ایله مناسبتی
نیچو کدر؟
فنلرنک بو کونکی کبی ترقی ایتمه دگنی، یونان مدنیتنک
ابتدالرنده همه فن، «فلسفه» اسمنده یوردیگنی کوروب
کیتدک . نیک، فنلر ترقی ایتوب فوق العاده بر صورتکه
کرو لری سایه سنه بری ایکنچیسندن آیرلدیگی کبی «فلسفه» ده
باشقه فنلردن آیرلوب، بر «فن مستقل» اولدی . آچغراق
ایتکانده: فنلر بر برندن آیرلسه لرده همان بارسینه ده مشترک
و عام اولغان بعض مسائل اورتاده قالدی . منه شول مسئلهلر
پارسی بردن بو کونده گی فلسفه اسمیله مشهور بولغان فنی
تشکیل ایتدیلر . شونک ایچونده «فن فلسفه» - «جیب علوم
بیننده مشترک و عام بولغان مسئلهلرنی اوگره نه تورقان علم»
دیوب تعریف ایتله در .

جهیب علوم بیننده مشترک و عام مسائل دورندر .
۱نچی مسئله، وظیفه سی هر شینی تفتیش، تدقیق، بتون
فنونگه، اولرلرنک سبب و مبدأ و جودی بولغان روح و روحده
بولغان افکارنک حدوئی و بوافکارنک کیفیت ترکیب و انتظامنی
تفتیش ایتوب بلهک لازم ایدی؛ بو وظیفه ایله اول کیرا کلی
نرسه لرنی تفتیشکه موفق ایتکان نرسه فقط انساننک روحی
و عقلیدر .

بناء علیه روح انساننی فن فلسفه نک بر قسمنی تشکیل
ایدر . بو نکلر برابر مخصوص بر فننک وجودکه کیلمه گینه ده
سبب اولور . اول فنده «علم روح» (پسیقولوژی) در .
۲نچی مسئله، روح معلوم اولقدن سوگره، روحنک بتون

بحث ایتکان علم، «ریاضی» (مه تیهاتیق) در . ریاضیاتکه
مفترع موضوعلرده بحث ایتکان علملر بیش بولکدر . ۱نچی -
زورلق کچوکلگنی حرفلر ایله کورسه توب بحث ایتکان
علم، «علم جبر» (الکبیر) در . ۲نچی - شول آورلق، زور
لقلرنی رقملر ایله کورسه توب بحث ایتکان علم، «علم حساب»
(اریخمه تیقه) در . ۳نچی - مذکور زورلق - کچوکلگنی کبف
ما انفق بر سزقلر ایله کورسه توب، بحث ایتکان علم -
«هندسه» (گیئومیترو) در . ۴نچی - یولدنلرنک زورلق،
حرکت و موازنلرندن بحث ایتکان علم - «علم هیئت»
(فوزموگرافی) در . ۵نچی - قوه و آنک ترکیب و تحلیلندن
بحث ایتکان علم - «فن ما کنه» (مبخانیک) در .

۲) جسملرنک ماده هم خاصه لرنندن بحث ایتکان «علوم
طبیعیه» (سیانس ناترول) در . طبیعیاتکه عائد طبیعیاتندن
صانالغان علملر دورت بولکدر . ۱نچی - جسملرنک حرکت،
سکون، سکوت کبی ظاهری حاللرندن بحث ایتکان حکمت
طبیعیه (فیزیکه) در . ۲نچی - جسمنی تشکیل ایتکان ماده لر
وشول ماده لرنک خواصندن بحث ایتکان «کیمیا» (خیمی) در .
۳نچی - غیر عضوی جسملردن بحث ایتکان «علم المعادن»
(مینرالوژی) در . ۴نچی - عضوی جسملردن بحث ایتکان
«علم اجسام حیه» (بیولوژی) در .

علم المعادن ینه ایکی گه بولنه : معادنن بحث ایتسه
«علم معادن»، اوستنده طورده فز یردن بحث ایتسه «علم
طبقات الارض» (ژئولوژی) قسملرینی شاملدر .

«علم اجسام حیه» ده دورتکه بولنده در : حیواناتندن
بحث ایتسه «علم الحيوانات» (ژئولوژی)، نباتاتندن بحث
ایتسه «علم نباتات» (باتانیق)، اجسام حیه نک اعضاسندن
بحث ایتسه «علم تشریح» (آناتومی)، اعضالرنک وظیفه -
سندن بحث ایتسه «علم وظائف اعضا» (فیسالوژی)
اسملرینی آلور .

۳) انسان و جمعیت بشریه دن بحث ایتکان «علم
بشر» یا که «علم اجتماع بشری» (سیانس سوسیال) در .
علم بشر جیدی قسمنی حاویدر . ۱نچی - روح و آنک
منشأ، احوال و اعمالندن بحث ایتکان «علم الروح»
(پسیقولوژی) . ۲نچی - نورلی قوملرنک مثال و ادبیاتندن
بحث ایتکان «علم السنه» (فیلولوژی) در . ۳نچی - اونکان
زمانلرده نورلی جمعیت بشریه نک وجودکه کیلوندن و آنلرنک
قوللرندن بحث ایتکان «فن تاریخ» (هستوار) در . ۴نچی -
ثروت (بایلق) نک حصولی، آدملر آراسنده انقسامی و صرف

ديولامش سوز درست اولوب بلكه بتون سبب اوشبوغنه ديولامسهده خطا اولماز. دنيايى مقصودلرنىڭ هر برينه آفچه ايله ايرشوب اولديغى كىبى علم گهده آفچه ايله ايرشمك ممكن. بز، هر آدوممزه نادانلىق ايله فقيرلىككن ضرر كوروب طورهمز لىكن بونى هميشه تقديرگه حمل قيلمز. گويا الله تعالى بزنىڭ فقيرلىكهمز نادانلىقمزغه محتاج كىبى اويلىمىز.

علم يوللارنى اصلاح ايتمك بو كون گه قدر عالماز. مزگه تابشولمىش كىبى ايدى. لىكن آنلرنىڭ تصرفلرنده اولان مکتب و مدرسهلرنى تربيه ايدمهك مادهلر يتشمادىكندن بر قش ايچنده بر نچه مرتبه آچلوب يابلورغه مجبور اولدقلى كورلور. شونىڭ ايچون عالملردن كوب نرسهلر صورارغه حقمز كچكنه قالاذر.

شول حضرتلر، ملا و مؤذنلرنىڭ اوز معيشتلرينه كوز صالحلىق كوب اويلىرغه اورنار كورلور. آشلق اولمىش يىللرده معيشتلرى تايمين قىلنسهده قاره كون ايچون احتياط بايلىقى حاضرلىك آرتميدر. الله دن قضا ايرشوب وفات اولانلرى، ظالملر و حاسدلرنىڭ ياوزلقلى سببندن اورنلردن ايرقانلرنىڭ حاللىرى مشكلدر. كووسنجه بونلرنىڭ عائلهلرى نلى اولوب اوراملرده قالا و بو ملا اورنینه ايكنچى بر ملا كيلو ايله بونلر بتولاي كوزدن توشوب اونوتولالر.

اوشبو واقعه لرنى كوزلرى ايله كوروب طور مقده اولان شاگردلر شونىڭ ايچون قصدلرينى ايكنچى طرفغه بورديلر و اوزلرينىڭ معيشتلرينى تايمين ايتمكى باشقه چه فرض قىلورغه باشلاديلر.

محله خادملارى و مکتبلر معلملرينه مخصوص بر احتياط صنديغى تاسيس ايتمك اورنورغ صورانبهسى ايچون آغير اش اولماز ايدى. هر بر محلله اوزلرينىڭ اختيارلىرى ايله عمومى آفچه لرنىڭ اوشبو خزينه گه بيش-ار صوم غنه و يروب طورسهلرده تخمينا هر يىل ايچون اونوز مك صوم آفچه جيولور، بونىڭ اوستنه احتمال كه وصيت و وقفلرده بولور ايدى. جهامت خادملرينىڭ معيشتلرينى تايمين ايتمك ايچون اولديغندن بو اش كه حكومت ياخشى كوز ايله قارار ايدى.

ملالرنىڭ محلله گه معلم قويارغه رضا اولمادقلىرىڭ بر سببىده اوشبو معيشت تاراقيدر. دينمىز و يازولرمىزنى اولسكيچه سلامت طومتق مقصود اولسه شوشندى بر فائىلى اش اشلرگه تيوشلى اولور.

فنلرنى تاسيس و حقيقتكه ايرشمك ايچون توتقان يوللارنى تيكشرمك لازم ايدى. ئنه شول جەبع فنون بيننده مشترك بولغان يوللارنى بولاي تحصيل ايتمك «فن منطق» (لوغيقه) اسمنده بر فن اولور. بوده فلسفه نىڭ ۲نچى قسمنى تشكيل ايدەر.

۳نچى مسئله، علم حسابنىڭ سان، هندسه نىڭ مساحه، ماكنه و قوزموگرافى نىڭ حركت و زمان فكلرلرنى بىردىكى كىبى هر فن بزگه اوزينه مخصوص بر فكر بىرر. بو فكلرلرنىڭ بارسىنى يا كه كووسىنى بر يرگه جيولمقده: «بو فكلرلرنىڭ قايدن طووالر؟ قايدن كيلهلر؟ قايه كيتهلر؟» كىبى يندهن هر قايسينه عام بر فكر حاصل بولور. منه شول فكر عامدن بحث ايتكان «علم ما بعد الطبيعة» (مهته فيزيق) فننى بولوب، «فن فلسفه» نىڭ اوچنچى قسمنى وجودكه كىترر.

۴نچى مسئله، فن ماكنه نىڭ ماشينالرى انشاسينه، فن طينىڭ خستهلر دوالاوغه تطبيق ايدلىكى كىبى هر فننىڭ اوزينه مخصوص تطبيقاتى باردر. بنا عليه بتون فنون بزگه فى الجمله كائناندن خبر بىردىكى كىبى، كائناننىڭ ايچنده - طورمشممزه توتا طورغان يولمىزده بايتاغوق اوكرانهدر. كشىنىڭ اوزىنى فنلرنىڭ كورسه تديكى يولغه سوق ايتمه كى بتون فنوننىڭ تطبيق عمومىسىدر. كشىنىڭ شول كائنان ايچنده توتاقق يولمىزنى كورگان «علم اخلاق» (مارال) اولوب؛ «فن فلسفه» نىڭ دورتنچى قسمنى تشكيل ايدەر. كيله چك عدده فلسفه نىڭ اهميتندن بحث ايتسهك كرك. زينت الله حيبى. استرخان.

مسلمانلر آراسنده علم تارالماو حقنده.

مسلمانلر آراسنده علم تارالا آلماننىڭ سبىلرى اوتكان سنه «شورا» نىڭ ۷۴۸ نچى بيتنده تمام جيولوب كوسترلىدى. احتمال كه بو سبىلر اوستنه يندهن ده بيك كوب سبىلر بيان قىلوجىلر اولور. اوشبو سبىلرنىڭ كوبوسى قيامت گه قدر اولسهده آرامزدن چيقوب بتمازلر. شونىڭ ايچون مذكور سبىلرنى بيان قىلوجىلرغه انتقادسىز فلانسىز قوشلورغه اراده مز يوق، لىكن «علم تارالماونىڭ باش سببى آفچه يوقلىق»

عوہومی اوقو نظاماری عمل گہ فویلدیغندہ اشسقولاً حضورندہ دین معلماگی ایتوچی ملارغہ ہر ایلو بالا حسابندن ۶۰ صوم وظیفہ ویرلور. بو اش بلکہ وقتندہ فائدهلی ہر نرسہ بولور. یوقسہ دین اوقوچیلمز ایچون بولماسدای اورلردن امید ایدوب خیاللانوب طور مق مناسب توگلدن.

عوہومی اوقو مسئلہ سی دنیاغہ چیقارغہ باشلادیغینہ ایددی یاروم عصر اولدی. بعض ہر تقوی ایشانلرمز وتقولرمز: «اول اش بولاچی توگل، ہیہات» دیہ استبعاد فیلسہلردہ آنک بولاچغندہ شہہ لنورگہ اورن یوق، ایددی فعلبت گہدہ چیقارغہ باشلادی، لیکن تأسفدرکہ ہز ہنوز معلملر حاضرلی آلمادق بلکہ اوشبو کوندہ اش گہ یارا۔ مازرہی؟ دیہ معلم حاضرلوچیلمز بیک کویلمز آرقلی نوشدیار، ایر بالالر وقز بالالرمز ایچون معلم و معلملر ضرور اولاچی، دیبولدش سوزلرگہ قولاقدہ سالمادبلر، کوزلری ایلہ کورمادیکلری معلملرگہ آچو قابارتوب کیلشسز اشلر قیلدیلمز. بو آدملرنک اوزلرنک فورصافلری طوق ومعیشتلری دہ تأمین ایدلمش اولدیغندن، فقیرلر ومعیشتلری تأمین ایدلماش آدملرنک بالالری ایچون قایغرمادیلر، قیامت کہ قدر اونودلمازلق فتنہلرینی عبادت صایوب، بو طوغورودہ اوزلرینی عابد وزاھلردن حساب ایدوب طوردیلمز، وطندہ شلرمز اولان روسلرنک بالالر اوقوتو، مکتبلر تریبہ ایتو کبی اشلرندن عزت آلمادیلر، عبرت آلوچیلمزنی وشونلرنی مثال طونوب عام بولندہ اجتہاد ایدوچیلمزنی تکفیر ایتمکدن چرکنمادیلر. ہر عصر دہ البتہ اوزینہ کورہ فرعون ایلہ موساسی، نمرود ایلہ بلغم بن باغوری، دینسز ودھریلمز اولدیغی کبی دین بولندہ خدمت ایتمکنی اوزلرینہ وظیفہ ایدوب آلوچیلمز دہ واردن. بو صوگھیلرنک وفات اولغانلرینہ و بو کوندہ ہم سلامتلرینہ خیر دعادن باشقہ ہر سوزمزدہ یوق. ملتہز بونلرنی قیامت گہ قدر ایزگولک ایلہ ذکر ایدر و ہیچ اونوتماز. کیہلردن نیندی فائدهلی سوزلر و خدمتار فالوب کیہلردن نہ کبی فتنہلر ظاہر اولدیغنی تاریخ کوسترر، ہر کیم اوز عملی ایلہ ذکر اولنور، علم یولینہ حاضر طورمش یکتیلرنی کیملر تارانوب، اللہ اسمی اوگرتمکدہ اولان خادملر باشینہ کیملر بلالر کیتوردیکندن حساب اولنور. تفسیر، حدیث اوقورغہ صور اوچیلمزغہ «توبتایلی کراشینلر» اسمی تاغوچیلمز، کونلرنک ہرندہ ملت حضو۔

رندہ جواب ویررگہ مجبور اولورلر. مسلمانلرنک تللرینہ توگل کوگللرینہ کلاماش نرسہ اونی افترا ایدوب عداوت اورلقلری ساچوچیلمز، ہر ہر فائدهلی اشلرمزگہ کیرتہ اولوب نوشدیلمز. ایشتنہ بوندہ یازلش نرسہلرنک ہر بری مسلمانلر آراسندہ علم تارالوغہ مانعدن. بو شیلرنک اثرلری تیزگنہ وقت ایچندہ بتار کبی کورلمی. ایددی ہر کیم اوز وجدانی ایلہ معا کبہ قیلور. نگرمان تاشینی یوقارودن نکارہ توب نوشرمک نہ قدر ینگل اولسہ شول تاشنی یوقاری بندرمک شول نسبتدہ آغیردر. بولوب اوتمش اشار توبہ ایلہ گنہ توزالماز، بوندن توبان کیملرنک باشلرینہ نہ کبی فلاکتار کیلمز؟ اللہ تعالیٰ نک اوزینہ معلومدر.

مسلمانلردہ علم تارالماونک ہر سببی مطالعہلری چیقمش، ذھنلری صافی شاگردلرنک یاخشی محلہلر وشہرلرگہ اورنلاشہ آلمدقلریدر. شوندی کوب یاخشی محلہلرگہ کوب وقتدہ لیافتسز، خلق ایچون فائدهسز آدملر، بارماق وکوز اشارتلرینہ کورہ امتحان ویروب اورنلاشالر. امتحان طوغورولرندہ شفاعت سیئہ نک حکم ایتمکی البتہ آیانچ حاللردندر. ہر حالدہ یاخشی اورنلرغہ یاخشی آدملرنی آلدہ طونارغہ تیوشلی اولسہ کرک. درست، بوندی شیلر احتمال کہ تول آبصطایلر ویتیم بالالرغہ شفقت ایتمک ایچون اولور لیکن اعانت خزینہ سی اولسہ آنلرغہ باشقہ یوللر ایلہ اعانت قیلورغہدہ ممکن اولور ایدی.

صوگ سوزمز شولدرکہ: دینہ نک بتون طور مقینی آرزو قیلسہق، دین عالہلرمز نک معیشتلرینی تأمین ایتمک لازمدر. شویلہ اولدیغندہ اول اورن ایچون حاضرلنوجی شاگردلرنک امتحانلری دہ اورناری ایلہ مناسب اولور ایدی. محمد کمال مظفروف. «مالہز».

نظہہ

ہر کیمک وار ایسہ ذاتندہ شرارت کفری اصطلاحات علوم اولہ مسلمان اولماز. گر قارا تاشی قزل قائلہ رنگین اینسہک رنگی تغیر بولور، لعل بد خشان اولماز ایلسہک طوطی بہ تعلیم ادای کلامت نطقی انسان اولور اما اوزی انسان اولماز.

هوا طوغروسندە

اوستندە ياشادېكمز يير شارى هواسز بولسه ئولك حالئە: ئولەنلر حيوانلر هم آدملر برسى دە بولماس ايدى. هر بر جان ايهسى صولو آلەمچە يعنى هوا ايچماينچە بش مينوتدن آرتق هيچ طورا آلەيدر. طن آلورغەدە هوا كيرهك، بزىنك تىركلگمز ايچوندە هوا كيرهك، بس بزگە - هوا نرسە؟ نيلردن جيولغان (تركيب ايدىلكان)؟ هم باشقە نينداى خاصيتلرى بار؟ شولارنى بلورگە تيوشدر.

هوا - بتون يير شارىنى چولغاب آلغان صيوق، غايت اوچوچان، ايسسز هم نوسسز بر جسم غازيدر. يير شارىنى ئەيلىەندىر وب آلغان هواغە: هواى نسيمى *Атмосфера* ديولەدر، هواى نسيمى نك (ارتفاعى) بيوكلكى ۲۰۰ - ۳۰۰ چافريم چاملارندە اولديغى قبول اولنەقەدر. يير شارى (كرە ارض)، اوستندە بولغان هر نرسەنى اوزينه تارتوب طورديغندن هواى نسيمى دە غايت اوچوچان جسم بولسەدە ييرنك قوۋ جاذبەسندن قوتولوب كيتە آلەيدر؛ آنى دە، يير، اوزينه تارتوب طورە، شونلقدن هوا، يير اوستندە بولغان نرسەلرگە (تضييق ايتوب) باصوب طورەدز. هواى نسيمى نك تضييقن ايك اول اولهرق «توريجللى» (* اسملى بر حكيم كشف ايتكان. ديكر بلەن بر تيگزلسكەگى ييرلردە هوانك، بر سانتمتره مربعى سطحه ايتكان تضييقى، ايكي فداق يارمىدن آرتراقدر. «آلاى بولغاچ يير اوستندن نرسەلرنى كونارو بيك آور بولور ايدى و حالانكە هيچ بر آنداي كورنمەگان باصوب طوروچى سيزلمى بيت» ديسز. - هر نرسەگە هوانك باصوى - تضييقى بار لىكن اول جسمنك هر ياغندن تضييق ايتديكىندن تاثيرى سيزلميدر، نيتەكە صو اچينە باتورلغان جسمگە هر ياغندن (آستندن اوستندن، هم يان طرفلرندن) صو باصوب ئتوب طورە اگر صوغە باتورلغان جسم، آغاچ كىي صودن ينگل بولسە صونك يوغار يغە تابا بولغان ئتوى، توبانگە بولغان باصوينە يعنى اول جسمنك اوستندەگى صونك آغريلغندن آرتراق بولسە، مذكور جسم صونك (سطحنە) (* توريجللى (۱۶۰۸-۱۶۴۷) ايتاليالى علوم رياضيه هم حكمت طبيعہ عالمى.

بيتنە چغەدر. تيمر، باقر كىي صودن آغر نرسە بولسە توبكە باتا.

يير يوزندە بولغان هر نرسە، صو توبينە باتقان تاش شىكللى هوا ديكرينك توبينە باطوب يانالردر، صودن ينگل بولغان نرسەلر صونك اوستنە چقان كىي، هوادن ينگل بولغان نرسەلردە يوغار يغە چغە - يعنى كونار يلهدر.

صو ناصوللرى (طلومبەلر) باريدە هوانك تضييقى آرقاسندەدر؛ چونكە ناصوللردە تروبالرينك اچندەگى پيستوننى يوغارى مندركاچ تروبالينك اچى (خلا) هواسز، بوش بولوب فاللا. اما تروبالينك طشقى ياغندەغى هوانك تضييقى، صونك اوستنە همان اوزگارمەديگندن، شول تضييق تروبا بويلاصونى قووادردە صو يوغار يغە كونار يلهدر. هم هوانك تضييقى بولماسە ايدى صودە ايچە آلماز ايدىك. چونكە چاى، صو اچوومز ايله بر ناصوص آراسندە هيچ بر آيرما يوقدر: صو ايچكان چاغمزدە آغزمزدهغى هوانى ايچكە صوروب آلماز، آغز اچندە تضييق ايدوچى هوا بولمادىغندن طشدهغى - تاريلكەدەگى صوغە هوانك تضييقى همان ثابت اولديغندن شول تضييق آغزمزغە صونى كرتەدر. هم هوانك تضييقى بولماسە ايدى يير يوزندەگى بتون دكترلر صولر، «بو» غە ئەيلىەنوب اوچوب كيتوب بتارلر ايدى.

هوا، يير يوزندن يراقلانغان صاين صيوفلانە هم ينگلايه بارا هم هوانك آغرلغى حرارت تاثيرى ايله دە اوزگارەدر. جلى هوا سالقن هواغە قاراغانە ينگلرەك بولا. ينگل يوغارىغە چغاسى كيلوب، آور هوا توبان توشديكىندن هواى نسيمى دە هوا حركتكە كيل باشليدر. هوانك بو حركتينە (جيل) ديولەدر. هوا دە صو بووى كو بايسە ينگلايهدر. هوانك بويلە بر آغرايوب بر ينگلايگان اولچى تورغان بر قورال باردركە آكنا: «باروميتره» ديولەدر. هوا، هيچ بر بوش اورن، بوش صاوت طوتويدر. بەلەكى گنە بر تيشوك تابديسە حاضر شونە كروب اولگورەدر. هوا صو ايچندەدە العاصل هوا هر ييردە باردر.

هوانك نيركييى

تويلىگان توزغە بر آز آق تاش اونى (پراشوكى) قاتوشدرلغان بولسە، اول نرسە كورر كوزگە برگنە تورلى (بسيط) بولوب كورونە، اگر شول آق اوننى صوغە سالساق صو ايچندە توزى، آق تاش اونى صو توبينە اوطورەدر. مونە بو تجربە بلەن اول آق نرسەنك ايكي تورلى نرسەدن

فوسفور نېگه سوندی؟ بز بله مزکه استکاندهغی هوا آزایدی، البته، فوسفور یانغان چاغنده، هواناڭ نرسهسی بولسهده بتوب، سوڭره یانارغه بیتمای قالدی. نرسه بتکانده هم نرسه قالغان؟ بز ایندی شونی قاریق: استکانده نیندای هوا قالغان ایکان، ئلك شونی بلیک؛ مین بر چرائی یاندر ب آلوب هم نگی استکاننی صو اوستندن آقرینغه کونارب آلمده استکان ایچینه اونلی چرا طقسام: چرا شوندوق سوندی. دیماک بونده شونداغی بر غاز قالغان که، ایچنده فوسفورده چراده هم شهمده یانمیدر. بو هوا ایچنده گگی نرسه نڭ یانوینه یاردم بیرمی ایکان، شوشی غازنڭ ایچینه بر تری چیچقنی قویغانلر ایکان، چیچق شول ساعتدوک ئولگان. تچقان صالوب فاراغانلر، اولده ئولگان. دیمک - بو غازنڭ ایچنده هیچ بر جان ایهسی ترککده ایته آلمی ایکان. ترکک - حیاتقه یاردمی یوق ایکان. شونڭ اوچون «لاوازیه» بو غازنی آزوت Azot دیوب آتاغان. آزوت - غریقچه «عدم حیات» دیکان سوزدر.

استکانده قالغان هوا آزوت بولدی. چرا هم فوسفورنڭ یانوینه کیرهکلی بولغان نیندای غاز استکاندن کیتکان صوڭ؟ لاوازیه اول غازنی ده طابوب آنی Kислородъ (مولد الحموضه) دیوب آتاغان. نرسه نڭ بولسهده یانوی هم هر جان ایه سینڭ دوامی اوچون بو غاز کیره کدر. بز نڭ استکانده مولد الحموضه چغوب بتدیکندن فوسفور سوندی هم چراده یانمی باشلادی. هواناڭ یاندره طورغان قسمنه لاوازیه نېگه «مولد الحموضه» دیوب اسم بیرگان؟ فوسفور یانچاچ استکانده آق توتون ظاهر بولدی. آق توتون، مولد الحموضه نڭ فوسفور بلهن امتزاجندن (برله شوندن) حاصل اولغان بر غاز اولوب، صوده آریدر.

اگر بز شول صونی ناتوب فاراساق، آچی بر تمه کیلگانن سیزارمز. بوتهم صوده آق توتون اریگانلککندر. بو آق توتونگه - حامض فوسفور دیولهدر. فوسفور، اوز- یگنه حامض فوسفور یاصی آلمی. حامض فوسفور، فوسفورنڭ هواده یانغانده غنه - یعنی هواناڭ مولد الحموضهسی بلهن امتزاج ایکان چاغنده غنه حاصل بولادر. مولد الحموضه، فوسفور بلهن امتزاج اینوب حامض - Kислота طوغدره. شونلقدن لاوازیه بو غازنی مولد الحموضه دیوب آتاغان.

ایچینه مولد الحموضه سالونغان ششه ایچنده فوروچ، تیسر چبقلا دورلاب یانا هم بر آز کوپگان چراده غایت آچی یالغن بلهن قابونوب یانا باشلیدر. مولد الحموضه ایچینه بر

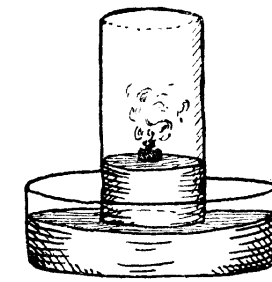
(تاش ئونندن، هم واق توزدن) جیولغان (ترکیب ایتلگان) ایکاننی بلدک.

اولنگی عاللمر هوا بلهن کوب تجربهلر فیلهما دقلرندن هوانی «بسیط» دیوب یورگانلر ایدی، سوڭره «لاوازیه» اسملی بر عالم هواناڭ بر نیچه غازلردن مرکب ایکانون ایڭ برنچی اولهرق کشف ایتدی.

بر شهم کیسا گنه اوت قابوزوب اوستال اوستنه اوطورتکزه بر لامپا پیالاسی بلهن فاپلاکتر. بر نیچه مینوت اونکچ شهمنڭ یالقنی اول آغارا باشلاب سوڭره نمام سونار. شهم نېگه سوندی؟ قووق ایچنده هواده بار بیت؟ درست آنده هوا بار، لیکن آندهغی هوا اولنگی حالنده توکل ایتدی. هواناڭ یانارغه کیرهکلی نرسهسی بتکان، هوا صافی چاغنده شهم یاندى اما هوا بوزولغاچ شهم سوندی. اگرده اول اوتلی شهمنی ایکی کتاب آراسینه فستروب اوطورتوب قووق بلهن فاپلاساق، یالقنڭ توسی هیچ اورگارمینچه، شهم بتکانچی بانار. چونکه ایکی کتاب آراسندهغی تیشکلردن قووقنڭ ایچینه صافی هوا کروب طور دیقندن اوت یانوینه کیرهکلی هوانی توقناوسز آلوب طورهدر.

تاغی بر تجربه: ایچینه صو سالونغان بر تاریلککه هم بر پروپگه حاضرلیکده پروپگه نڭ اوستنه بر آز فوسفور، اول بولماسه فوسفورلی شریپ باشسی فویوب فوسفورنی

قابوزوب پروپگه نڭ اوستن بر استکان بلهن بیک تیزگنه قاپلاب آلیق (شکل ۱). اگر یاندر وچی پیالا (عدسه) بولسه استکان ایچنده گگی هوا چغوب کیتماسون اوچون استکاننی اول قاپلاب سوڭره یاندر وچی پیالا بلهن فوسفورنی قابوزولسه بیگراک

شکل ۱

یاخشى. فوسفور بیک یاقنی بولوب آزاراق یانارده، سونار. استکان آچی آق توتون بلهن طولار، صونغاچ، $\frac{1}{5}$ ئلوشینه قدر استکانغه صو منار. اگرده بز فوسفورنی یاندرمای غنه استکاننی قاپلاساق، استکان ایچینه صو هیچ کونار یلماز ایدی. استکاندهغی هوا، صوغه یوغاری منوب اورناشورغه اورن بیرماز ایدی. تجربهده ایسه استکاننڭ $\frac{1}{5}$ ئلوشینه چاقلی صو کونار یلی. دیماک هواناڭ بشدن بر ئلوشی قایده بولسهده یوغالوب آنڭ اورنینه آق توتون ظاهر بولدی هم بو آق توتون صوده بیک تیز آری - یعنی صونڭ ایچینه فاتناشوب کیتهدر.

يرلاشمشلىر اواسه كبرك. فقط بوكبى خبرلر، آيروم بر بيسرمدن اهاليسى بولمىش ايمىش فكىرىنى تاييدىن باشقه هيچ شى بلدىرميلدر.

وياتچانلر، بيسرمانلرنى آيروم بر قوم ديه آنلرنى چيئدن كيلمىش بر قوم ديوب صانى ايديلر. فقط بيسرمنلر توغروسندهغى معلومات و ايتچانلرنى بوفكرلارندن برده آرتميدر. بو «بيسرمان» سوزى اوزى فايده چقمىش؟ بعض آدملىر بو سوز بوسورماندن بوزولمىشدر ديورلر. حقيقتا بيوك پيئتر و زمانينه قدر روسلر، غير نصرانى خصوصا مسلمانلرنى «بوسورمان» ديه آتى ايديلر. دغى بيسرمانلرنى بر وقت مسلمان اولدقلارينه قوتلى دليللرده واردر. لىكن بولاي بولمىشده نيچون باشقه مسلمانلرنى بوسورمان ديه آتامامشلىر؟ شولايوق بيسرمان سوزى بتونلاي فين سوزى Финск. характеръ در. فين تلمينىك بر شعبهسى بولغان ماديار (ماچار) تلمند بيسرمان سوزى بار. (ماچارستانده بر شهر اسمى). مين ۱۸۶۲ يلىنه قدر يازلمىش كىتاب و قاموسلردن نه قدر قاراسامده «بيسرمان» سوزىنى تابا آلمادم. صوئفى قاموسلر اولان ايفرون و بر توغاوزده بيسرمان مادهسند يالىكز: بيسرمانلر مغول جنسندن (؟) و اتقه ولايند غلازوف اوبازدنده فلان فلان اولوستلرده تور وچى بر قومدر دىنلمىشدر. بر افاوز، اوز عادتينه خلاف اولهرق بونلرنىك نينداي قوم ايدىكىنه دليل و تىكشروندن بر سوز قوشمامشدر.

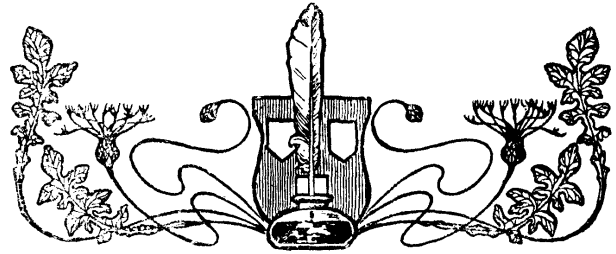
لاؤره نتيقى نىك «واتقه ولايتى جغرافيا» سنده يازلمىشدر: «غلازوف اوبازدنده تور وچى قىللىل العدد بيسرمانلر چواشارغه مشابه اولوب، بونده ناتارلر ايله كيلمىشلىر بولورغه كيراك» لىكن دليل و منبعلىر هيچ كورساتلمامشدر.

۱۸۹۱ يلىنه مسقواده آرخبولوغيا سيزد (جمعيت) نده قزان پروفيسرى سميرنوف، سوز آراسنده، بيسرمانلرگه عائد بر نطقده سويلادى. بو نطق اوز وقتنده غزته لرده يازلمىش ايدى. فقط بو عالمده اوز نطقنده يالىكز - يوقارى ديدكچه - تلمرىنى اولچاب بر قدر فرضى شيلرگنه سويلامشدر. طوم دارالفنونى پروفيسرى مالييف، اون بيش يل ايك انتروپولياغه كشفلر قىلدقده ايسكى بلغار وچواش قىرلرن فازوب اولكلرنىك سوياك و باشلرىنى اولچابده ماتاشمىش ايدى. بونىك تابدىقلىرى شيلرنىك بيسرمانلر تاريخى ايجونده بر قدر اهميتى بولمىشدىن مين بعض توغرىده مالييفنىك اهميتلى اثرلرى ايلهده فائىلاندم. فزاننىك «ارخبولوغيا، تاريخ و اتنوگرافيا» جمعيتى اوز ينه،

جنىك، يا بر تچقان قويلسه تنفس صولو آلوى فوتلانهدر. مولد الجموضه آوزتقه هيچ اوخشامان، ياندراده هم تنفس كده ياريدر.

(آخرى وار)

على ريفيقى.

بيسرمانلر

هجري: ن. پ. شته يئفيلك. مترجمى: ع. ف.

I

شمال شرقى روسيه نىك كوب غير روس، تلملرى آراسنده، تاريخ علماسى طرفندن اونوتولمىش بر نامعلوم ملتنىك آرزغه قالدقى بار، بو قوم «بيسرمانلر» در. حاضره بيسرمانلر روسيهده يالىكز اون بيك قدرگنه قالمىشدر. آناز بتونسى و اتقه ولايتى «غلازوفسكى» اوبازدنده طورالر. باشقه اوبازدنده بر نيچه عائلگنه سانالادر. بونلرده كيف ما اتفق كوچوب كيلمىشلىر، يا كه ايسكىدن كوب اولوب شونلرنىك قالدقلىدر.

بو قومنىك نينداي ملتدن ايكانلمكىنه اشانچلى دليللر بولمادىغىن بولمىش طوغروسنده سويلاوچيلر يالىكز حساب ايلهگنه بونلرنى توكار، دها طوغروسى ايسكى بلغارلردن بر قوم ديه سويليلر. يوقسه يغشى بيلوب برسينه كرتوچى يوقدر. بو فرضلرده كوبراك، تيللردن آلونمىشدر. (يعنى تيل، سوز و قاعده لرينه بنا قىلمىشدر).

بيسرمانلرنىك تاريخلىرى و قاىو قومدن ايدىكلرى هيچ تىكشورلمامشدر. فقط روس حكومتى آقنه لرنده و ۱۶-۱۷ نچى عصر سياهلرند و اتقه ولايتى اهاليسى آراسنده بيسرمانلرده كورساتيله در. ۱۷۸۲ سنه سنده بيسرمانلر غلازوف و سلو-بودسكى اوبازدلىرى كريستيانلرى سانالوب بر نىشى چوقونماش، قالغان نىشاي چوقونمىش (البته پراواصلاونى بولورغه تبوش) كورساتيله در. بوندىن باشقه، مقدم زمانلرده عسكردارهسى دفترنده بيسرمانلر ۱۶۱۳ يلىندوق سويلانمىشلىر. بيسرمانلر اوزلرى بو يزلرده كورساتلمىش وقتدن كوب ايك

کریستیانلر آزاد قیلنغانغه قدر عائله قاعدهلری بیک نغ توتیلا ایدی. بالالر اوزلرینه باشقه توروده اوینگه صیما-غانلقنغنه بولسه بولا ایدی. بو وقتلرده بتونلای آیرولمای شول ایشک آلدنده آیرم بر اوینگه صالوب تورای ایدیلر. ایگ زور بالا هر وقت (آتالر اولگانندن صوگ) باش بولوب قالا، باشقلرده آکا تابع بولا ایدیلر. بوندای بیوکلرنیگ باش بولوی بو زمانغه قدرده بر آز صافلانمشدر. غوری آتوغانف نام بر بیسرمه ۸۰ یاشلک بر صوفر قارت و ۲۱ اعضادن عبارت عائله سنی اداره قیلا و بتون بالا و باقلرینی اوزینه تابع ایتوب تورادر. لکن صوفرلغینه فارامی، اول قر اشرینه برنجی چغا، باشقه اشرینی اشلی و بوتهن عائله لرگه یاخشی بر مثال کورساته در. عائله افرادینک کوبلکی خدمتچیلر کوب بولو دیمک اولوب فائده لیدر. شول سبدن بیسرمه نلر بای، کورشیلری ناتارلردن کوب یاخشیراق تورالر. ایگچیلکده ترقی، آنارنی وطنلرینه بیک نق باغلامشدر. آنچه ازلاب چیتکه کیتو یا کوچو، بیسرمه نلرده هیچ کورنیدر. هنر وسوده گده هیچ توتونمازلر. لکن آرالرنده اومارتا توتوچیلر وار. بیسرمه ن - طویش بر ایگنچیدر. هر نه قدر ایگنچیلکده مهارتلی تیره یاقلرنغی خلقلردن آرتق توگل ایسه ده طریشلقلری آرقاسنده بتون کورشیملرندن آرتق فایده کوره لر و راحت تورالر. بیسرمه نلرنک کوبیسیدنک شاقنی کوب مال طواری هم اسکرداری (زاپاس آشلق) بولادر. (آخری وار)

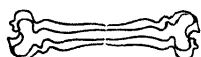
یاش خلفه .

سین آکا هیچ نل تیدر مه اول بیگوک اوگغان یگت برده اوتماز بالنا برله تاش، تیمر یونغان یگت. اول اوزنچه بولغیقلی هر یاغی طولغان کشی «بور» بلهن ابجد یازارغه بیک جیتز - بولغان کشی. واق - تویهک چوپ - چار فاراب اول برچیگه بتکان آروب خلفه بولغان علم حال، تجوید (فارق باش) آفتاروب .

۲

اگ مقدس بر اورنغه دوم صوفر کشلر طولا بور طوتا بلسگان یگتله برده یاش خلفه بولا .

عبدالله بیگی .

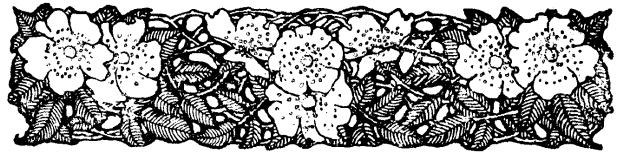

اوز طرفلرینک چیت قوملرینی تیکشرو و بلونی بیوک بر مسئله صاناب اول توغور وده زور واهمیتلی اثرلر چیقارسه ده بیسرمه نلر ایله بو وقتقه قدر شغلنمادی. بیسرمه نلر توغور و سنده ده یوقاریده صانالمش فقیرگنه اثرلر، آرماز یازمش بعض کتابلر ایله سوز آراسینه بیسرمه نلرنی ده فسدروب قویمشلردر. بعض کتابلر، مثلا زولوتیتسقی، سپیتسین، قور و پتییف کبیلرنک اثبات و دلیلسنز: «بیسرمه نلر چواشلرنک یاقن قارنداشلری، بلکه ایسکی بلقلارلرنک توغوری نسللریدر» کبی سوزلردن باشقه قولمه نی ده بولمغانغه، یالگنژ اوز تفتیشلرم ایله یازدم. بیسرمه نلرنی بلور ایچون ۱۸۹۴-۵۱ مای آینده غلازوف اویازدینه واروب نورمش ایدم. شول وقت تجربه قیلدم فارادم.

بیسرمه نلر یرلاشمش اوچاستقارده غی زیمسکی ناچالنیکلرنک یاردمی آرقاسنده، میگا بیسرمه نلرنک صانلرینی بیک مکمل بلورکه نصیب بولدی. بیسرمه نلر یژیف، نیژنی اوفان، یومسکی، بالیزین، پونین، غیین، لوکسکی و لوستلرده تورالدر. بیسرمه نلر آوللری ناتار آوللری ایله بیک قاریشمشدر. هر بیسرمه نلر آولنده بیش چافرمدن یاقن بر ناتار آولی تابلور. ناتار و بیسرمه نلر بونده ووتاکلر آراسینه چاچلمش کبیدر. بو حال، بیسرمه نلر ناتارلر ایله برکه کیلدیکلرینه ده بر دلیل اوله بلور.

بیسرمه نلر آوللری بیک بعضیلرینک اسملری روسچه بولمقی یا ایسه بیسرمه نلرنک نق روسلاشلورلردن یا ایسه بو آوللر روس کریستیانلری طرفندن بنا اولدیغندر. «شور» سوزینه بتکان اول اسملری چن وانا کچه در. آما آباشق، شاماردانوا آوللری اسملری (شولایوق توتایوفسکی، رامبولات، موستایوا، عبدالله) اصللری ناتار سوزیدر. بونلر جمله سی، بیسرمه نلرگه شول یر خلقینک بیوک تاثیر اولدیغنی کورساتور.

بعض بر آوللرنی استئنا بعدنده بیسرمه نلر آوللرنده خاتونلر ایرلردن کوبرا کدر. عائله افرا دی هر یرده ده بیک بیوکلر. عائله افرا دی کوبلکی بر عائله ده ۵ کشیدن ۲۳ کشیگه یتدر: اورتاچه اولدیغنده عائله باشینه ۱۰ (اون) کشی توغوری کیله در. بالالر آیریلوب چغو آز، بر یورنده بابا، آنا و بالالر، خاتون، بالاچاغالری ایله برگه تورالر. قارنلرنک سوزنچه، بالالر آیریلوب چغو بیسرمه نلر آراسنده صوگنی اوتوز (حاضر فرق و ایلیلی) یلرده یعنی کریستیانلر آزاد قیلنغاندن صوگنه نق باشلانمشدر. بیسرمه نلر هیچ کم قولنده کریستیان اولمادیلر. آنلر حکومت کریستیانلری ایدیلر.

مطبوعات ۋىستافكەسى .

II

ملتلىرى ترقى ايتكان صايون آنلارنىڭ ادبياتى ترقى ايتە، ادبيات و مطبوعاتنىڭ قىمتىنى تەقدىر ايتولارى آرتا بارا. ادبيات كىڭكايلا باشلاغاچ ھەر ملت اوز خلقىنىڭ تورمىشىغىنە غائەد اثرلار ايله قناعتلىنى، چىت ماتلار و چىت دولنلار حالدىن بحث قىلە نورغان كىتابلارغەدە احتياچى كورلە و شول سببلى باشقە ملتلىرىنىڭ معيشتىدىن، عرف و عادىتىدىن آلنوب يازلغان اثرلارغە ظاهر بولا باشلىدىر .

ايدىل و اورال بويى توركارىنىڭ ادبياتى ياڭىغىنە تىر يالوب، ياڭىغىنە تىرىكە سالونە باشلايدىغىنە طبيعى، چىت ماتلار، حتى كورشىلىرى اولان روسلار و سارتلار معيشتىدىن توگول، دىن، و مىللىتى بىر اولان قزاق، توركمن، آذربايجان و قىرىم مىسلمانلىرىنىڭ معيشتىدىن آلنوب يازلغان اثرلار دە يوق درجەسىندەدر. شول سببلى آلارنى بىز، بىزنى آلار تانومىلار؛ چىدىن آڭلاشە آلەمىز. شولايىدە مطبوعات ۋىستافكەسىندە تانار (قزاق، قىرىم و آذربايجان ايله بىرگە) ادبياتى، باشقە اينارودىسلىر ادبياتى آراسىندە ياخشىغىنە اورن تونووى، بىك آرتق قايغىرغە يول قالدىمىدىر. انشاالله بىزدە تىزدىن ھەر تورلى اثرلار وجودكە چىچاق، بىزدە باشقەلر كىبى اوز قىرداشلارمىز و بتون انسانلار ايله تانوشا آلچقمىز و آنلار ايله بىرلىكتە انسان وجودكە كىتورگان مەدىنىت تىگرمىچىنى ايلندىرەچكەن! روس ادبياتى بىزكىنە فاراغاندە قىياس قبول قىلنماسلىقى درجەدە يوقارى اولووندى ھىچ كىم شىبھە ايتەمى. آلارغە نىگنە تورلى فن بولسە، شوڭا تىتلىق اثرلار بار. آلار اوز معيشتلر بىنە غائەد اثرلاردىن باشقە، آوروپا و آزيانىڭ ھەمە تورلى تىللردىن كىتاب و رسالەلر تىرجە قىلوب اوز ادبياتلارنى باوتە تورمىقەلەر. شولايىدە روس ملتى اوزلارنىڭ كورشىلىرى و وطنداشلىرى اولان بىز- مىسلمانلار حقتە بو كونگە قىدر آز شىغللنەر، بىز معيشتىمىز و بىزىم اقتصادى و اجتماعى حاللارمىزنى آز تىكىشەرلەر و آنڭ ايله باش و اتمىلر ايدى. اوتكان اونىرىچى يالە ايسە روسلارنىڭ بو كىمچىلەكلەرنە قىبلارغە طرىشقانلىقى كورنە. شويىلە: پىتىر بورغەدە بو كوندە دوام ايتىمكە اولان

مطبوعات ۋىستافكەسىندە روسلارنىڭ حسابسىز كوپ كىتابلىرى آراسىندە بايتاقغىنە اثر، مىسلمانلار و اسلامىنكە غائەددر. شول كىتابلاردىن بىر نىچەسىنى محترم «شورا» دە يازوب ملتداشلىرىگە عرض قىلسەم، فائەدەدىن خالى اولماس ظننىدەمىن. حاضرىگە اوز بىزدە بوندى كىتابلار اولمايدىغىدىن، آلدروب اوفوچىلار بولسە علمى، سىياسى و اقتصادى فائەدەلەندىن باشقە، چىت ماتلارنىڭ اوزمىزگە نىچكە فاراغانلىقلارنى بلوب تور اچقىلاردىر.

(۱) «ھىجرت و اورال آرتىدە معيشت» پىتىر بورغەدە باصلغان . Переселение и хозяйство за Ураломъ .
(۲) «سارت، قزاق ھەم روسلارنىڭ كون كورمىشى» .
Усаяйственный бытъ сарт.. киргизск. и русскаго населения
(۳) «فرغانە ولايتى سارتلارنىڭ معيشتى» .
Хозяйство сартовъ Ферганск. обл.
(۴) «قزاق معيشتى» .
Киргизское хозяйство .
بو اوچوسى «تاشكند» دە باصلامىش ياخشوق زوز كىتابلاردىر .

(۵) «سبىردە اينارودىسلىرىنىڭ اوسووى حقتە» .
О приростѣ инородческаго населенія Сибири.
س . پاتكانوف اثرى . پىتىر بورغ، آقادىمىيە نا اوك مطبوعەسىندە باصغان. بو كىتابدە ايسكى- يىرلى خلقنىڭ آرتماوى و بعضىلارنىڭ انقراضغە يوز توتولدىن استاتىستىكە ايله كور- ساتمىش و محرر شوندىن قوتلدىر و كىرا كلگىن دعوى قىلمىشىدۇر .

(۶) «مانغىشلاقتە قزاقلار ھەم توركەملر آراسىندە» .
Среди киргизовъ и туземцевъ на Мангышлакъ .
ر . كاروتس اثرى . پىتىر بورغ . بەھاسى ۲ سوم ۷۵ تىن .
(۷) «تابول شىمالى» .
Тобольскій Сѣверъ دونىن - گوركاۋىچ اثرى اولوب، تابول شىھرىدە مطبوع . بو كىتاب تابول ولايتى اينارودىسلىرىنىڭ معيشتى، عرف و عادىتى، اخلاق و اطوارلىرى حقتە يازىلمىشىدۇر .

(۸) «اينارودىس مىسئەلىسى حقتە» .
По инороди- ческому вопросу.
اينارودىس مىسئەلىسى حقتە باصلامىش اثر اولوب، مىسئەلىسى نقتەسىدىن قارالوب يازلمىشىدۇر . محررى معلوم توگول . ايلدىنسىكى نڭ توتقان يولى، صوڭ وقتلارغە تاشلانە باشلاندىغىنە، يازوچى آچى كوز ياشلارن توگىگان .

(۹) «ايدىل بويى اينارودىسلىرىنىڭ نانارلاشوى حقتە»
О Татаризціи инородцевъ привол. края . يا . د . كابلوف .

اثرى اولوب، پيتر بورغ آقاديمة ناوق نىشرياتىدىن بىك زور كىتابلىرى. دورىنچى طوم، آلتىنچى جز «ب» حرفىدىن «برشى» (даться) دىگان سوزى، ۱۶۰۱ نچى يىدىن باشلانغىچە بو كىتابتە توركى سورلر عرب حرفاتى ايله باصلمشىر. (۱۳) «تاتار تىلىنى مۇكەممەل سورتە اوز اوزىدىن اويراتوچى»

Полнѣйшій самоучитель татар. языка. آرناو وتوف اثرى، تىفلىسە مطبوع اولوب، آذربايجان توركىچە سىمى روسلارغە اويراتو اېچون روس حرفلىرى ايله باصلمشى، زور توگىل، اثرىدر.

(۱۵) «يكرىنچى عصر باشىدە روسيەدە خەلقنىڭ ھەرىكىتى» Общественное движение въ Россіи въ началѣ XX вѣка. دورىنچى جلد، بىرىنچى ھەم اېكىنچى قىسىملىرى. مارتوف، ماسلوف ھەم پىتروف (قندىلر طرفىدىن نوز يلوب، پىتربورغدە «اوبشىستۋىننايا پولزا» مطبوعە سىندە باصلمشى بىك بىك سىياسى كىتاب اولوب، بىياسى آلتى سومىر. بو كىتابتە ۱۹۰۰ نچى يىلدىن سوڭ روسيەدەغى ھەمە مىلتلرنىڭ اويغانووى، مىلىت روھى كرو، آنلرنىڭ قوزغالووى و احتىاجلارنى صوراولرى حقتە ياز يلوب، بىر فىلى مۇسلمانلارغە متعلقدر. بۇندە قافقازدە بولمىش تاتار و ارمان كىسوشلرنىڭ سوڭ، روسيە مۇسلمانلرنىڭ مكار جەدەگى ھەمومى اسىزدرلىرى و باشقە خصوصى ھەمومى اسىيزدە جەمئىيلىر ياصاب مۇسلمانلرنىڭ اوز حقولارنى صوراولرى، و سارتلرنىڭ سىياسى حاللىرى؛ بىرىنچى، اېكىنچى و اچونچى دوامالردەغى مۇسلمان دىپوتاتلر، آنلرنىڭ سانى و توتقان مىسلكلىرى حقتە مەلومات بېرەدر. انسانىت، عدالت و حقوق كوزى ايله قاراپ يازىلەش بو كىتابنى آلوب اوقو، و روسچەدەن ياخشى خېرىدار اولان كىشىلرگە البتە تېوشىدر. مۇمكىن بولغاندە بىرىنچى جلد (توم) ندىن آلوب اوقو بېگرا كدە فائىدەلى اولاق. روسيەدە اولان ھەمە مىلتلرنىڭ سىياسى و اجتماعى حاللرنىڭ خېرىدار اولوب تورغە بىزگەدە وقت يىتكەن بولسە كىراك دىب اويلىم!

بو يازىلەش كىتابلرنى ئۇستافكەدەغى كوردىكىدىن ھېچ بىرسىنى اوقوب چىقارمى يوق. شول سەبەبلى بو كىتابلر حقتە خاتا فېكر بىيان اېنووم ھەم مۇمكىن. شولايىدە كىتابنى اچوب بىر آز قاراشدۇرغاللا ايله نى حقتە يازالغانلغىن و نىندى ايس كىلگەنلىكىگەن بولوب بولادىر.

ھىجرت، آزىيا و مۇسلمانلر حقتە باشقە اثرلر ھەم كۆپ اولسەدە، حاضرگە شولار ايله اکتفا قىلىم.

شريف الاحمىدى. «پىتربورغ».

اثرى، قزانده سىنترالنى تىپوگرافىيەدە باصلغان. بو ھەم مېسوپونىرلىق كوزى ايله قاراپ يازمىش. بو كىتابنى اوقو-غاندە كۆلمىچەدە چىدار حال يوق. اېمىش - ايدىل بويى اينا-رودىسلر بارا، بارا تاتارلاشوب بىتە! قورقاق كىشىنىڭ كوزىنى قاراچقى كورنە شول! . . .

(۱۰) «اسلامنىڭ منبەى» Источники Ислама اېكىنچى جز. انگلىزچەدەن ترجمە قىلىنوب، قزانده بىرمولايى مطبوعە سىندە باصلغان بو كىتاب ھەم، اسلامىتكە قىرن كوز ايله قارامىش. گويلا اسلامىت، خرىستىيانلىق و يھودىلىككە تىزىلمىش-ايمىش. (۱۱) «عرب لسانى ھەم قافقاز نى تانو». Арабскій

языкъ и кавказовѣдѣнне. تومانسكى جنابلىرى طرفىدىن «تىفلىس» شەرىندە «قافقاز نى تانو» قورسندە ھەمومى لىكسىيە ايتلوب اوقولمىش و «تىفلىس» دە مطبوعە اثرىدر. بىھاسى ۳۰ تىمىن. تومانسكى جنابلىرى عرب ادبىياتى تىكىشە؛ آنىڭ، قزاندىن باشلاندىغى بىيان ايتە و قزاندىن بايتاق آيت مىثال كىلتورە و بۇندەغى نفاست (بۇئىزىيە) نى كورساتە. آندىن سوڭ مېھون اېن قىس نى اوزىنىڭ «مەقاتى» ايله آدىسىگە قىر آشورە و آندىن مىثاللىر كىلتورە. بىغدادنى علوم و مەعارف نىڭ منبەى، قرطبە و اسكندرىيە، شىرقە بخارا و خوارزملىرى بىغداد ايله يارشو چىلردىن حىسابلاپ، بىتون دىنبا دە اول وقتلردە آلا كى شەھەرلر بولغانلغىن سويلى و يونان مەعارف، فىلسفە و ادبىياتنى بوزلمىش حالدە عربلرگە كۆچرۈپ چىلر اېنارودىسلر ايدى - دىب ايتىدىكى اچون مۇشور رىيان نى تىقىد ايتەدر. «مىڭ بىر كىچە» حكايلەرنىڭ نفاستكە حىران قالا و آنگا قزان نىڭ نفاستى تائىرسىز قالغانلىقى بىيان ايتە. «مەقامات» مەحررى بىدبىع الزمان ھەمانى حقتە بىر آز ياردىقنى سوڭرە، «مەقامات مەحررى» مەصفى اېو مەجدد القاسم مەحررىگە كۆچە؛ مەذكور كىتابدىن مىثاللىر كىلتورە، بو كىتابنىڭ بىتون دىنبا يوزىندە قىمەتى تەقدىر ايدىلماسلىك درجەدە ھالى بىر اثر ايدىگەن سويلىدۇر. سوڭرە عربلرنىڭ فتوحاتى، قافقاز و ايرانغە تائىرى حقتە يازدىقنى سوڭ، عرب تىلىنى مۇكەممەل اويرانورگە تىسىيە قىلە. عرب لسانى بىلگەن كىشىگە، باشقە مۇسلمان خەلقلىرىنىڭ تىلى بىلو بىك يىنگىل ايكەنچىلىكىنى، مۇسلمانلر ايله آراشوب بىر مەدنىت وجودكە چىقارغە كىراك ايكەنچىلىكىنى سويلاپ، تومانسكى جنابلىرى، اثرىنى تەمام ايتەدر.

(۱۲) «تور ك لسانىنىڭ لغتى تىجربەسى» - Опыт сло-варя тюркескихъ нарѣчій. رادلوف جنابلىرى

قاييتوب كېلىگەن سولك: «كوچەرمىنى جېل بلەدى، قونارمىنى ساي بلەدى. سوراى كېلىگەن - سىن تىنتە كىمى؟ سورا نا بېەرگەن - خان تىنتە كىمى؟ دىب آيتدى» دىب خاننى قاغا ارتجالا جواب بېرىمشىدەر. شوندىن بېرى قاڭباق رەۋىشىدە يورۇچىلەر حقىدە «كوچەرنى جېل بلەدى، قونارنى ساي بلەدى» مقالى سويلەنەر.

توركى مقاللارنىڭ شونداى تارىخىلىرى معلوم بولغانلىرى بىك كوبر.

ايكنچى) عرب مقاللىرى فقط بر واقعدن آلنوب قنە، تشببە، تلميح، توبيخ، تهكم كېمى اورنلارده غنە سويلەنەر. اما بزم توركى مقاللار ايسە كشىلارنىڭ دنيا تورمشىدە ھەمە بابلار اوچون كېرەك بولغان بىرر قواعد كلىە بولوب، ثبات، غيرت، اجتهاد، اقتصاد، كېمى غير متعدد اورنلارده سويلەنە تورغان ھەمە انسانيت و محاسن اخلاق بابىدە ھەر قايسى بىرر بلىغ درس و بر جىستە كلامدارلار. تورك قوملىرى حضرت يافەسدىن باشلاپ، فتورسىز، دنبادە خليفە بولوب كېملىدىلار؛ مقدمە گى چىكسىز عصرلارده بوتون بىر يوزن اداره قلوب توردىلەر. البته شونچە كوب زمانلار اچىدە حيات اجتماعىەلرىنە كېرەكلى سوزلارنى سويلەپ سوكقىلارنىنە مقال قلوب فالدمرشلردىر. ايشتە اللە قاي زمانلارده سويلەنگەن مقاللارنىڭ تارىخىلىرى ساقلانماسە عجب ايمەس. ھەرقاى، اخلاقى و فلسفى كېمى، آدملىرنىڭ جانىنە آزق اولورلىق مقاللارنىڭ ھادىتە تارىخى ساقلانماچان بولادىر. اولارنىڭ مەناسىنە مفتون و روچىنە اسير بولوب، كشىلەر تارىخىن اونوتالار.

اوقوچىلارنىڭ كوڭلە توراقلاندىرو اوچون بو اورندە شونداى مقاللردىن بر نېچەسن كورسەتوب كېتەك:

«يغلساڭ - ناردن، اچلىڭ اللە قايدىن». مەناسى: يغلساڭ - بىوك يردىن يغىل؛ سىگە اچلىڭ قايدىن كېلچىكى معلوم ايمەس. ھەتەك بىوك بولسون؛ اولدىن اصلا قورقما دىمك بولادىر. (نار - توبەنىڭ بر اورگە چلەسىدەر. منوگە اوڭغايىسز بولدىغى مەناسىت ابلە مونە آلنىشىدەر.) «آسلساڭ - بىوككە؛ يغلساڭ - مىدانغە. بىرنچى فقرەنىڭ مەناسى: تەلگەكالى، از لەگە نىڭ يوغارى، اومونىڭ زور بولسون، توبەنلىكىدىن و آلچاقلىقتىن قاچ دېمكىدەر. ايكنچى نىڭ - دنبادە مبارزەك ياشىرن بولماسون، آلشوب آلشوب دە مغلوب بولور ايسەك - خلق كوزنچە مغلوب بول؛ يگىتكە شونە دېمكىدەر.

«اوروب اوروب اوى بلەن يورگەنچە، اورغزوب اورغزوب قر بلەن يور». مەناسى: آز فائەگە آلدانوب

مقاللر حقىدە

«شورا» دە باسلوب بارمقە اولان ايك اھمىتلى مقاله - لردن «عرب لغتى و آنىڭ عالملىرى» عنوانلى مقاله نىڭ ۳۳ نچى مادەسندە: «بزم توركى لغتمزدە اولان مقال و مىثلارنىڭ باشلاپ آيتوچىلرى معلوم اولمادىغى ھالده عرب مقاللردىن بىك كوبلارنىڭ باشلاپ آيتوچىلرى ونە كېمى واقعدە سويلەندىكى دە معلومدر» دېرلمشدر.

بىز بو توغرىدە اوزمىزنىڭ «بورنىغى سوزلر جىوندىغى» آتلى مجموعەمىزغە بر نېچە ملاحظە يازوب قويدىمىز ايدىك. «شورا» دەغى سوز مەناسىتى ابلە شونى، اوقوچىلارغە عرض ايتەرگە اويلاق:

بعض ذاتلر، عرب مقاللارنىڭ باشلاپ سويلەوچىسى و تارىخى معلومدر اما بزم توركى مقاللارده اول خاصىت يوقدر دېورلار. بىز بو توغرىدە اوشبو نقتەلرنى كورسەتەمىز: بىرنچى) بزم توركى قوملر آوزندە برەودن برەوگە، قارتلردىن ياشلارگە، اولوغلردىن كچوكارگە نقل قىلنوب يورگان مقال و ضرب مىثللر بىك كوبر. ھەمە باشلاپ سويلەوچىلرى ونە واقعدە اوستىدە سويلەندىكىدە معلومدر. لىكن آلدە بزم توركى مقاللر بر يورگە جىنالوب، تركەلوب، شرح ايتلوب ھەمەنىڭ مطالعەسىنە چىقارلوب قوبلدىغى يوقدر. آلدە اولر آوز عالەندە دوران سوروب يوردىكىدىن، كاغزلارغە سزلوب مطبەغە كرىدىكى يوقدر مقاللارنىڭ تارىخى بارلىقە بىرر مثال: بر يورگە قارالانوب توروى و قاي ياقىدىن كىلوب قاي يافغە كېتەچكى معلوم بولماغان كشى اوچون سويلەنە تورغان: «كوچەرمىنى جېل؛ قونارمىنى ساي بلەدى» دېگان مقال بار. مونى ساراى خانلارنىڭ اولادىدىن ابو سعید جانبك خان بن باراق خاننىڭ چىچەنى «جىرەنچە» سويلەگەن. خان بلەن ايكوى الادە يوردىكىدە آلدىلردىن بر قاڭباق (۱) دومالانوب اوتوبدى. خان جىرەنچەگە: «بار، سوراب كېل، قاي يردىن كوچكان، قاي يورگە قونا ايكان؟» دېدىكىدە جىرەنچە قاڭباقىدىن

(۱) قاڭباق: توبە اوتلاى تورغان. چەنچىكىلى بر چوبدر. كوز كونلردە ھەمە جېل آيداب يورگزور. روسچەسى КОМОЧКА دىر.

بولادر، لیکن مناو کشی ماقتانو اوچون اول کشی گه اسناد ایتکهن بولادر. مثلا:

«مقالسز سوز - سافالسز ایهك بلهن بردهی» دیگهن مقالنی قوستانای اویه زنده گی فچاق فاراقلری اوراز بك (*) اسملی بر کشیگه اسناد ایتهلر. اول هیج بر مقالسز سوز سویله مهی ایکهن. بر کون فاراغز طائفه سی نك بانش دیگهن کشی: «سز اوتاغاسی، مقالسز سوز سویله مهی سز؛ مقالنی قویا تورغان وقتکیز بولوب ایدی» دیدیکنه نگی: «بانیکه! مقالسز سوز - ساقالسز ایهك بلهن بردهی ایهه سمی؟» دیگهن. اما قزجار و کوکچه تاو اویه زنده گی فازاقلر ایسه بو مقال «توقسانبای» اسملی کشیدن قالدی دیورار.

دورتنچی) تورکی مقاللرنک کوی، بورندن سویله نوب کیله یاتقان بر اکیهت (басня) دن آلنغان بولادر. مثلا: بر کون بوری تولکیگه کیلوب «سین کشینی قورتورغه بیک اوستا دیلر. مینی بر قورتچی» دیب اوتنوبدی. تولکی: «یارایدی؛ کوزگنی چورت یوموب، فویروغهدن نوت» دیگهنده، کیتوب بارا یاتقان بر کهر واننک اچینه کروپ، اوزی فاچوب کیتکهن. کهر وانچیلر بر بر یاراولی آنقه منوب، قوللرینه سویل آلوب بوری نك آرتینه توشمه. سونمی؟ بوری ایس کیتدی، جان چقدی دیگهنده کوچکه فاچوب فونلغان. تولکیگه باروب «مینی قورقت دیگهنده شولای قورقت دیبمی ایدم» دیب اوپکه ایتکهن. شولای اکیه تدن آلنوب تله گه ندن آرتق کیلگن کورم اورننده تمثیل علی وجه الاستعاره اولارق «اشله دیگهنده شولای اشله دیدمی؟» دیه مقامینه کوره تمثیل ایتلور.

عربلرده موندای مقال بارمی، یوقمی بله آلدام. میدانی نك «مجمع الامثالی» قولمه توشکهن کونه بو آراسینه دقت ایتمه کهنمن. «مقالچی»

قطعه .

چبرسنه م شوندا اینکه ایدشلردن
اوز اوزن هر فایوسی آرتق کوره
اوز اوزن عالی جناب شاه صاناب
اوزندن باشقه لرنی لاشی کوره .

شیخ الاسلام اسماعیل زاده .

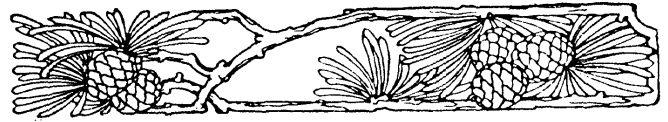
(*) بودانک اسمی اوراز بك می ائله باینازارمی ایدیکی کوزگهدن چغوب کیتوبدی .

اوزگه دنائت نی یوکلمه مه؛ تایاق چپسه گنده بویوکسکنی ازله دیمکدر.

«اونهرلی - اورگه یوزهر». «اوزهن جاغالاغاننک - اوزه گی تالماس» یعنی: برر اوزهن - یلغا بوینده نورغان کشیلر آچلق کورمه سلر دیمکدر.
«یات - سیلاشورغه؛ یافن - یلاشورغه یافشی» .
«توزدای - آچی؛ بالدای - تاتلی بولما». «کوب - قورقتادر؛ تیره ن بانرادر». «باشده می بولماسا - ایکی قولغه کوچ توشهر». «اولوغ بولساك - کوچك بول». یعنی: مرتبه و وجاهت ایه سی بولساك، معاملك كچوكلر چه بولسون دیمکدر. «کوچ - آتاسن سیلاماس». «اویلامای سویله گهن - آورمای اولهر». (آورمای اولو - محجول بولودن کنایه در.) «آلغان جارك - جانك». یعنی: قاشکداغی مه گگیلك یولداشك اولان فانتك - جانك برابرنه آیاولیدر دیمکدر.

موندای سوزلر بر واقعه و حادثه گه مستند بولمای کوب عمر و اوزاق تجربهلر سوگنده سویله ندکلری اوچون آیتوچیلرینك اسملری خفللرنك کوکلندن چغوب فاله مشدر. بوده، شو سوزلرنك یافن زمانلرده غنه سویله نه می، ائله فاچانغی عصرلرده غی داهی بابالرمز نك سویلر کیتدی کینه دلیل بولادر. (اوچنچی). عربلر بیک ماقتانچاق و اوز سوزلی خفللردر. اوزلرینه ماقتاو آلو اوچون و اوز یاقلرن اوستون و اوز کشیلرن اوستنده کورسه تو اوچون اولر بیک ترشورلر. بناء علیه، ائله قای زمانلرده و ائله کملر طرفندن ایتلوب فالغان مقاللرنی اوزلرینك یاقلرنندن بره و گه اسناد ایتوب سویله مش اولورلر. جیوچیلر ایسه سویله گه نچه یازا بیرگه نلر؛ لیکن اولر عیبلی ایهه س، بلکی عیب اورنسز اسناد ایتوب سویله وچیلرده در.

موندای حالنی اوزمز تجربه بلهن کوردک. مثلا: بر مقالنی بر کشی «آتامز آیتوچی ایدی؛ فلان بابامز ایتقان ایکهن» دیه اوز قبیله سنده گی بر «بی» گه یاخود بر بانترغه اسناد ایتوب سویله ر. تیکشروب قاراساك ایکنچی قبیلده شول اوق مقالنی تاغی ایکنچی بره و گه اسناد ایتهلر. شول اسنادده ایکی آبرما بار: بری) اول اسناد ایتلگهن کشی اول مقالنی بر سوز مناسبنی ایله ایتکهن بولادر - بولوون، لیکن بورندن ایتاوب کیلگهن مقالنی نفل یوزندن ایتکهن بولادر؛ ایکنچیسى) اول کشی اول مقالنی برده ایتمه گان

ايسكى زهان كشيلىرىنىڭ عمرارى

۳ نچى عدد «شورا» دە ايسكى زمانلاردا انسانلارنىڭ اوزون عمرلى اولمقلىرى يازلغان، ومعتبر «شورا» دە بو طوغرودە سوز سويلر ايجون يازوچىلارغە يول قويغان ايدى. شول خصوصە فيلسوف احمد مدحت افندى حضرتلارنىڭ «نزاع علم ودين» ىنىڭ ترجمەسىندە و اوزى طرفىدىن شرح يوللو يازلمش علوم و اسلام نام اثر نقيسندە ايتەدر (عينا): «انبىانىڭ مدت عمرارى اوزرىنە بنا ايدىلن حساباتنىڭ بىر مەم نقطەسى، بو ذوات محترمةنىڭ كندى مدت حياتلرىنى حساب ايلمك چەتندەدر. عموميت اوزرە فرض ايدىلور ايدى كە طوفاندىن مقدم تساوى ليل ونهار دائىمى اولوب طبيعت عالمە شەدىكى كىي تغيرات يوق ايدى. وقوع طوفاندىن سوڭرە ايسە عمر بشر يارى يارىيە تناقص ايدى. حضرت داود زمانەسىندە يتمش سەندەن پك دە زيادە دگل ايدى كە تغيرات موسم طوفاننىڭ وقوعى اثناسندە محور ارضنىڭ تبديل استقامت ايلەمسىدىن نشأت ايليوب حين طوفاندا بىتون بىر يوزىنى صو باصمش (احمد مدحت حضرتلرى كىتابىنىڭ ايكىنچى بىرىندە طوفاننىڭ عام اولدىغىنى تصديق ايتەيدىر، وقرآن شريفىدە طوفاننىڭ عمومىتنە اصلا دلالت يوق، ديدىر) اولمەسى دغى شرائط صحىە بشرىيەي بالاغلال قاننىڭ غلبانىنە، والپاق وجودىەنىڭ ضعفنە سببىت كوسترمەشدر. متقدمين انبىانىڭ فوق العادە طول عمر ايلە معمى اولمىلرىدىن متشكل مشكلاتى بىر طرف ايتەك اوزرە مدققين كىسائىيەدىن بعضلىرى اخطار ايلدىلر كە توراننىڭ خبر و بىردىكى سەنەر، شەسى اولمىوب قەرى اولە بيلورلر. بو حساب، انبىانىڭ عمرلرىنى بىر حد معقوله ارجاع ايدە بيلور ايسەدە ديگر چەتدىن بوندىن دها فنا بىر اشكال تولدايلر. زىرا سەين مذكورهنىڭ بو وجەلە قەرى اولملىرى لازم كلور ايسە بو ذوات محترمةدىن بىر طاقلىرى ھەنوز بشى آلتى ياشلارنىدە ايكىن اولاد يتوشدومش اولملىرى اقتضا ايلر».

اوشبو سوزلارنى ترجمەدىن سوڭ حرمتلو احمد مدحت افندىمىز حضرتلرى اوزى طرفىدىن ايتەدر: «بو وجەلە سەنە حسابلىرى تاويلات توراننىە ميانندە كنىڭ زيادە موجب

مشكلات اولان شىلردىن. اصل مشكلات دغى «سەنە» دىنلىكى زمان بوڭا تەيىن اولنە چق مقدار اوقات چەندەدر. بو مشكلاتنىڭ يھود، نصارىيە اصابت ايدىن مقدارى يوزلرچە در. يالڭىز بىر دانەسى واردىر كە اودە حضرت نوحنىڭ كندى قومىنە طوقىز يوز ايللى سەنە ملايت اولمش بولمەسى قىيە-سىدىر. بو يولە خبر و بىرىلن سەنەلرنىڭ بىزچە معروف اولان سەنەلردىن اولمىغى يەنە دلالت قرآننىە ايلە نظرمدە ثابتدىر. زىرا يوم دىنلن شىنىڭ عندالله بىزم صايدىغىمىز سەنەلرنىڭ بىكى كىي اولدىغى «كالف سەنە، كان مقدارە خمسين الف سەنە» كىي آيت كرىمەلردىن استدلال ايلر كە بو يولە كى اسماً اوقاننىڭ بىزچە معروف اولان معنارلدىن باشقە معنالىرى مقصوددر. خوش، سەين قەرىيە حسابىنى حضرت نوحنىڭ طوقىز يوز ايللى سەنەلك عمرىنە تطبيق ايدەك اولور ايسەك سەكسان سەنەلك قدر بىر عمر بولور كە عمر طبيعىيە نەسبتلە ھىچدە فوق العادە توكلدىر. حضرت نوحنىڭ فلان ياشنىدە ايكىن اولادى تولد ايلدىكىنە دائىر قرآن كرىمەدە ھىچ بىر اشارت بولمىدىغىدىن بىزم بو يولنىڭ تاويلمىز، دراپەرنىڭ دىدىكى كىي دھا بيوك بىر مشكل تولدىرىدە سەبب اولمىز. بىزچە سلطان بىكانە، حجت بىكانە قرآن كرىم اولوب آندىن ماعدا اقولاننىڭ صحت قطعىيەسى مطلوب ومقصود دغى توكلدىر. ذاتا قرآن كرىم دە بىر «تارىخ» اولمق رەنك وصورتىدە يوقدركە تەكذىب مەمكىن اولنە بىلسون. بو رەنك، بو صورت تورانلردە تەمام واردىر. او حالدا تورات تەكذىب اولنور ايسە آننىڭ تارىخلىق شاننىە فنا بىر نقيصە ابرات ايدلمش اولور. وقرآن كرىم بوندىندە مصون ومنزە قالور» انتىي.

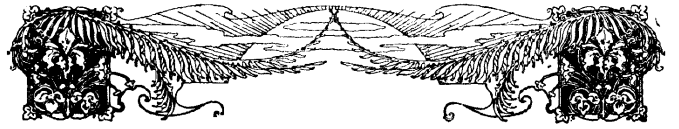
بوندىن كورندىكە احمد مدحت افندى حضرتلرى انبىا متقدميننىڭ عمر طبيعى ايلە معمى اولمقلىرىنە قائل اولمشدر. بىدرالدىن عمرانق.

شعر:

* *

آشقىنە كوڭلم مىنم ئللە اول اوچماق بولا
ھىچ قرار طابىي جھاندا قايەدر كىتمەك بولا
قاي وقتدە اول قوياندى بو جھاندىن طارسنوب
بىر صوغە ياكە ايدىلگە اوز، اوزن آتماق بولا.

زكى جھانشاه «قران»

نيچوك ترقى ايدرگه؟

هر قوم و ملت اوز اوستينه توشكان وظيفهنى ادا فيلورغه بورچلى هم قولدن كېلىكى قدر ادا قيلمقه لردر. بناء على ذلك بزرگ هم كوب و قتلردن بېرو «باشقه ملتلردن آرتقه قالدق، ترقى ايدرگه و آلفه بارغه كرك» ديو غزته و ژورناللرده يازدق هنوزده يازامز، يازارغه هم تيوش هر نرسه نك فېلىنكه چغوينه سبېلىرى و چقماي فالوبنه مانعلر اولديغى كېى ترقينكده كوب سبېلىرى بولورغه تيوش. شول سبېلىرى حاضر قىلغانه مانعلر اوز اوزلردن زائل اولوب ترقى ديگان مقصودكه ايرشورگه بولور. لکن موندنه منم كېى فسقه فېكرلى آدم ايچون بىر چيتمن و مشكل اورن كېلوب چغه. اول ايسه ترقى سبېلىرىنى تعيىن ايتكه مسئله سېدر. حقيقتده بونك سبېلىرى نه نرسه لردر؟ بزرگ فايو وقتده و نى عمل فيلسهق ترقى تابارمز و مترقى ملتله جمل سندن معدود بولورمز؟ شونك پلانىنى حاضر ايدوب ده ملتدن تصديق فيلدر ب و شول پلان ايله يورمگان تفېدېده (فكر عاجز مه كوره) بزرگ ترقيمز بيك آغر و مشكل اولوب كوب زمانلرغه صوزلاچق. آلفه كېته آلهاموزنك و ايكنچى عبارت برله ايتككندنه: آرتده فالومزنك سبېلىنى تورلى كشى تورليچه بيان قيله. برده ايتنه: لغتمز چيتمن، لغت برله شتررگه و آنى اصلاح فيلورغه كېرهك. ايكنچيسى ايتنه: حرفلرمزنك صاننى آزايتورغه كېرهك، حرفلرمز بيك كوب ديو، اوچونچيسى ايتنه: تعليم و تربيه ترتيبن بر يولغه قويارغه كېرهك. دورتنچيسى ايتنه: اصول تعليم و تربيه دن خبردار معلم و معلملر كېرك و بونلرنى حاضرلر ايچون حقوقلى دارالمعلمين ايله دارالمعلمات كېرك ديو... الى غير ذلك. درست بونلرنك هر فايوسى كېرهك و بونلرنك شايد ياردملىرى بولور، آنى انكار فيلورغه يارامى. خصوصا بىر بار قوتمز ايله حقوقلى دارالمعلمين ايله دارالمعلمات وجودكه كېتررگه اجتهاد فيلورغه تيوش. لکن بزرگ يوقارېدهغى شيلرنى وجودكه كېترو ايله گنه (درست بونلرى وجودكه كېتروده بيك زور اش) ترقى تابه آلورمزمو؟ مترقى و متمدن ملتله جمل سندن معدود بولورغه كسب لياقت قيله آلورمزمو؟

فكر عاجز مه كوره بىر روسيه مسلمانلرينك ترقيلرى

اوزلرينه مخصوص بىر يول برله بولورغه تيوش، چيت مملكت اسلاملردن بېگرهك، فايويول ايله روسيه گى باشقه ملت بارالر، بىر شونى قارارغه كېرهك. باشقه ملتله، نى سبېلى ترقى تابقانلر. جملهدن برسى بهود ملتى ايله پالاك ملتى نى سبېدن بو كونكى رجه گه ايرشكانلر؟ اوز مکتبلرنده اوز لغت و حرفلرى ايله اوقوب مو؟ يا حكومت مکتبلرنده حكومت تلى ايله اوقوبمو؟ البته حكومت مکتبلرنده حكومت تلى ايله اوقوب، اوقوغانلرى ايله عمل قىلو سبېندن شول درجه گه ايرشكانلر. اگرده بزرگده شونلر كېى بولىق و شونلر درجه سېنه ايرشيك ديسهك هيچ كېچكهاى، قورقماي و چيركهاى كوچمز يتكان قدر مالمزنى قزغانماي حكومت مکتبلرينه كركرگه اجتهاد فيلورغه كېرهك. يوقسه بىر اصلا مترقى ملتله جمل سېنه كره آلمامز.

فرض قىلىق: بزرگ حرفلرمزنى اصلاح قىلدق و آزايتدوق. لغتلرنى برله شدردك، مکتب و مدرسه لرمزنى ده ترتيب كه قويدق. بو مکتب و مدرسه لرده اوقوب اكمال تحصيل فيلغان افنديلر كملر بولاچقلمز؟ البته اوزمزنك مکتب و مدرسه لرمزنى ياخشى تربيه فيلوردای مدرس و معلملر، محله لرنى ياخشى اداره قىلوردای اماملر بولاچقلمز. بعضيلرى كچككنه گنه اوزمزن كاتورا خدمتنه يارارلق كاتورشچيكده بولاچق. لکن بونلر ايله گنه هنوز بىر اراده قيله تورغان ترقى گه ايرشو ميسر بولاچق توگل، مونى هم اميد ايدوب اوزمزنى اوزمزم آلداوده فائده ده يوق.

يوقارېده مذكور ملتله حكومت مکتبلرينه كروب اكمال تحصيل سايه سنده اوزلردن دوكتورلر، آنژوكانلر، اينژنير، تيخنك و ميخانيكلر، آفيسارلر، غيراللر... الى غير ذلك، الحاصل هر بر الوغ اشنك باشنده توررغه لياقتلى كشىلر يتشدركانلر و شونلر سبېندن بو كونكى درجه گه ايرشكانلر. اگرده بزرگ ترقى سوزنى بررىكلام ايچون گنه ايتماسهك مطلق شونلر بارغان يول ايله باررغه اجتهاد فيلورغه نيوش. يوقسه بىرگه ترقى ايشكى هيچ بر وقتده آچولماز. هادى طاهرى. «يكاتيرينبورغ».

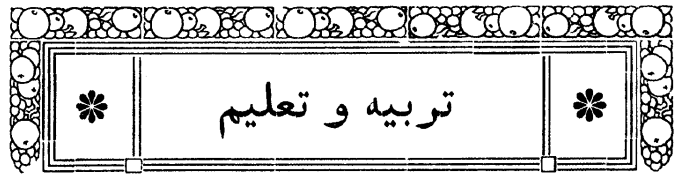

بالالار، معلم گه يافئلق حاصل قىلوب تمام ايله شه چكار. معلم حضورنده اداره افكار قىلورغه اويالوب تورماي، كمال جسارت ايله جوابلر بيررار. تعليم باله معايينه طريقلرى ايله معلم مذاكره لر قيله تورغاچ بر وقت مذاكره نى انساننڭ اعضالرينه نقل ايدرك هر عضو نڭ خدمتى حقنده مذاكره لر قىلور. قول، آياق، كوز، آوز، بورن وتل نڭ خدمتلىرى حقنده جواب آلور ئوچون بالالاردن صوراشدرر. تاوش و حرفلر ايله تانشدرر ئوچون بزگه قولاق واسطه بولغانغه كوره، قولاقنى ايڭ صوڭ ذكر قىلوب آنڭ حقنده ايڭ آخرده مذاكره قىلو انسىدر. قول مذاكره سندن قولاق مذاكره سينه بويله كوچهرگه ممكن:

كشيلر نرسه لرى ايله توتالر؟ كشيده نيچه قول بولا؟ اول قوللرده نرسه لار بار؟ كشى نرسه برله يورى؟ كشيده نيچه آياق بولا؟ آياقلر نيگه كيرهك؟ كوز برله نى اشيلر؟ نيچه شه كوزكز بار؟ كوزلر كز برله حاضر نى كوره سز؟ آوز برله نى اشيلر؟ آوز اچنده نيلر بار؟ تشلر نرسه گه كيرهك؟ تل نيگه كيرهك؟ بورون ايله نى اشيلر؟ سز بورنكز ايله نينده ي ايسلر ايسنه گه نكز بار؟ وسائره...

قولاق حقنده مذاكره گه يافئلاشقاچ ده تاوغروسي قولاق مذاكره سينه يتكچ، معلم، بالالارغه بلدرمه سدن جيرگه (ايدنگه) چلدراب تاوش چقارا تورغان بر نرسه توشورسه شبهه يوق بالالر ايشتلىگن تاوشقه اهميت بيروب تاوش طرفينه يوزلر نى چويوره چكار. جيرگه توشورر ايچون ايڭ مناسب بولغان نرسه كوشم ته نكه در. آنلر نڭ يوز چويو- رولر ندىن استفاده ايدرك معلم قولاق حقنده مذاكره گه يول آچار و صوراشه باشلار. سز نيك بورولشوب قارادكز؟ (بو سؤالگه بالالردن آقچه تاوشى ايشتلىدى ديگن جواب بىك ينگلك ايله آلوناچق). صوڭ سز نرسه كز برله آنى ايشندكز؟ آقچه تاوشندن باشقه سز ينه نى ايشتكه نكز بار؟ شولا ي بولغاچ قولاق برله نرسه ايشته لر؟ قولاق برله ايشتوله تورغان نرسه گه نى ديوب اينه لر؟ اگرده بالالر بو صوڭقى سؤالگه جواب بيبرگه تردد قىلوب تورسه لر اول حالده معلم «قولاق برله تاوش ايشتوله» ديگن نتيجه نى تودرر ايچون ينه سؤاللر بيروب قارارغه تىوش. خلاصه: بالالر قولاق برله تاوش ايشتوله ديوب آكلاسونلر.

صوڭره بالالردن تورلى تاوشلر قچقرتوده دوام ايتوب بر بالا نينده ي گنه تاوش ايشتكه بولسه ده شول تاوشنى برر برر و جهل سندن قچقرتور. اگرده بر بالا، مين صيبر

حرفلر ايله تانشدرر و يازارغه اويوره تو.

معلم بالالارغه حرفلر نى كورسه تمه سدن بورون تعليم باله معايينه طريقلرى ايله تورلى نرسه لر حقنده مذاكره لر قىلور. بويله مذاكره لر نى كون بوييچه دوام ايتدررگه تىوش ديه آكلاو خطا بولاچقدر. زيره بر نرسه، نى قدر لذتلى يا خود بر درس و بر اصول، نى قدر فائده لى بولسه ده آخرده كوكلنى قايتاروچان بولادر. تعليم باله معايينه نڭ خصوصيتلر و فائده لرى، نى قدر بيوك بولسه لرده بالالرنى يالقدرلر درجده اوزاق وقتلر مذاكره قىلورغه تىوش توكل. شولا يوق بالالر، كوب و اوزاق اشدن يالغوب بتلر بهانه سيله، آنلرنى قاراتوب خدمتسزده اوتورتورغه يارامى. يالقدرو، بالانڭ اش گه نفرت ايله قاروينه سبب بولغان كى خدمتسز قاراب اوتوروده بالاغه يالقاولقنى غنه اويوره ته در. بو ايكي ضررلى نتيجه نى تودرماس ايچون بردن بر مناسب طريق - بالانڭ خدمتى تورلندرودر. بالالر بر تورلى خدمتن يالغا باشلاغاچده آنلرغه فسقه بر تنفس اعلان قىلوب تنفسدن صوڭ باشقه بر خدمت ايله آنلرنى اشغال قىلودر. مثلا: برنچى درس اشيا حقنده مذاكره بولسه، ايكنچى درس ده يازوغه ملكه ايتسون لر ايچون تورلى سزقلر سزدرمق ممكن در. ايتدا توغرى سزقلر و كيت كيده شافماقلى دفترلرده سزقلرغه ايه رتوب تورلى شكل و رسملر ياصاتلور.

مكتبنڭ برنچى صنفنده غالبا ۶ - ۷ يه شلك كچكنه بالالر بولنور. اول بالالر جدياتنى اصلا بله سلر. آنلر هر نرسه گه اوستدن قارارغه اويوره نكلر. طبيعتلرى اوينلرغه ميال بولوب، عريض عميق ملاحظه لرده بولنمقدن خبرلرى بيله يوقدر. بو حالده ايكن آنلرغه جدى بر خدمتى تكليف قىلوب قارشولرنده آمرانه بر صورتده بولنمق - اصولسزلىق بولاچقى كون كى آشكاردر. بو بالاچقلر آراسنده معلم ئوزينى آنلر نڭ برى حساب ايدرك كمال رفق و ملايمت ايله معامله قىلورغه تىوشلى. بالالرنڭ افكار، لسان و ذهن لرنى خدمتكه قوشار ايچون ايڭ مناسب و ايڭ مفيد يول شكسز تعليم باله معايينه يوللريدر. معلم بالالارغه آرالاشوب و آنلر ايله سويله شوب اشيا حقنده مذاكره لر ايدر ايكن

معلم، شول بالانی تاقنا یانینه چغاروب یازدر، یازوده ترداد فیلسه قولندن توتوب یازدر. شولای ایتوب برهم برهم تاقنا یانینه چغاروب بالالرنڭ جمله سندن یازدر. بالآخر دفترلرینه یازدرا باشلار. بالالر دفترلرگه یازغانده معلم صنف کورسیلری آراسنده بالالارغه فلم توتوروشلرنی کورسه توب، آنلرنڭ یازولرینه دقت قیلوب توزه توب وبلمه گانلرینڭ دفترلرینه اوز قولی ایله یازوب کورسه توب یورر. ایکنچی تاوش ایله تانشدرغانده ابتدا بالاغه کور سه تلگان تاوشنی تکرار قیلدرلور. بالانڭ کورسه تلگان تاوشنی بلوب جیتکانه کسب قناعت قیلنچاق باشقه تاوش ایله تانشدرلور. بر تاوشنی بلمی توروپ اوست اوستینه یاڭی تاوشلر کورسه تبه بارو زور اصولسزلقدنر.

معلم، کورسه تورگه اختیار قیلغان یاڭی تاوشنی مطلقا اولدن حاضرلر کررگه تیوش. بو کونده تاوشلر ایله تانشدرو ایچون قوللانغان اصول، توبه نده گی روشچدر: معلم، اولده بالالارغه بلدرگن تاوشی ایله کورسه تور ایچون اختیار قیلغان یاڭی تاوشدن بر کلمه ترتیب فیلا لیکن اول کلمه، معناسز کلمه بولورغه یارامی. شول کلمه فی بالالارغه کلمه نڭ تاوشلری بر برندن آیرم آچق ایشتلوراک قیلوب سویله رده بالالرنڭ اوزلرندن اوقولمغان تاوشنی تعیین قیلدرر. بزنگ اولده یازوب کیتکان «آ» تاوشی سوڭنده «ت» تاوشینی کورسه تبه ممکن. معلم بو ایکی حرفدن بر کلمه ترتیب قیله و بو کلمه نی، تاوشلرنی بر برندن آبروب بالالارغه قاراب سویلی. سوڭره بو سوزنگ موضوع و مدلولی بولغان آت صورتنی تاقناغه رسم قیلوب یاخود آتنگ صورتنی کورسه توب مذاکره قیله (مذاکره روشی بویله بولورغه ده ممکن: آتنگ نیچه آیاغی بار؟ آیاغندن باشقه تاغن نرسه سی بار؟ تاغن نرسه سی بار؟ بتون عضولری حقنده صوراشوب بتورگه چ، آتنی نرسه گه جیگه لر؟ آربادن باشقه نرسه گه ده می جیگوب یوریلر؟ جیکه میچه یوروب بولامی؟ نیچک بولا؟ وسائره کبی سؤلر بیریلوب جوابلر آلنور). اگرده اوتکهن درس لرنڭ برنده آت حقنده مذاکره لر قیلنوب اوتلگن بولسه، ینه بر دفعه اوزون مذاکره لر قیلوب تورمای توغری «ت» تاوشی ایله تانشدرغه شروع قیلنور. بو تاوشنی بالالرنڭ اوزلرندن تعیین قیلدرور ایچون بو سوزده «آ» دن باشقه تاغن نینده ی تاوش بار؟ دیوب صور اوغنه کفایه ایتمی. زیره بو سؤل اورنسر بولووی ایله برابر بالالردن

قچقرغاننی ایشتنکه نم بار دیوب آینه ایکن البته صییرچه ده قچقرتوب فارارغه تیوش بولور. تورلی ناوشلر سویله تبه تورغاچ معلم اوزی ده بر تاوش تابقان بولوب یاخود الفبادن بر تاوشنی ایتوب اوزی ایله برگه بالالرنی ده قچقرتور الفبادن بر تاوشنی قچقرتمقچی بولسه ایڭ مناسب تاوش «آ» ایدیکنده شبهه یوق. زیره بو تاوشنگ یازلووی ساده بولغان کبی تاوشی ده شول نسبتده یینگلدر. بونڭ ایچون معلم، توبه نده گی ره وشچه معامله فیلسه ده یارار: منه بالالر مین اورمانده بر کشینڭ اوز ایدیه شلرینه قچقرغاننی ایشتنکه نم بار، سز شولای اورمانده قچقرغاننی ایشتنکه نڭز بارمی؟ اگرده بالالر آراسنده اورمانده «آ» دن باشقه تاوش ایشتوچی بالالر تابلسه معلم اول تاوشنی سویله توره همان اوزینڭ تاوشنی خاطرندنه توتوب: یوق مین آلائی ایشتمه دم. مین باشقه چه ایشتم. اورمانده بر کشی «آ» دیوب قچقردی. سز شولای قچقرایله سزمی؟ یه ئه لی قچقروب قاراڭز! (بالالر قچقرالر). بو تاوش بالالرنڭ ذهنلرنده رسوخ ایتکه نڭ قدر بر برلر وبارسنی ده بر یولی سویله تاور. و سوڭره ینه باشقه تاوشلرغه کوچر.

بالالر مکتبگه کیلگه ننگ برنچی کوننده اوق حرفلرنڭ صورتلرینی کورسه تبه باشلاو اصولسزلق بولاچقدنر. آرنده بر ایکی یاخود اوچ کون، اشیا حقنده مذاکره و تاوشلر سویله تبه ایله اوتکهرگه کیرهک. آخرده اشیا مذاکره سینه قوشوب تاوشلرنڭ شکلری کورسه تبه باشلانور.

حروف کورسه تور ایچون اوتکهن کونلرده سویله توب اوتلگن تاوشلرنی تکرار قیلدرغه و هر تاوش سوڭنده، بز ینه نی اوقوغان ایدک؟ سؤلنی بیروب توررغه تیوش. ایکی اوچ کون ایچنده اوقولغان تاوشلرنی بالالر خاطرلرنده توتا آلمایاچق قری طبیعی. ایشته بالالرنڭ عجزلری مناسبتی ایله فائده لوب معلم: منه بالالر، تاوشلرنی یازوب قویباسه ک اول تاوشلر شولای اوتولوب کیتهلر. آنلرنی یازوب فویارغه کیرهک. اوتکهن کون مین سرگه اورمانده بر کشی قچقرغان تاوشنی سویله گان ایدم، اول تاوش نیچک ئه لی؟ (بالالر قچقرالر) منه «آ» نی اوتوماس ایچون شولای یازوب قویالر دیه معلم صنف تاقناسینه آچق وزور قیلوب «آ» یازوب قویالر. سوڭره بالالردن بر برلر و جمله سینی بردن قچقرنور. سوڭره سز شولای «آ» یازا بله سزمی؟ فایسیڭز بله؟ (بلگه نلرنی بلمه گانلرندن آیررغه علامت بولسون اوچون بلگانلر قول کوتهرلر). اگرده بلگاننی تابلسه

۴) معلم ، بالالارغە تاننىش بولغان حرفلاردىن بىر كەلمە تەرتىپ قىلۇپ سويلۇ . حرف سانى بلنگىچ ايككىچى بىر كەلمەنى سويلۇ . اول كەلمەدە يات تاوش دە بولا . معلم بو سوزدەگى حرفلارنىڭ سانلارنى بىلدۈرە . موندە بولغان آرتق تاوشنى اۆلگى كەلمەدىن ازىلەنە . بويىلە ازىلەتو تحليلگە مھارت آرتىدرغە زور ياردەم قىلەچق .

۵) معلم ، ھەر ياكى تاوشنى يالغىزغىنە كورسە تورگە آشقىماسقە تىوش . ياكى تاوشارنى ايسكى تاوشلارغە آرا - لاشدروب اوزارندىن تەبىن قىلدىرغە تىوش . آقرنلاب تحليلگە ملەكە قىلدىرغە اجتھاد قىلۇپ ھەمان فارا تاقناغە كەلمەدە بولغان حرفلار بىرى آرتىدىن بىرى تىزدىلور . بووقت بالانگ ، حرفلارنىڭ اشكال مختلفەسىنە رعايە قىلۇپ يازووينە اھمىيەت بىرلەمس . مقصود ، بالانگ كەلمەدە بولغان حرفلارنى تەرتىپى ايلە تىزە بلو قىدرسى در .

۶) كىت كىدە سوزلارنى مەكەن قىدر كوبرەك تاوشلاردىن تەرتىپ قىلونور وسوزنىڭ حرفلارنى صىف تاقناسىنە تىزدروب يازدىغان كىبى اوز تاقنالىرىنە ياخود دىقتارلىرىنە يازدىلور .

۷) آوردىن بىنگل بولغان فاعدە خاظرە توتولۇپ اۆل بىنگل وسوگرەلرە آورراق حرفلار كورسەتلور . نقتەلى حرفلارنى بىرى آرتىدىن بىرى كورسە تودە مناسىب بولۇپ بىتمىدر . زىرە بالانگ نقتەلى آراسىندە ساتاشووى مقرر در .

۹) تاوشلار ايلە تاننىدىغاندە ، اشكال مختلفەسىنى كورسەتۇپ تىلپ قىلو آرتق اصولسزلىق بولاچقىدر . حرفلارنىڭ اورتە ، باش ، آخىر و يالغىز دىگان كىبى تەبىرات ، معلم افندىنىڭ اوزىنە نى قىدر معلوم و بدىيە بىر اش بولسە ياكى غنە مەكتەب ايشىگىدىن كىرگەن بالاغە شول قىدر مەھول وتومانلى بىر نرسەدر . بالالار حرفلارنى تمام تانۇپ اوقى وتاقتا ياخود دىقتىرگە تىزدىسز تىزە باشلاغىچ حرفلارنىڭ اشكال مختلفەسى ايلە تاننىدىرلا باشلانور . لىكن موندە دە ھەمان آقرنلىق و تىرىجى صورىدە اش قىلەق شىرطدر .

يوقارىدە سويلەنۇپ اوتكەن كىبى بىرىچى تاوشىدىن اعتبارا بالا ، قولىنە قىلم توتۇپ يازارغە باشلادىقندىن اۆل آقرنلىق ايلە حرفلارنى تانۇغان كىبى آقرنلىق تىزۇپ يازارغەدە اوگرەنەچكىدر .

علاوہ : بىزدە بو كوندە مەكتەپلەر عالمىدە اصول مدىيە اوزىرە يازلغان الفبا كىتابلىرى كۇب اورون آلالر . حالبوكە مدىيە اصولى آلدەغى مەكتەپلەرنىڭ مەكتەپلەردىن كۇبدىن چىقارلغان . ابتدا حرفنى اصول مدىيە ايلە بىلدۈرۈپ دە سوگرە صوتىيەگە عدول قىلغاندە بالا اىچون دە معلم اىچون دە چىتىن بولادر .

جواب آلورلىق سۇال توگىلدر . بىنابىرىن مقصودقە اىرشور اىچون ابتدا معلم اوزى كىبى بالالاردىن بىر بىرلەب دە و جملە سىدىن بىر يولى و بىر صدا ايلەدە آچق قىلۇپ سويلەتور ، سوگرە بالالارغە قاراب : سىز بو سوزنى ايتە باشلاگىز مەن بو سوزنى ايتۇپ بىتتىرەن دىيۇپ بالالاردىن «آ» دىيە باشلاتوردە اوزى آخىردە «ت» دىيۇپ قوبار . سوگرە بالەكس اوزى باشلار ، بالالاردىن تمام قىلدىر . بو مىوال اوزىرە بىر نىچە دىفە سويلەتكەچ «آت» دىگەندە نىچە تاوش بار ؟ دىيۇپ سۇال قىلىنسەدە اورنلى بولاچقىدر . بو وقت بالالار تىزدىسز «آت» دىگەندە ايكى تاوش بار دىيۇپ جواب بىرەچكار . بو جوابنى آلقاچ تاوشلارنى آيرىم ، آيرىم سويلەتور وسوگرە اوقولماغان ياكى تاوشنى تەبىن قىلدىروب تاقناغە يازۇپ صورىنى كورسەتور واۆلگى تاوشلاردە قىلغان مەاملە كىبى مەاملەدە بولنور .

سوزلارم اوزونايچق بولسەدە ، بو طوغرودە يىنە بىر قىدر طرىق يازۇپ كىتەرگە تىوش تابام :

۱) معلم ايكى ياخود اوچ تاوشلى سوزنى بالالارغە قاراب سويلۇ وسوگرە آنلارنى دە شولايوق آچق قىلۇپ سويلەرگە تىلپ قىلە . سوگرە بالالارغە تىكلارغە قوشىدە اوزى شول سوزنى ايتە . سوگرە بالالاردىن : اۆلدە نى ايشىتلە ؟ سوگرە آخىردە نى - ؟ اورتادە نى ايشىتلە ؟ دىيۇپ صورى . طىبىعى سوز اىچىندە يات تاوش بولۇوى شىرط . بالالار يات تاوشنى تەبىن قىلەر وسوگرە يازالار .

۲) معلم ، ايكى سوزنى آلا . مىثلا بىرسى «آت» كەلمەسى بولسۇن . معلم بو سوزنى قىچقروب سويلۇ وىلا - لاردىن دە سويلەتە . بالالار بو سوزنىڭ حرفلارنىڭ سانى بلنگاچ معلم ايككىچى سوزنى ايتە . اول سوز «آتم» بولسۇن . معلم بو ايكى سوزنىڭ قايوسىندە نىندەى تاوش آرتق ايدىكىنى تابدرا . طىبىعى اول آرتق تاوش ياكى تاوش بولا . سوگرە صورىنى كورسەتەدە يازدىرا باشلى .

۳) معلم ، بالالارغە قاراب بىر سوزنى ايتە . اول سوز مىثلا «آتام» كەلمەسى بولسۇن . اوزىدىن سولق بو سوزنى بالالاردىن دە ايتىدە . آخىردە اوزى بو سوزنىڭ باش حرفلارنى اوقىدە سوز تمام بولدىمى ؟ دىيە . (بالالار : يوق) . معلم : سىز تمام ايتىگىز ! بالالار تمام ايتەلەر . سوگرە يارىمىنى بالالاردىن و آخىرگى يارىمىنى اوزى ، ھىچ تەرتىپى ايلە سوزنى تحليل قىلە بلنگەچ حرفلارنى تەرتىپى ايلە تحليل قىلدىرا . حرفلارنى سانانا ويات تاوشنى تەبىن قىلدىرا و يازدىرا .

آلوب نېچوك بولسده شول تابولغان قصورلارنى بترونڭ چاره لړينى بو كوندن اوق، بر دفيقه بولسده فرصتى فاچرماينچه ازله رگه طوتونومز مطلوبدر.

بو ايكنچى درجه ده گى مکتبلرگه اوستدن فارغانده بولارنڭ ده اوشنداق معلملر يڭ بولنقى، پارتا و قاره تاقتا لرى بارلقى هم ديوارلرينه يابشدرلغان كلغد پارچهلر يڭ درس پروگراملرى بولوق جهنتندن، اصلاح ايتولمش نظاملى مکتبلر توسلى كورنسه لرده بولنر نڭ موندن باشقه مادى ومعنوى جهنتندن بولغان قصورلقلرى ساناب بتررلك بولماغانغه كوره بولنر نڭى برنچى درجه ده گى مکتبلردن بيك زور آيورما ايله آيرلوب فالقمده درلر. مع ما فيه بو مکتبلرده اوقى نورغان شاگردلر نڭ كوبره گى عادى فقير اول بالا لرى بولديغى اوستنه مکتبلر يڭ ده مادى جهنى اشانچلى صورتده تايمين ايتولما دگينه كوره: بو بيچاره بالالر ايسه شول مکتبه كروب درس اوقورغه طوتونغاچوق باشلرينه توشه تورغان بايتاق غنه اولقلرغه چدارغه مجبور بولالر. مثلا: اڭ برنچى آدمده اوق، اوقورغه كتاب كيرك بولغانده ايكى - اوچ شريك برگاله شوب، يالغز بر درس كتابنه مالك بولوب درس ابتدا قيلالر. ديمك كه بو صورتده برسى اوقوغانده، قالدانلرى مکتبه بوشقه غنه ياتقان بولالر. شولاي بولسده بر آز اوقوغان صوگنده بولاردن مکتب مصرفى ده صورى باشليرلر. اڭ اوستنه «معام» افندي نڭ ده تيوشلى وظيفه سيني بيرمى قالدورغه يارامى. بو مکتب ايسه شول حال اوزرنده دوام اينديكنده اوقوچى شاگردلرى بايتاق اولقلرنى يوكلهب يخشى غنه اوقوب بارسه لرده، بولارنڭ آراسنده اوقورغه يالقاوراقلرى شول اولقلرنى صلتاب مکتبنده سزغالى طورالر. شونڭ ايچون باشقه لرينه قياسا بونداى مکتبلرده عموما روح نوشونكى بولا: شاگردلر نڭ آنالرنده بايلىق يوقلقدن، معلم نڭ ده وظيفه سيني تيوشلى سنچه بيره آلهيلر. معلم افندي ده شوگا كوره اوزينڭ فقيرلكنى صلتاب: غزته، ژورنال اوقوماينچه احوال عالمدين خبرسز بولوب شول قاراڭغى مکتبه ياتاده، ياتاغنه بيره.

الاي بولسده اوقوغه اجتهادلى بولوب اخلاص قويغان بونداى اول شاگردلرى اوزلرينڭ چدامليقلرى آرقاسنده دورت - بيش قش، شول اولقلر نڭ همه سينه كوكرك بيرب قارشى طورولرى ايله بو مکتبلرده: بر قدر دينى، فنى و اخلاق درس لرينى ترتيب ايله اوقوب تمام ايتكاندن صوڭ بوگا دائر آغان معلومالرينى، تصديق قيلدر

اول «با» بولوبده صوكره «ب» اوله رق خفيف بر ضمه ايله تلفظ اولنو بالاغه غريب كورنه چكى بديهى. بزنڭ مکتبلرده بو اصولنڭ حكم سوروى تعليم نڭ بيك توبهن و يالقاولق ايله بارغاننى كورسهنه در. مينم (بعض وقتلرده) اصول مديهنى چينلېب سويله گهن چاغنده بو اصول اسيرلرى «فائده سز ديسه گنده بر قشده بالالر توركى نانيلر بيت» ديگهن كېي معناسز سوزلر ايله مدافعه ده بولنار. لكن تانو ايله تانو آراسنده آيرما بار. بالانڭ جمله حاسه لرينى تحريك واستعداد فطريه سينه ياردم قيلوب ينگلكك ايله تانتو بار. شولايوق بونڭ كيريسى - بالانى باش باشينه ترك قيلوب، قينالوب، اميدسزلنده روب تانتو بار. مين بو ابكى تانو آراسنده زور آيرما كورم. باشقه لر، نى كوره تورغانلردر. بو كونده كوبره ك اصول مديه الفبالرى بالانواراق معلم قوللرنده كورنه در. بر قدر تجربه كوروب چن خدمت قيلورغه تله گهن معلم اول اصولدن يراق قاچارلر وفاچارغه تيوشده. يوسف شرقى. «آپينسكى».

معارف يولنده

مکتب - كتاب - مطالعه.

معلومدركه، بزم روسيه مسلمانلرى آراسنده يالغز اوزلرينڭ غيرت و اجتهادلرى سايه سنده بر نيچه عالى مدرسه و مکتلر چه مکتبلرى موجود بولوب دوام ايتسده بولنر نڭ كوبره گنى اول مکتبلرى تشكيل اينديگندن، حكم اكثريت اعتبارنچه يورتولگانگه كوره البته اڭ ئلگى بوگا نسبتا اول خلقنده غى معارف نڭ نينداى درجه ده ميدان آلوب بارديغى هم باراچغى بو اورنده بر آز كورگازو تيوشلى تابولدى.

اول مکتبلر مرنى ايسه ايكى درجه گه آيورماينچه توروب، بوگا دائر فوزغانولغان مسئله مرنى حل قياو مشكلرك. بو مکتبلر مرنڭ برنچى درجه ده گيلرى، بعض بر همتلى بايلر مرنڭ اعانه و تربيه سنده دوام اينديكندن بولنر نڭ مادى ومعنوى جهتلرنده اول قدر كوب قصورلقلر بولماغانغه كوره بو مکتبلر حقتده سوزنى آرتق اوزايتورغه ده حاجت كورليردر.

ايكنچى درجه ده گى مکتبلر مرنڭ دوام و تربيه لرى اول خلق مرنڭ يالغز اوز اوستلرنده گنه بولغانغه كوره البته، تگيلرينه نسبتا بولنرده بولغان قصورلقلرنى نظر اعتبارگه

يالغز اوز آلدیلرینه غنه نه کېی یول طوتوب، آلمان معلومات لری سایه سنده فکر اشلانو کیره کلگنی بلماينچه زمان اوندیکچه یوز مکلر چه، ملتیزنک یاشلری معارف یولنده غی برنچی باسقچنک شول چوبالچتی دائره سنده قالب اکرینک اسملری بونده یوغالمقه در.

توسیع معلوماتنک اڭ برنچی اسبابندن بولغان کتاب ایسه بزم اول مکتبلرنده اوقوب چققان شاگردلرنک کتبخانه (شورلک) لرنده مکتبه تدارک ایندیگری اوچ، بیش نسخه درس کتابندن باشقه اثرلر بولنمادیغندن بوش وقت لرده مطالعه قیلور ایچون نینداین اثرلر فائده لی رهک بولوونی بله آلماینچه اکثری: بورونغی «معشوق نامه»، «بوز یکت»، «وعظ نامه» و امثالی سفسطه کتابلرنک اوق مطالعه سینه قزغوب... کیتمکه در. مونک اوستنه بزده گی یاکئی ادبیات ایچنده گی کتابلر ایسه منتظم روشده کتب و قرائت خانه لرمز آز بولغانلقدن، (باشقه مدنی خلقلرنک ادبیاتلری کبک: یاشلر ایچون، زورلر ایچون) دیب، تیوشلی ترتیب که سالنوب یتمگانلکدن فقط هر کتاب اوقور ایچون یازلغان دیهرک، ئلگی بعض یاش محرر... لرمز طرفندن چغارلغان (Пекантный) کتابلرنک اخلاقه، تگی «بوز یکت» لردن اون مرتبه آرتق یمانراق تأثیرلی بولولرن سینماینچه قالب بوندای کتابلرنک افاده سندن بایتاق غنه یاشلرمز زهرلنوب قالمقه درلر.

معارف بولنده غی بو کېی بيوک قصورلقرمزنی نظر اعتبارگه آلوب بوگا دائر اصلاح چاره لرینه کرشومز لازم بولدیغندن بواشنی عالمرمز اولان امام و معلم افسدیلرگه حواله قیلوب بو یولده کورگاره طورغان خدمتله آنلرغه عائد بولغانغه کوره بونلرنک غیرت و اجتهاد لرینه احتیاجمز زوردر. یوسف کازاکوف. «قنادی»

مکتب بالالرینه بایرام کیچه لری

I

کوب زمانلر غفلت یوقولرینه طالغان بزنگ ملتیزده کوزلرین آچوب یاق یاغینه فارانغان ایدی آنک کوزینه اوزینک بالالری کورندی شولارنی اوقتو کیره کلگی آکلانندی. بو اوقتو یولینه کوب وقتلر کوب ماللرده صرف قیلنه باشلادی. اوقتو... تعلیم - یانینه «تریه» دیگان بیک مقدس سوزنی ده قوشوب «تعلیم و تربیه» اسمی برله یورتیله وشول ایکگیه

ایچون جای باشنده غی امتحان مجلسینه تقدیم قیلالر. بو مجلسده علما و معتبران حاضر بولنوب: شول چالشقر شاگردلرنک استقامت و استعدادلری سایه سنده «معارف یولنه دائر» آلمان معلوماتلرینک درجه سینی تقدیر قیلوب ابتدائی مکتبنی تمام ایتولرینه بو اورنده شهادت بیرلوب شونک ایله آلاغه مکتبندن چغوغه ده اختیار بیرلدر. بونلر ابتدائی مکتب درس لرینی بترب اوقو، یازو بلو اوستنه بر قدر فهم و ادراکلری اوتکونله شکان حالده، کیله چک ایچون امیدلی صورتده بولنوب، چیار شاگرد اسمن آلوب مکتبندن چغالر. خصوصاً، بزم عوام خلقینک فیلبرینک بیک تیره ن برینه اورنلاشوب قالغان: «آرتق اوقو، ملا بولور ایچونکنگه کیرهک» دیگان اعتقادلری تمام چغوب یتمگانگه کوره آنکده تأثیرسز قالموندن ابتدائی مکتبنی بترگراچ اش تمام بولا دیب یا که مادی جهته گی قصورلقدن اکثری قوتولا آلماینچه یوزنک ۹۵ سی شول نقطه ده توقتاب قالمقه درلر.

شوندن صوگ بوندای کنچلرمز هر قایوسی اوز حاللرنچه، کیله چک ایچون تأمین معیشت چاره لرن ازلرگه کرشوب: ساتوچی، سبانچی، بالطه چی، نکوچی، کنوچی و امثالی کسبلر ایله مشغول اوله رق بسبتون باشقه طور مشقه کوچلر.

ایندی بونلر بو ایکنچی طور مشقه چغوب یاشادیکلری حالده، موندن ایلك مکتبه تحصیل ایتمش اولدقلری معلومات و تربیه لرینک بو طور مشقه تأثیرلی نیندای روشده اولوب موندن نیچوک فائده لندیکلرن بو اورنده بر آز ملاحظه آلماینچه فالدر و یارامیدر.

مثلا: بزده گی اوقو مدنلرنده شاگردلرمز کیچه و کوندز دائمی صورتده مکتبه یاشامک شرفنه نائل بولسه لرده بو مکتبلرده ایکی اوچ دیسته دن گنه عبارت فنی ادبی اثرلر بولندرا طورغان کتبخانه (اشکاف) چکلر بولنمادیغندن جمعه کیچه لری و کونلرنده هم باشقه موندای بیراملرده گی تعطیل وقتلرنده، توسیع معلوماته مدار بولغان: ادبیات کیچه لری یاسامق و مطالعه ایله اوغراشمق اورنینه: کوره شو، قیناشو، مندرلشو و امثالی ناچار اویونلر ایله گنه وقت اونکاروب، اوزلرینه کیرهک بولا طورغان فائده لی شیلر خصوصنده غی فکرلرنی تیوشلیچه باشلرینه کرته آلماینچه مکتبندن چققان بولالر. گرچه بونلرنک ایلیکدن بر قدر استعدادلری بولغان بولسه ده لازمچه فکرلری اشلانگانگه کوره بر وقت

کیلە. مونی کوب کشینک کورگانی دە بارد. اوقتو وبالالار تریبەسی برلە مشغول دانلر ایچون بونی کورو تیوشلی. «بولارغە آقچە فایدن تابولا؟» دیگان سؤال کیلە. – سائلچیمک فیلالر؟ – بایرام یافنلاشقاق اعانە دفترلری آچوب خصوصی کشیلر واسطەسی برلە آقچە جیدرالر. درست، تیوشلی بیرنندنە بر قدر یاردم بولا اما کوبسی ملت آرفاسینە یوکلەتیلە.

III

ایندی کیلیک اوزمگە! بزدهده آندی بایراملر یاسارغە بول تابلورمو؟ آلارشیکلی قیلا بیلورمزمو؟ اجتهاد قیانسە تابولور. لکن آلارشیکلی اوق قیلو ممکن توگل، ذاتاً بزنگ ترقیمزگە قاراغانده اول درجهنی امید ایتەرگەده اورن یوق، شاید آفرولاب بولور.

بو طوغریده بز ایکی یلدن بیرلی اوزمچه گنه بر نرسە یاساب کیلەمز. روسلرغە قاراغانده بیک توبان بولسەده صوفا سوروچینی کوروب صوفا یاساب اویناغان بالا قیلیندن حاضرگە بز مدنی قوملرگە اوغشاوغە طرشومز ایچون دە قووانامز. بزده موزیقه و تورلی اوینلر اسپیکنا کلر بولمادی، مدنیتمز کونەرمەگان نرسەنی امید ایتوب بولمی. بزنگ یاساغان «بالالر کیچەسی» مونه شولردن عبارت ایدی:

هر نرسە آقچەغە نرەلگانگە بز، بایرامگە (موادالنبی صلی الله عایه وسلم گە) برەر آی مقداری قالغاج، بایرام یاساو ایچون یاردم سوراب بر دفتر چغارغان ایدک، الله رضا بولسون ملت یاردم ایتدی. بلطر یوزیگرمی صوملر جیولغان ایدی، خلق بو یل کوبرەک یاردم ایتدی: آز کون ایچنده ارباب همتدن ایکی یوز صومغە یاقین آقچە جیولدی. مکتبنک ایچی هم طشی یاقنورتلیدی وزیننەنلیدی. طشقی طرفینە مکتبنک توبەسمندن اطرافینە ایکی یوزدن آرتق کلغد فانارلر یاغلدی. زور قاردوندن یاسالغان فانارلرغە روسچە – مسلمانچە افندمز حضرتلرینک طوون و تاریخن یازلیدی. خلق جیولدی، دعا قیلیندی، بالالر طرفندن تورلی قزق حکایەلر سویلەندی. مجلس ایکی پردەن عبارت بولدی. اوریننە موافق، خور برلە صلوات و قصیدەلر، تورلی کویده ملی شعرلر اوقلدی. کیلوچی دانلر بیک کوب بولدقندن علمی، تاریخی سوزلرده سویلەندی.

شاگردلرگە بایرام بولەکلری بیرلیدی. کتاب، دفتر، قلم، قرانداش کبی اوقو اسبابلری، بازار آشلرندن

واسطە بولورلق نرسەلرنی مطبوعات برلە تارانولە باشلادی. «نیچوک یاشلرنی تریبە ایتەرگە؟» سؤالینە جوابلر ئزلەنە، فکرلر یورتیلە. مقصود – تریبەلرگە خدمت ایتە تورغان نرسەلر جملەسندن بیک زورسی، مکتبلرده بالارغە بایرام کیچەلری یاساودر. روسلرده بوبیک زور اورن طوتا، مونک ایچون کوب خدمتلر ایتلە حتی آلازنگ معلم و معلمەلری مونک ایچون ایکیشار آی حاضرلەنەر – بو، بولا، ترتیبکە سالغان. بزدهده بو طوغریده بحثلر کورینە باشلادی. بزنگ تعلیم و تریبە محبلری بولغان دانلرمز بو خصوصە فکر بورتە باشلادیلر. خلق طرفندن تلەنلگان، مطبوعات طرفندن سویلەنلگان نرسە شاید بر میدانغە کیلور و ترتیبکە سالنور. مونه شوندا ی فکرلرنگ طولقلانغان وقتلر ن غنیمت بلوب بالالر کیچەسی حقنە بر قدر سوز سویلەرگە باطرچیلق فیلنە.

II

روسلرنگ راژدیستوا بایراملریندە یاصی تورغان «شاگردلر کیچەسی» (ایکی تورلی بولا: ۱) ادبیات کیچەسی (۲) یولقو – «ёлко». زورراق شاگردلر ایچون ادبیات کیچەسی یاصیلر، کچکنەلر ایچون یولقو. ادبیات کیچەلریندە اسپیکنا کل، و تورلی سوزلر، اوین کولیکولر بولا فقط بالالرغە بیرلە طورغان بولا کلر برلە یولقو زینتلری بولمی، حاصل آقچە آزراق چغا.

یولقو آنالغان کیچەلری ایسە اجمالاً گنه شولردن عبارت بولا: مکتب زینتلەنگان، چرشیلر قادالغان، اورتا برزالغە یاخشوق زور چرشینی اولتروتوب بالالر بایرامینە مخصوص حاضرلەنگان زینتلر برلە زینتلەنگان، تورلی شەملر قادالغان بولا. مالیئوالر اوقولا تورلی موضعدە تورلی حکایە و کیرەک سوزلر سویلەنە، تاریخی اهمیتلری آرتق حکایەلرنی ویا کە روسلرنگ چپ چی اوزلرینک عادتلری و اول طورمشی کبی حاللرنی عملی کورسەتەرلر موزیقه همدە (کوب کشی برگە اولتروب) بالالایقە اوینالا. تورلی اورندە تورلی کویلرده شعر و جرلر اوقولا. اصول تعلیم مجبور ایتوی بوینچە میدانغە قویلغان کتابلردهغی کورسەتلگان اوینلرنی بالالردن اویناتەرلر. آنتن صوگ شاگردلرگە حاضرلەنگان تورلی اوینچقلر، بازار آشاری، اوقتو نرسەلری شیکلی بولا کلر بیرلە تارانالر. بو کیچەنی فسقەغنه آیتساک: «دینی و ملی حسلرنی و بتماس توگەنماس تریبەلرنی جویلماسلق اورناشدر وچی شادلق کیچەسی» دیوبکنە ایتورگە طوغری

روسچە غە بىر قىر آشنا اولومز ايله گنە هر بىر قىونلقدن قوتولا آلاموز كون كىي ظاهىر اولادىر. اما بعض بىر قىونلقدن قوتولومز انكار ايدىلماز. ياش معلم نىگەدر؟ تجربەنى «غايەت واهى بىر شى» دىيكنە كىتەدر هم تجربە ايله پىداغوغىا آراسندە پىك بعيد مسافە وارلغىنى دعوا قىلادىر. ياش معلم افندىە دىيورم: پىداغوغىانك اساسى تجربە دگامى؟ فرانسەنك بىوك عالملىرىدىن اولان «ژان ژاق روسسو» تربىە حقندە بىر اثر يازوب ميدانە قويمىش ايدى. مطالعە ايتدىكىلردىن صوك اهللىرى، مؤلفنك تربىە حقندە خبرسىز اولدىغىنى بىلمىشلىرى. بعض بىر ذاتلىرى نەكوز اثرنى «كولنچ سوزلىرى جيونتغى» دىيىپ گنە قاراغانلىرى هم «بونداي بىوك ذات اولوب دە شونداي فائىدەسىز نرسەلىرى يازوب ميدانغە قويمىز» دىيىپلردە اولمش. بونك سببى ايسە ژان ژاق روسسونك خاتونى هم بالالىرى اولمادىغىدىن تربىە حقندە تجربە كورمەگان. حياتدىن و تجربەدىن اوزاق نظىرىاتلىرى ايله گنە يازغان نرسەلىرىنى شولاى اولمى حالى يوق. ايدىنى تجربەمى ياخود نظىرىاتمى واهى بىر شى اولاقچ؟

ياش معلم قىيلىندىن مکتبلىرىنىڭ اصلاحى، اصول جەدبە نك انتشارى، بىر مسامان معلملىرىنىڭ روسچە اوقۇوينغىنە باغلاو دىيىپ كىسوب ايتە آلەيم. چونكى بوندىن ۵ - ۶ يىل بورون اولغان زمان ايله حاضىرگى زمان ايچندە اولغان، مکتبلىرىنىڭ حاللىرى چاغشىدروب فاراساق، بورونغىلردىن حاضىرگىلرنى تىز بىلدورودە آرتق تابامىز. شو ايكى زمان آراسندەغى مکتبلىرىنى اصلاح قىلودە، روسچە بىلگەن معلم لرنك اجتهدان انكار ايتەيمىز، اما روسچە بىلگەنلردىن بىلمەگانلىرى كوبرەك دىيىپ دە ايتىمى اوزا آلەيم.

شونى دە خاطردين چىقارماسقە تىوش، غالباً روسچە بىلگەن ياخود صوگىندىن اوتوب بىلگەن معلملىرىمىز اوتكاي و يىنگىل بىر منصب طوغىرى كىلسە معلملىكىدىن واز كىچەلىرى. بوندى اشلىر واقع اولوب طوردىغى ايچون هىچ كم انكار ايتىمسە كرك. فرصت بولوب، قولى يتىشكان محترم صنفداش لرىمە بن هم روسچە اوقۇرغە توصىه ايدەمن. اما فرصت يوق ايكان بو وقتدە بن مىلى مطبوعاتىمىزدە نشر اولنان اصول تعليم و تربىەگە عائد اثرلرنى مطالعە قىلماغە توصىه ايدەر ايدىم. «بىزدە بوندى اثرلرى يوق» دىيىپلردە بولور. لىكن بولغان قدرى ايله اجتهد لازم.

مىلى مطبوعاتىمىزنىڭ اصول تعليمگە عائد اثرلرى آز

بولغان كوچتەنەچلىرى هدىه قىلىندى. بافتورتو مصرفلىرىدىن فالغان آفچە بىرلە، مکتب ايچون بىرلە طورغان آفچەنى بىرە آلەمى طورغان فقيرلرنك مکتب ادارەسىنە بورچلىرىن تولەدىك. بىر بالالارغە سويالە تو ايچون حكايلەلرنى هر قايوسندە روس ادبىياتىدىن (اورلاب) آلوب اوزمىزنىڭ معيشەت كىيولمىرىن كىدروب، معلى خلقىنىڭ نلى بىرلە سويلىنىدىك. بالالار اوزىدىن سويلىنىگان بو حكايلەلر خلقىنىڭ دقتلرن بىگىرەك جلب قىلدى بولورغە كىرەك، خلقىنىڭ بىز خدىمىمىزنى تقيدىر ايتونى آكلاشقان آلەشلىرى كوپ بولوى و قوللىرىدىن كىلگەن قدرمادى ياردەم قىلوى بىزنى بو بايرام خصوصندە دخى دە كوبرەك اجتهد قىلورغە كوگىلمىزنى كوتەردى.

ايدىنى بىزنىڭ بو بايرامىمىزگە آفچەسى و خدىمى بىرلە باردىم ايتكان و ايكى يوز سوملىرى آفچەنىڭ جىولويىنە سبب بولغان فدا احمد افندى بوبكىين جنابلىرى ايله، ملا سلیمان افندى مىرگانبايى جنابلىرىنە بتون شا كىرلىرىم اسىمىدىن تشكر قىلام. هم بولاردىن باشقە اعانە قىلغان افندىلىرىگە دە كوپ رحمتلىرى اوقىم!

«مکتب قاراقيە» معلمى مدرس فيض اللين. «زايسان».

ياش معلمگە جواب.

بو سنەنىڭ ۵ نچى سايى اولان معتبر «شورا» مجاھە علمىەسىنى آلوب قاراوم ايله «تربىە و تعليم» بابىنە كوز صالدىم. بابنىڭ آخرندە «ياش معلم» اءضاسىلە «معلملەر مکتوب» نام مقالەنى معلم اولدىغىم ايچون اوزىمە يازغان مکتوب دىه بىلوب مطالعە قىلدىم. «عالم صبيان» دن آلنوب «شورا» دە درج اولمش «قارت معلم» نك نصيحت يوللو يازغان ۱۰ مادەسىنە ياش معلم اوز طرفىدىن اون بىرىچى مادە آرتدىرا و شو مادەنى قارىداشك يوزىدىن باشقە معلم لردە عرض قىلادىر، توغرىسى نكلىف ايدەدر.

ياش معلمنىڭ اون بىرىچى مادەسى دە: معلملىرى قش كونلرنە بارلى يوقلى، وظيفەلىرىنىڭ بىر مقدارىنى قالدرا باروب، شو آفچە ايله جاي كونى روسچە اوقۇرغە توصىه قىلادىن عبارتلىرى. بو توصىه ياگى بولماسە دە پىك قبول اولنورلىق بىر توصىه ايدىكىندە شىبە يوق. لىكن بىز مسلمان معلملىرىنىڭ روسچە اوقۇب مطالەلىرى چىقمايدە، ياش معلم ايتىمىشلى هر بىر مشكللىكىدىن قوتولا آليرمىمىز ايكان؟ زىرا: اوروپا معلملىرى مشكلدىن مشكلگە دوچار اولوب طورغاندە

اولسەدە آلدەزدەغى كونلر ايچون انشاء الله مطلوب درجەدە انتشارى اميد ايدلەندەدر. چونكە هر كەم بلەدر بر ملتنيك ابتدائى مکتبلىرى اصلاح و ترقى اولماغان مدتە اول ملتنيك آلفە تابا بر آدومدە آتلى آلماوينى. ابتدائى مکتبلىرنىڭ اصلاح و ترقى ايدلوى معلملرنىڭ اصلاح و ترقى ايدولر يەنە باغلودر. معلملرنىڭ مادى و معنوى حاللارنىڭ اصلاح و ترقى ايدلوى نرسەگە و كيم گە باغلو ايدوكينى اوفوچيلر اوزلرى حل فيلورلر. معلملرنىڭ فقط روسچە اوفوبقنە آلفە كيتولرى ممكن ديب كيسوب ايتو، اول بېچارەلرنىڭ اوز اوستلر يەنە گنە بار كيمچىلىكنى تاشلاو، مليت نقتەسندن فاراغاندەدە معقول اش دگل. بناء عليه ملت خدمتندە اولان محترم ذاتلرنىڭ تريبە و اصلاح ايدلوى دە ملت اعضالىرى طرفندە اولووى معقول ديب بلورگە تيوش. شونىڭ ايچون معلم لرمز ايچون «دار المعلمين» لر تاسيس، اصول تعليم گە دائر اثرلرنىڭ انتشار ايدلوى ملت اعضالىرى ذمە سندنە اولان بر فرض اشدر. يوق ايسە معلملرمز «روسچە اوقوسونلردە مکتبلىرمزى اصلاح فيلورلر» ديب طورسەق ايدا اصلاحنى كورە آلماي بنتەچكمز.

علی جان تیرشقاوی. تورکستان.

شورا: پيغمبرمىز حضرتلرى اول عمرندە اوفورغە و يازارغە بيلمادىكەنە خلاف يوق، شوبلە اولديغى حالدە قرآن كريم كىمى بر كىتاب كتورمگى معجزە اولەچقى معلوم. لکن اوشبو معجزەنىڭ حكىمى تمام اولديغىدىن يعنى پيغمبرلىكى اثبات ايدلندىكەن صوڭ، يازو بيلمەي يوقىمى؟ بونەدە ايسە علم اهللىرى اختلاف ايتمشلر. بعضيلر سؤالە يازلش آيت كريمەدن استدلال فيلوب - عمرى بارنچە يازو بيلمادى حديبيه صلحى حقندە بخارى روايت ايتمش اولان: «فاخذ رسول الله صلى الله عليه و السلام الكتاب و ليس يحسن يكتب فكتب...» عبارتندن مقصود اوز قولى ايله يازدى ديمك دگل بلكە يازارغە بپوردى ديمكدر، عادتندە «پادشاه يازدى» ديبولە حالبو كە آنى اوزى دگل بلكە سر كاتىبى يازمش اولەدر، ديديلار. بعضيلر ايسە - مذکور حديث، رسول الله نىڭ اوز قولى ايله يازديغىنە آچىق دلالت فيلەدر، آنى چىت كە بوررغە يول يوق، اما آيت كريمە رسول الله نىڭ عمر بويىنچە يازو بيلمادىكەنە دلالت ايتىمى بلكە اوتىكان زماندە يازو بيلمادىكەن گنە آڭلاتە، خصوصا بعض الوغ ذاتار، مذکور آيت اولان سوره نىڭ مكەدە ايندىكى دەوى فيلەلر اما حديبيه صلحى ايسە پيغمبرمىزنىڭ صوڭ عمرندە اولمشدر، صوڭندىن اوقورغە بيلمكى «امى» لك گە مخالف اولمادىغى كىمى يازارغە بيلمكى دە بوڭا مخالف اولماز، ديه فكر بيان فيلديار. اندلس عالملرنىن ابوالوليد الباجى و آننىڭ استاذى ابوذر اليروى و باشقىلر اوشبو صوڭ فرغە - دندرلر. بو مسئله حقندە بر وقتلر اندلسدە قياملر قوبدى و اندلس عالملرى اوشبو طوغرودە ابوالوليد الباجى نى حتى ا كفار ايتديلر. بو طوغرودە اولان ماجرالر تاريخ بيلوچيلرگە معلوم، اوزون سويلرگە حاجت يوق. فكرمىزگە كورە هر ايكى طرف ايچون (قوتايىمى ضعيفى) دليل وار، بوندى مسئلهلردە هر ايكى طرف ايچون كفرلك لازم كىلماز.

«احتياط ظهر» اسملى نماز حقندە مختصر اولسە دە «شورا» نىڭ كچن جلدلرنە يازلدى. اكرده مقصود بتون تفصيلاتى ايله بيلمك اولسە اول وقت مرجانى حضرتلرنىڭ

ايرقوتسكى. پيغمبرلك كلديكىنە قدر رسول اكرومنىڭ اوقورغە و يازارغە بيلمادىكى قرآن شريفدە خبر و يرلمشدر (سوره ۲۹ آيت ۴۷). يازو بيلمگانك رسول الله حضرتلر يەنە كىچىلك دگل. صوڭرە فيض الهى سببندىن اوقورغە اوگرشمى ايسە دە يازو اوگرشمادىكىنە اعتقاد فيلور ايدك. لکن «حديبيه» صلح نامە سندنە اولان بعض جمل لرنى اوزى بوزوب آننىڭ اورنىنە ايكنچى كامەلر يازديغى حقندە «مشكات» كىتابندە بر حديث وار (ج ۲ ص ۱۴۳). بونى كوردىكمىزدىن صوڭ يوقسە اولدەگى اعتقادمىز ياڭلش اولديمى ديه نرددە قالدق. شوننىڭ ايچون بو طوغرودە «شورا» مجموعە سندن: «رسول الله، صوڭ عمرندە يازو اوگرشمى يوقىمى؟ يوق ايسە حديبنى نىچوك توجبه فيلورغە تيوشلى؟» ديه صورارغە مجبور اولدم. جواب يازلسە علمى بر مسئله نىڭ بر آز

شمدى بوندى شيلر طوغر وسنده فائده نلور ايچون مطبوعاتى وار، بوندىن استفاده قىلوب آثار قديمه لىرمنى احيا قىلسه ق ضرر اولماز ايدى .
آخوند احمد فريد شيروانى .

شورا: برنجى رساله، «آثار» ده ۱۷۶ نچى عدد اوله رق ذكر ايدلمش محمد الامين بن سيف الله النلاساوى اثرى اولسه كرك . باشقه لىر ايسه معلومز دگل .
سلفلرمزنىڭ ايسكى اثرلىرى آراسنده دين و علم، احوال اجتماعيه جھتندن اهميتلى شيلر آز (محمد امين النلاساوى ايله احمد جان الاوشماوى ، قورساوى ايله مر جابى اثرلىرى مستثنى) اولديغىندىن اوستون كوبيسينىڭ عبارتلىرى لىنلى جملهلرلى افاده سز و چغشسز، چيت كشيلىرگه كوستىرلك دگل درجده بوش افسانه لىردىر . ايسكى كىتابلردىن انتحال قىلمش عبارتلىرى بىر قدر ضررسز اولسده اوز طرفلرىندىن يازمش جملهلرنىڭ عجبلىك، علمسزلىك اثرلىرى صوقور كوزلرگه كورلورلك درجده ظاهر . شونىڭ ايچون موضوع اعتبارى ايله بونلر شايان دقت شيلر دگل . اما تاريخ نقطه سىندىن قارالدىغىندى بونلرنىڭ هيچ بىرىنى طشغه چىقاروب تاشلامق درست اولماز . سزنىڭ بيان ايتىش فكرى، بو نقطه دن باشىدىن آخىرىنه قدر طوغرىدىر . هيچ اولمادىغىندى بونلرنىڭ بازمه نىسخه لىرى استىقباللىرى تامين ايدلمش كىتابخانلار و موزه خانهلرگه جىبوب فويارغه تيوشلى . اوز سلفلرمزنىڭ اثرلىرى حقىندى «كشفا الظنون» ترتيبى ايله (توركيچه) بىر كىتاب تاليف ايدوچى اولسه الوغ بىر خدمت كوستىرمىش اولور ايدى .

قىزىل چاڭ. حضرت محمد عليه السلام شىرىد اسملى صحابه ايله مىنگاشب بارا ياتدىقلرىندى اميه ابن ابى الصلت ديگان شاعرنىڭ شعرلرنى اوقوتدىغى وشونى نشاطلانىب تىكلاب باردىغى «مشكات» شىرىف ده «باب البيان والشعر» ده مذكوردىر . مذكور اميه نىڭ شو شعرلىرى دىياده بارمىدىر؟ بولسه قاي كىتابدىن تاب اوقورغه مەمكن در؟
«صوفى» .

شورا: اميه بن الصلت شعرلرنىڭ كوپوسى اونودلمش اولوب ابن قتيبه نىڭ «الشعر والشعراء» نام اثرى ايله «اغانى» ده مذكور اولان شعرلرنىڭ حتى بتونسى يوز بيتدىن آزدىر . شونىڭ ايچون ايسكى كىتابخانلارده صافلانوب مورايش قول يازمه نىسخه لردىن تابولماسه اميه شعرلىرى بو كوندى باصمه اثرلرده كوپ دگل . اوشبو حدىثنىڭ رايىسى

«البرق الومىض» نام اثرىنه مىراجعت ايدىرسز . مىشار ايله ، اوشبو مىسئله حقىندى مذكور كىتابىندى بىر بحث قويمىشدر . «المنار» مىجاه سنده هم گوزل تحقىقلار وار (ج ۷ ص ۴۶۲ - ۷۲۹ - ج ۸ ص ۲۴ - ۲۲۱) .

اورالسكى - كىتابخانلىزده: «له الحمد والمنة وعلى نبيه التجة وبعد فهذه رسالة نافلة وعجالة رائجة حررتها للاحابيب متوكلا على ملهم الصدق والصواب ورتبتها على مقدمة وخمس مقالات وخاتمة» ديه باشلانمش بىر رساله وار . اوشبو رساله تمام اولدىغىندى صونىڭ يازوچىسى: «تمت رسالة محمد امين النلاساوى» مضموندى بىر جمله قىدايتىشدر . قورساوينىڭ صفاى حقىندى اولان سوزلر بىنى مدافعه ايدوب يازلمش دىغى ايكى نچى بىر رساله وار، دىيابه سى: «الحمد لله الذى عصمنا عن حطمة التقليد وهاوية العناد وهدانا لعدن التحقيق وفردوس الانقياد والصلاة والسلام على رسله وانبيائه وعلى آلهم واصحابهم لا معقب لحكم سوابق الكلمة فيهم ولا راد» ديه باشلانمش . اوچونچى بىر رساله وار: «الحمد لله رب العالمين وعلى آل واصحابه قدوة المتقين رضوان الله عليهم اجمعين» ديه ابتداء ايدلمش . بونىڭ صاحىبى ايسه قازان خاقلرىنىڭ مىسكىرات ايله مبتلا و منهك اولدىقلرىندى شكايىت ايتىشدر . دورتنچى بىر رساله وار، دىيابه سى: «الحمد لله الذى امر عباده بتحصيل العلم وحرصهم على التجاوز والحلم وارسل محمدا صلى الله عليه وسلم بالعدل . . .» ديه باشلانمش ويازوب تمام ايدوچىسى: «تمت الرسالة الفتحة فى يد محمد شريف ابن ملا تحفة الله الجايقى فى قرية مچكاره» ديه قىد ايتىشدر . ظن غالب بىر رساله، فتح الله آخوند اثرى اولسه كرك . بوندى قىسقه تونلرده يستو اوقومق فرض دعوا سنده اولان بىر كيمسه گه قاتىب صورتده تعريض ايتىشدر، بو ذات عبدالنصير القورساوى اوله چىغى خاطرگه كلور . اما باشدهغى اوچ رساله نىڭ مؤلفلىرى معلومز دگل . اوزمىزنىڭ ايسكى عالملىرمز طرفىندى يازلمش بو كىبى اثرلر ضائع وتلف اولمازلىرىندى مقدم، نىسخه لىرىنى كىتابىنىڭ كىملىرىنىڭ نه كىبى اثرلىرى اولوب و نه كىبى اثرلر كىملىرى تاليفى ايدىكىنى تعريف ايدوب بىر كىتاب وجودكه كىتورىمك لازم ايدى . باشقه مىلتلر اوز سلفلرنىڭ جزئى گند اثرلرنى حتى خصوصى مكتوبلر بىنه قدر جىبوب صافلادقلىرى حالده بىزم اوزمىزنىڭ سلفلرمىزنى اونودوب وايسكى كىتابلرمىزنى ضائع وعدم عالمىنه اوز اتوب طور مافىز موافق اولماسه كرك .

زمانلر اوتنه، اوته آدم بالالاری کوبایدیلر، کوبایگان
صاین اوصاللقده آرتدی، دشمنلقده زورایدی: فورال کوتار-
دیلر، باش کیسدیلر.

یهشله آقدی، قان توکلدی. آتاسز، ایرسز قالغان
لرنک یارهلی یوره کلرندن چقان آچی زارلانو طاوشلری
اول تاولرنک بوشلق پوچماقلرنده یا کغرادیلر...
ناولر، برنیده بولمغان کبی، شول طورشلرنده فالدیلر.

* *

ناولر، میکا کورنوب طورغان تاولر...
طورمشنک آغرلغی آرقاسنده آنا اوزینک ماتور،
طولی یوزلی فزن صاندی. صاتلغان شوشی تاولرنی اوتوب
بو یاقغه چیقدی. چه چکه دهی یاش عمر قارانغی بر فشلانده
اوتدی. طولی یوز صارغایدی، قایغو، کیگ ماگلای اوستنده
نچکه، نچکه بوللرده یاصادی.

اویلادی. صاغندی... یغلادی، زارلاندی.
لکن فزنی بو یاقغه ییگکنه اوتکارگان اول بیوک تاولر
بو یغلاورنی، بو زارلانشلرنی تگی یاقغه چیغاردیلر،
ناولرنک تگی یاغنده یرافده، بر کچکنه اولنک اوچنده غی
اوینک ایچنده، یانغان پیچ فارشیسنه اوطروب ملدر، ملدر
یاشارن توکگان بیچاره آناغه بتشدرمدیلر...
اوتدی، منگولککگه اوتدی فز بالانک یاش عمری،
ئه بو تاولر، برنیده بولمغان کبی، شول طورشلرنده فالدیلر.

* *

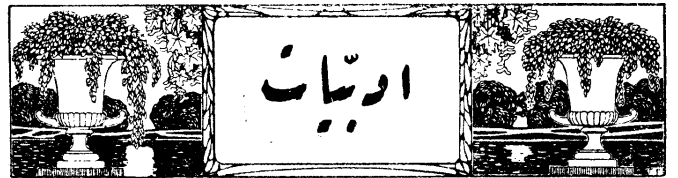
ناولر، تاولر...
ناولرنک آدم آیاغی باصغان فورقنچلی پوچماقلرنده
اویالاغان زور قارا قوش مینم سویهرکه م - ماتور فز
«بخت» نی طزانغی آستنه آلفان، حاضر... حاضر...
ئوزگه لهرگه ایته، آنا... آنا... آغزن آچدی.
لکن مین... آدم لرنک قانی آقغانده، بیچاره فزینک
یاشی توکلگانه اثرله نمگان شول ناولرنی یاروب «سویهرکه م» فی
قارا قوشدن قوتقارورغه طرشه م.

کم بله؟... قوتقارورم.. کم بله؟... مینمده یاشلرم،
فزغانچ طاوشلرم ناولرنک ئلله نیندی یاشرین اورنلرندن
چیغا آلمی قالور: یاش عمرم، آلتوندن قدرلی یاشلگم
منگولککگه سونه... صالقون تهنم قارا قوش غه آرزق
بولور، آ... بختم، جانم!

«ایرلرنک همتی تاولر کیسه!»

مین - یاش یگت نك همتی شول ناولرنی کیسه سمنی؟

مسلم اولوب (ج ۲ ص ۱۹۸) بونک شارحی مذکور بیتلر
حقنده سوز سویلاماش. ظن غالب ماجرائی حکایت ایدوچی
شرید الثقی کندیسی ده مذکور بیتلر حقنده معلومات
ویرمامشدر. رسول اکرم شریدن امیه شعرلرینی اوقوتوی
امیه نك یاقینلرندن اولدیغی ایچوندر. زیرا شرید، امیه
ایله بر قبيله (بنو ثقیف) دن ایدی. امیه اوغلی ابوالعاص
قزی آمنه، شریدنک خاتونیدر. بوندن باشقه امیه، عربلر
آراسینه دینی فکر طوغدروب یاگی بر دین ظهورینه
حاضرلنورگه سبب اولدی. شعرلری حکمت و دینی فلسفه
لردن عبارتدر. فقط کندیگ پیغمبر اوله چغنی کوتوب
طوردیغنده رسول اکرم حضرتلرینه وحی کلگی، فرضنه
خلاف اولدی و حسد بلاسی سببندن رسمی صورتده اسلام
قبول ایتمادی. هجرت سوکنده وفات اولمشدر.

«ناولرغه قاراغانده»

ناولر، تاولر...
باشارنده منگولک قارلر یاتقان اول بیوک تاولر،
بیگولک باقینده بولماسه لرده، میکا یانمده غنه تورغان کبی
کورینه لر، حاضر... حاضر... اول قارلر ئروب صولری
برله مینی آغزور کبی، تاولر ایشلوب تاشلری برله
باصدور کبی طویلله.

کوبدنن، بلسکه دنیا یاراتولغاندن بیرلو، اورنلرندن
فوزغالمان اول قارت تاولر ایددی... ایددی کوچوب
کیتهلر کبی، آلانک اورنلری آچیق فالوب میکا یراق
یرده گی طوغان برم، صاولوی برله برگه، کورنور کبی ده
بولو...

* *

ناولر، تاولر...
بر برسینه یالغانوب کیتکان اول تزمه ناولر ئلله
نیلرنی ایسکه توشروب، دنیا ده قیلنغان همه اشلرنک قیامت گه
قدر طوراچق تلسز شاهدلری کبی کورینه؛ منه... منه
آلار الله حضورنده مینم قیلغانلرنی ده صاناب بیرورلر کبی
سیزله...

بر آزدن صوڭ بندن مذکور شاعرنڭ «محاكمة اللغتين» اسملى اثرىنى صوراب آلدى وشول مجلسده كوب اورن لرېنى او قودى هم ده اوشبو اثرده اولان بعض قاعدهلر حقنده ايضاح وتفسيرلر سويلادى. بوگون كى خاطرمده دركه محمد شاکر افندى چيقوب كندىكى صوڭ ذاكر افندى: «حضرت! بو آدمڭ الوغ بايلردن ايدىكى ايشدر ايدك مگرده بو، حقيقى معناسى ايله ادبيات معلمى اولورغه لائق بر آدم ايمش، بوڭ حقنده بن حبرنده قالدلم!» مضموننده بر سوز سويلاپ اوزينڭ تعجبنى اظهار قىلدى.

ابن عربى حقنده سويلاشمكز «اورنبورغ» ده كندى خانهسنده اوزينڭ اڭ ياقينلرى حضورنده اولدى.

محمد شاکر افندى ابن عربى ترجمه سىنى نه قدر طوغرى بيلور اولسه شيرعلى ترجمه سىنى ده شول درجهده طوغرى بيلور ايدى. شير على مسلگى ايله نه درجهده ياقين آشنا اولمش ايسه ابن عربى مسلگى ايله ده شول درجهده آشنا ايدى. حتى اوشبو اڭ صوڭقى مجلسده ده «الفصوص» دن بعض بر سوزلر نقل ايتدى.

على شير نوايى ايله باشلانوب ابن عربى ايله تو گانهش صحبتر آراسنده غى مجلسلر ومسامرهلر آز اولمادى ايسه ده كويسى شونلر قبيلندن علمى و ادبى شيلر حقنده اولمشدر. شمدى آنلرنى تفصيل يازارغه اقتدارمز يوق. قبرينه اوراتوب واروچيلر «محمد شاکر افندىنى دفن ايتدك خدا رحمت قياسون!» ديه سويلاپ قايتديلر. الله تعالى بو دعالرنى قبول ايتسه ايدى، ليكن طوغروسى بزلر محمد شاکر افندى قبرينه حسن خلق، فضيلت، تربيه و ادب دفن ايدوب قايتدىق.

الله تعالانڭ منگولك رحمتى ايله مشرف اولسون!

رضاالدين بن فخرالدين

۲۷ مارت ۱۹۱۲ سنه .

محررى : رضاالدين بن فخرالدين

ناسرلى : محمدشاکر ومحمدشاکر رامىيفدر

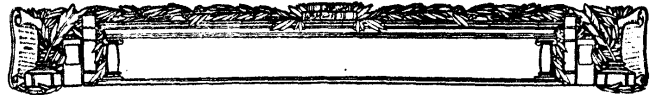
... ناولر كبسلور، قارا قوش ئولر... مينم بختم، كويدن بيرلو مينى صاغندرغان سويه ركهم مينى قارشولار، شفقتلى، جلى قوچاغنده قصب، مينى، آرغان-عذابلانغان مينى... قصب قوچار، آ... بختم، جانم!

* * *

مينى صاغنو، بر نيران اوى باصدى. نه ناولر، برنيك بولمغان كى، شول طورشورنده قالديلر. ناولر، ناولر... احق تانفتارنى. خوقند.

عبرتىلى سوزلر:

دنباده هر آدم فايغولى، تقديرندن مهنون توكل؛ محيطنده اولغان نرسه لر اڭا بريك بولوب، اوزى باشقه لر فاشنده اسير كيك كورينه؛ آنچق، كشيلىرگه خير خواه اولغان آدم گنه حياندن مهنون، حر، مسعود ياشى. (آوغوستين).

قد حططنا للمعالي مضجعا ودفنا الفضل والدنيا معا

محمد شاکر افندى ايله اولغان مجلسلرمنڭ اڭ برنچيسى تورك شاعرى على شيرنوايى حقنده سويلاشمكدن عبارت اولوب اڭ آخريسى ده ابن عربى حضرتلرى خصوصنده اولدى.

اوا شهرنده تيليغرافونى اورام بيررثوقفسكى اوينده طورديغمزده محمد شاکر افندى خانه مزگه كلدى، ياننده ذاكر افندى ايشه محمدوف وار ايدى. بر ايكى ديقه اوتار اوتمازده نه مناسبت ايله در اميرلر شاعرى وشاعرلر اميرى اولان على شير حقنده سوز آچلدى، شاکر افندى

«شورا» اورنبورغده اون بيش كونده بر چققان ادبى، فنى و سياسى مجموعه در .

ТАКСА ЗА ОБЪЯВЛЕНИЯ: НА 2-й СТРАНИЦЕ ОБЛОЖКИ
30 КОП., НА 3 И 4 СТ.—20 К. ЗА СТРОКУ ПЕТИТА.

Адресъ: г Оренбургъ, Редакция журн. „ШУРО“.

آپونه نلى: سنه لك ۵، آلتى آيلىق ۲ روبله ۶۰ كاپك .

«وقت» برلن برگه آلچيلرغه:

سنه لك ۹، آلتى آيلىق ۴ روبله ۶۰ كاپك در .

I

علی رفیقی افندی طرفندن «شورا» ده بازلمهده اولان «آش سگویی» اسملی فنی مقالهنی هر کون بر مرتبه اوفوسه مده همیشه یالقمق یوق بونگ ایچون مذکور افندی گه چیکسز رحمتلر آیتوله در. بوندن صوگ هم شوندی کرکلی و فائدهلی مقاله لر یازوب طوروی مطلوب ایدی. خلیله زونافی. قازالی.

II

«شورا» ننگ اوتکان سنه لر ده گی بتکان نومره لر ی یگانده باصلسه لر ایدی. چونکه شوراده - فلانچه سنه ننگ فلانچه نومره لرینه مراجعت ایده سز، دیه جواب لر یازولادر؛ اما بو نومره لر بزم قوامزده بولمادیغندن جوابلر ننگ نندن عبارت ایدوگن بلمی قالامز.

قازغالیده. مدرسه عثمانیه طلبه سندن: غفورجان عثمانی
اداره: کوب مصرفلرغه احتیاجلی اولدیغندن بتکان عددلرنی تکرار باصارغه امکان کورلمی.

تابشماقلر:

IV

|||| شوشی صورتده دورت بتون شریپ ایل |||| شوشی حالتده دورت یارملی شریپیدن اوچ مربع (□) یا صالسون، شوی که: هیچ بر شریپ آرتوب قالماسون.

قازغالیده مدرسه عثمانیه طلبه سندن: غفورجان عثمانی.

تابشماقلرننگ جوابلری

۶ نچی عدد «شورا» ده ۳ نچی تابشماق جوابی اوشبودر:

۲	۷	۶
۹	۵	۱
۴	۳	۸

۴	۹	۲
۳	۵	۷
۸	۱	۶

بونلردن باشقه صورتلر ده بار. بو تابشماقغه درست جواب ویروچیلر: عبدالله جان صفا گرابوف (تاشکند). حمیدالله حبیبی (اونا) خدیجه ذاکریه (قاران). رؤف بطال (اورنبورغ). میگیلی بای حسنوف (چیلای). ک. م.

(اورنبورغ). پاچچاش اسماعیل اوغلی (نورکستان) ۱۲ یاشنده اسماعیل خه زین، حسین افندی مکابوف شاکردی (نهنگان). غافوره بنت نعمان جمال الدینوا (اومسکی). اسحاق بن ابراهیم ناصروف (تاشکند). برنجی صنف رشديه طالبلر نندن احمد هادی مبین زاده آغیغی (مسقوا). مبارک الحمیدی (اورنبورغ). غفورجان عثمانی (قازغالی شهرنده مدرسه عثمانیه طلبه سندن). محمدجان حکیمجانوف (مسقوا) مغفوره بنت عبدالعزیز (آسترخان). م. ش. ابدانقولوف (پیروفسکی). شاکر عروف (نا معلوم) احمد علی محمدجانوف (تاشکند) صالح ولدان (بولانان زاقاسپی اوبلسنی). خبر بای مرادوف (نرویسکی ده مدرسه محمديه شاکردی) عبدالله بینیف (اورالسکی ده مدرسه مطبعیه شاکردی) محمد کریم ابو بکروف (پیروفسکی). محمد ظریف ناصروف (بابسان) محمدجان عزیزوف (پیروفسکی). یعنی صالحوف (بوزولق). گل جمال ایماکیینه (پیرمه شهرنده حسنکایوف مدرسه سنده) عبدالحمید ایشالین (اورنبورغ) ادهم الهطیعی تحفة اللین (اورالسکی). اسکندر آغیغی (فوزنیتسکی) ف بشیر (قاسم) ابراهیم شیخ محمدوف ایله روز محمد دیویشیف (قاسم). محمد امیر میکنی بار اوغلی (استرلینامق شهرنده غرادسکی اوچیلشچه شاکردی). عبدالله هبت اللین (توزتوبه) وغیرلر.

تصحیحلر:

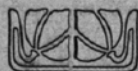
I

بو سنه ۶ نچی عدد «شورا» ده تقریضلر قسمنده «حسن خط» عماد نوغایبک اثری سانالوب بهامی ۱۲ تبین قولیلغان. عماد نوغایبک حسن خطلری بزننگ نشریات بولوب آلا ۱ نچی ۲ نچی همده بهالری باشقه چه در. نوغایبک ننگ صوگنی رساله سی «کرانداس بلن شانماقلی دفترگه یازوغه حسن خط» ایکانن وقت اعلاننده کورگاندرسز. بو صانا - شدروکز بزننگ صاتوغه اوکغایسزاق بهرگانلسکن باقین نومیرده تصحیح قیلوگر!

«قازان» شهرنده «معارف».

II

۶ نچی عدد «شورا» ده ع. عزیز افندی مقاله سنده Renan - رنهان اورنینه Rekin ره ککرت اورنینه - بککرت باصولغان؛ بر اورنده «بهالرغه» اورنینه بالرغه باصولغان. اوقوچیلر، اوشبو یا کیشلرنی توزاتسه لر ایدی.

„تل ياريشى“

[«وقت» ادارەسى طرفىدىن نىشر ايتىلدى.]

ماي تۈركىي تىلى ايله يازمىق طوغروسىندە ۷۰ دىن آرتىق آدم، اوزلارنىڭ فىلملىرىنى كونا رۇب، مطبوعات مېدانى، چىقىملىرى و حسابىن خىلقارنىڭ كوزلىرى اوڭىدە نازىدلىرى، تىرك قوبى آرستىدە بوكونىگە قىر ايشتولدىگى يوق ايدى. بو اش برىچى مرتبە روسىە تىركلىرى آرستىدە اولدى. ايشتە «تل ياريشى» مەجموعىسى اوشبو ياريشىنى كوتۈرۈكەن عبارتلىرى. تل ياريشى قىندە يازمىش مقالەلەر آرستىدە خىيالى و فرضى، حقىقى وچىنى مقالەلەر اولدىغى كىيى اجتماع، و اقتصادى، مەجوى و لطائف، ئىر و نظملىرىدە، وچوددر. اوشبوڭ ايجون بو اثرنى اوفوچىياردە تورلى حسبات قوزغالا چاغىندە، عام وەنىرگە رغبت، اوز قومۇزگە محبت اوباباچاغىندە شېهە يوق. هر كىم اوفوسون وەر كىمەڭ شورلك و اشكافىدە، بر دانىمى اولوب طورسون ايجون ۱۹۵ يىتىدىن عبارت اولان بومجموعەنىڭ حقى اوزىنىڭ توشكان بەسىنە نسبت ايله آرزان فوبولوب ائىچ ۷۵ تىن تىمىن ايدامىش. بوچتە ايله ۸۵ تىن.

آدرس: „ВАКТЪ“ Редакция газ. Оренбургъ.

جغرافىيە ئىلمى

غېمىزارىدە و رىئالى مەكتىپلەردە اوفوتولا طورغان درس كىتابى لىرنىن آلئوب تىرىپ ايدىلىش بو اثرنىڭ تىلى آچىق، افادەسى بىر تىللىرى فاتىح كرىپوف ايله نورالدىن آغەيىف در. حقى ۳۰ تىن بوچتە ايله ۳۶ تىن.

اورنبورغىدە «وقت» مطبعەسىندە هر تورلى كىتابلىر، اسچوت، بلانقە، كانوپىرت، تىبرىك هم وىزىت كارتچكەلرى اشلەرگە زاكاز قبول ايتلە. امتحانلار ايجون شەھەر، تىنامە، آفرىن، تحسىن، امتىياز، مقبول، حسن خط مەكافاتى، اخلاق مەكافاتى كاغىدلىرى تورلى بوياودە حاضرلىدى. بر آز زاداتكە يىباروب صورغانلارغە بلا توفىق نالوژ ايله يىبارىلور.

آدرس: Оренбургъ, редакция газ. „ВАКТЪ“.

ايكنچى كره باصلوب چقىدى

برىچى طبعىدە بولغان احمد باي، مدرسە حسىنىيە هم متوليلار رىسمىدىن باشقە، برىچى طبعىدە وەك ايتىدكمز مرحوم نىڭ ايسكى كاغىدلارنىن آلوب روسچە ناتارچە امضالرىنى درج ايتىدكم.

آدرس: رىضاءالدىن بن فخرالدىن

احمد باي

حقى ايسە بورنىغىچە ۲۵ تىن، بوچتە ايله ۲۹ تىن.

Оренбургъ, контора ред. газ. „ВАКТЪ“.

يىڭى باصلوب چقىدى! قوزغونلار اوياسىندە

شاخىدەغى مسلمان اشچىلار طورمىشەنە دائر شريف افندى كمال قلمىلە يازمىش عبرتلى بر حكاىەدر. حقى ۱۲ تىن، بوچتە ايله ۱۴ تىن.

آدرس: Оренбургъ, редакция газ. „ВАКТЪ“.

اوارەدن

طىشندە اولان تابشماقلىرىنى باز وچىلر و حل قىلورچىلار، اوفوچىلار اوزلارىدر.

- غواص افندىگە: مەكتوبىڭىزدىن استفادە قىلدىق «المقدر لاىغىر» مەلۇم كىزدىر.
- «نىكار» اسملى حكايت اوز نوبىتىدە باصلەسە كرىك.
- «حقى مدافىعە» اسملى مقاله درج اولنماز شول ژورنالنىڭ اوزىنە يىبار وگىز موافىق.

بونچى افندىگە: باصلور.

- ملا جارالله افندى اسكندروفگە: مەكتوبىڭىز ناپىشلىدى، شول قىدە بلكە يازلور.
- «مچوسىلار دە آچلىقنى صافلانواصولى» اسملى خط درج اولنە چقىدۇر.
- جمعه كىشى حاجى نىزاروف افندىگە: غرىچە يازمىش مەكتوبىڭىز ناپىشلىدى. «شورا» لغزلىر يازوب وانلارنى حل قىلور شەغلىنىدە يىكىدىن لغزگىز درج اولنمادى. «شورا»

